નવાં સુધારેલાં પુસ્તકને અનુસરીને તૈયાર કરેલી.

ધોરણ બીજાની નોટ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર.

રીચીરોડ—અમદાવાદ

સંવત ૧૯૭૧ સને ૧૯૧૫

આવૃત્તિ પહેલી. પ્રત ૩૦૦૦

શ્રી 'રામકૃષ્ણ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. મગનલાલ હરિભાઈએ
છાપ્યું છે. કાલુપુર ટંકશાળની પોળ—અમદાવાદ.

કિમ્મત ૦—૩—૦ આના.

બીજી ચોપડીના પાઠના શબ્દાર્થ.

પાઠ ૧ લો.

પરમેશ્વરે=ભગવાને પ્રભુએ

વટેમાર્ગુ=મુસાફર

ભક્તિ=પ્રભુની સેવા

પૃથ્વી=જમીન, દુનિયાં જગત, ભોંય

ધર્મશાળા=મુસાફર લોકોને ઉતરવાની ધર્માદાની જગા, સરા

મેજ=ટેબલ

મઘમઘે છે=ફોરે છે, વાસ આવે છે

વાસ=સુગંધ

શાથી=શી રીતે

તળાવ=મીઠા પાણીનો નાનો ભાગ

પહાડ=પર્વત, ડુંગર

પાધર=સીમ, ગામની ભાગોળે ખુલ્લી જમીન હોય છે તે

ઓસરી=ઓટલો

શામાટે=કેમ

ટાઢ=ઠંડી

ઉડાડવા=કાઢી નાખવા

તડકો=તાપ, સુરજનો પ્રકાશ.

અંજવાળું=પ્રકાશ

ઘોર=ભયંકર, બિહામણું

મટે છે=નાશ પામે છે

ચંદ્રમા=ચાંદો, શશી-ચંદ્રનો વાર, 'સોમ' માટે ચંદ્રને સોમ પણ કહે છે.

ગગનમાં=આકાશમાં

સુરજ=સૂર્ય, સુરજનો વાર 'રવિ' માટે સુરજને 'રવિ' પણ કહેછે

તારા=ચાંદરણાંઓ

ઝગમગે છે=પ્રકાશે છે.

ઉજાસ=અજવાળું, પ્રકાશ

પવન=હવા, વાયરો

પાણી=જળ, નીર

સરજ્યાં=બનાવ્યાં, પેદા કર્યાં.

કળાતું=સમજાતું.

સઘળું=બધું

દયાળુ=દયાવાળા

સરજ્યું=બનાવ્યું

હોશિયાર=ડાહ્યો, સમજણો

પાડ=ઉપકાર, આભાર, ગુણ

યાદ રાખવા=સંભાળી રાખવા

દરરોજ=હમેશાં, નિરંતર નિત્ય

પાઠ ૩ જો.

વરસ=વર્ષ, બારમાસ
ઋતુ=રત, મોસમ (શિયાળો, ઉનાળો, ચોમાસું)
શ્રાવણ=ચોમાસાનો બીજો મહીનો
વસ્ત્ર=કપડાં, લુગડાં
દિવાળી=દિપોત્સવી, વરસનો છેલ્લો દિવસ, આસો વદી અમાંસ.
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
તહેવાર=ટાણું, પર્વ, સારો આનંદનો દિવસ
ટાઢ=ઠંડી
ઉતરાણ=મકરસંક્રાન્ત
હોળી=હુતાશની, ફાગણ સુદિ ૧૫ નો દિવસ
ઉનાળો=ગરમીની ઋતુ
સુદ=અજવાળીઉં, પહેલું પખવાડીઉં.
વદ=અંધારીઉં, બીજું પખવાડીઉં
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
તિથિ=દહાડો
પુનમ=સુદનો પંદરમો દહાડો
અમાસ=વદનો પંદરમો દહાડો
ઝીણું=બારીક, પાતળાં
પંખા=વીંજણા
ઝાડપાન=ઝાડ અને પાંદડાં
ખુબ=ઘણાં, બહુ
ખીલે છે=ઉઘડે છે
રત=ઋતુ, મોસમ
બળેવ=શ્રાવણ સુદિ પુનેમનો દિવસ—તે દિવસે બ્રાહ્મણો જનોઇ બદલે છે. અને રાખડી એઓ બાંધે છે.
દશેરા=વિજ્યા દશમી આસો સુદ પુનમનો દિવસ ને દિવસે લોકો શમી પુજન કરેછે.
ઠોઠ=અનાવડ
પર્વ=તહેવાર

પાઠ ૪ થો.

મેળા=મેળાવડો, જ્યાં ઘણાં માણસો ભેગાં થાય તે
ગોકુળ આઠમ=જન્માષ્ટમી શ્રાવણ વદ આઠમ
વખત=વેળા, સમય ટાઇમ
કડકડતાં=ખડખડ અવાજ કરતાં
કપડાં=લુગડાં,
ભાઇબંધ=દોસ્ત, મિત્ર
બજારમાં=ચૌટામાં
ઠઠ=ભીડ, ગર્દી
જોરથી=બળથી
વછુટા=જુદા
બેઉ તરફ=બંને બાજુ
હારબંધ=સીધી લાંટીમાં આવેલું હોય તે, લાઇનમાં
દુકાન=હાટ, હાટડાં
કંસારા=વાસણ બનાવનાર તથા વેચનાર

જાતનાં=ભાતનાં
સુખડીઆ=કંદોઈ, મી ઠાઈ વેચનારા
મિઠાઈ=બરફી, પેંડા વિગેરે પકવાન
ખડકેલી=ગોઠવેલી
ખરાદી=સંઘાડીઆ
લાકડસામાન=લાકડાની ચીજો
પલંગ=ઉંચા પાયાનો છત્રી વાળો ખાટલો
પારણાં=ઘોડીઆં
કોચ=આરામ ખુરશી
પુષ્કળ=ઘણાં, બહુ
ભાતભાતનું=જાતજાતનું
સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું
સરૈયા=અત્તર વિગેરે સુગંધી દાર તેલ વેચનારા
બહેકબહેક=મઘમઘાટ, સારી વાસથી ભરપુર
આરસા=તખતા, દર્પણ આભલાં, ચાટલાં, અરીસા

બીલોમેવો=અંજીર, નારંગી, સંતરાં, સફરજન, દ્રાક્ષ વિગેરે
ચોગાન=મેદાન
મદારી=ખેલાડી, રીંછ માંકડાં રમાડી પેટ ભરનાર
ખેલ=રમત
સવારો=ઘોડાપર ફરનારા સિપાઇઓ
હરખ=ખુશાલી, આનંદ
ગીત=ગાયન, ગાણું, ગરબા

પાઠ ૫ મો.

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગત, દોસ્તી
સજ્જડ=મજબુત, ખરાબ
વાડી=કુવાના પાણીથી ફળફુલ અને ઝાડ ઉછેરવાનાં ખેતર
મઝા=ગમ્મત—આનંદ
શેખી=પતરાજી, ડોળ

પારકાં=પરનાં, બીજાનાં
સમજાવીને=ફોસલાવીને
ઝાંપો=ગામકે વાડીમાં પેસવા નીકળવાનો રસ્તો
ખાસાં=મઝેનાં, જોઇએ તેવાં
નિશાન=એંધાણ
તાકીને=ધારીને,
સરસ=સારાં
ઘાટ=આકાર
રાસ=દોરડું
રખવાળ=ચોકી કરનાર
ઝપાટો=સપાટો
લગાવ્યો=માર્યો
અળડાયું—ટીચાયું બફાયું
ચકરી=તંમર, મુર્છા
ભોંયપર=જમીનપર
ઘુંદાફ=કચરાઈ
લપડાકો=થાપોટા ધોલો,
સોહીલુહાણ=લોહી લોહીવાળું

ચોટીકાઢી=મારી દીધી
સોબત તેવી અસર=
જેવી ભાઇબંધી કરીએ
તેવા થઇએ

પાઠ ૬ ઠો.

ખાતાંપીતાં=પૈસેટકે
સુખી
[illegible]=[illegible]
પા[illegible]=[illegible]
[illegible]
[illegible]=[illegible],સારા
[illegible]
[illegible]=[illegible]
ઓવારણાં=[illegible]
[illegible]
કરાવેલું [illegible] ઘરેણું
લાડકવાયો=વહાલો,
લાડીલો મોંઘો,ગોળલો
ભેટ=ઇનામ, બક્ષીસ
લાડમાં=લાડમાં
ઉછરવાથી=મોટોથવાથી
કુટેવ=નઠારીટેવ
પોળમાં=શેરીમાં

અટકચાળાં=અડપલાં,
ટીખળ
વિચાર્યું=ધાર્યું, મન-
સુબો કર્યો
ઇલાજ=ઉપાય, ઘાટ.
વંડી=ભગડી
સીધું=નિયમસર
રઝળતા=રખડતા
મસ્તીમાં=તોફાનમાં
લાતાલાતી=સામસામાં
પગની પાટુઓ માર
વી તે.
ભેંકડો=બુમો રાડો
હાડવૈદ=હાડકાં ચડા-
વનાર વૈદ્ય.
ખદખ[illegible]
[illegible]
લેપ=ખરડ, વા[illegible]
ચો[illegible]
વલે=હાલત
ટેવ=આદત ખો
શિખામણ=બોધ. ઉ-
પદેશ

સુધરીગયો=સારોથયો
ડાહ્યો બન્યો
નઠારાં=ખરાબ
સોબત=સંગત,દોસ્તી
લડાઇ=તકરાર, ટંટો
ગમ્યું=પસંદ પડયું
શિખામણ=બોધ, ઉ-
પદેશ
રસ્તે=માર્ગમાં વાટમાં

પાઠ ૭ મો.

જબરી=[illegible]
વાછરડાં=ગાયોનાં
બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસોનાંબચ્ચાં
લવારાં=બકરાંનાબચ્ચાં
ગાડરાં=ઘેટાંના બચ્ચાં
[illegible]નાખે રાફ,
[illegible]
[illegible]=[illegible]બતો, પી-
તો
ઓસડ વેસડ=દવા
કરવી તે.
બાંધે=બને.

તાજેચારો=લીલું નવું ઘાસ

ઝોક=ગામમાં અથવા ગામની ભાગોળે કે પાદરે ઢોરને બેસવાની જગા

હુંફમાં=ગરમીમાં

જતન=રક્ષણ

ઊચી=વસુકી, દૂધ આપતી બંધ થાય તે

ભાગે=અરધાભાગસાથી

જાળવતો=સાચવતો

વિઆય=અચ્ચાંઅવતરે

તકરાર=લડાઇ, ટંટો

જાળવણુ=સાચવણી

શિકારી=શિકાર કરનાર

મોજમાં=આનંદમાં

અભાગીઉં=અકર્મી, કમનસીબ

રબારી=ઢોરપાળનાર

ચાકરી=સેવા, બરદાસ

વાંસળી=બંસી, પાવો, મુરલી, વગાડવાની ભુંગળી

પાઠ ૮ મો.

કેદ=તુરંગ, જેલ, બંદીખાનું

ગોંધતો=પુરી રાખતો

ચેન=મજા, આનંદ

પાધરમાં=ગામની ભાગોળમાં

ચાંદનીમાં=શુકની અજવાળી રાતમાં

ખેલવું=રમવું.

ઠરેલ=શાંત, સમજુ, અનુભવી

નાદાન=મુર્ખ, ગાંડુ

ભલો=સારો

સંભાળ=ખબર બરદાસ માવજત

સપડાઇ=પકડાઇ

જડ=ધડ

લાગ=દાવ

સટકીગયું=નાસીગયું

વગડામાં=વનમાં, જંગલમાં

કોતરમાંથી=ગુફામાંથી, બખોલમાંથી

વરૂ=નાર, કુતરાને મળતું જંગલી શિકારી પ્રાણી

તરાપ=ઠેકડો, કુદકો.

બોડમાં=બખોલમાં, ગુફામાં

તાજું=તરતનું, નવું

કમોતે=નઠારા મોતે

જરાએ=બીલકુલ, લગાર પણ

બંદીખાનામાં=કેદખાનામાં

પાઠ ૯ મો.

રિસાળ=વારે વારે રીસ કરી રૂવે તેવો

સહેજસહેજમાં=જરા જરામાં

છેડો=અંત, પાર

ભાગ્યે=જવલ્લે, કોઈક વખતજ

આડોશીપાડોશી=આજુબાજુનાં ઘરમાં રહેનારાં માણસો

ભાઇભાંડુ=ભાઇબેન વગેરે સગાંઓ

કંસાર=લાવશી

જમણુ=જમવાનું, ખા-
વાનું
પરવારવામાં=કામ થ-
વામાં, પછી જવામાં.
આકરે=આકરૂં, ઝટપચે
નહિં તેવું
ચીસ=બુમ, સાંડ, ઘાંટો
ટેવ=આદત, હેવા
નકામો=અમથો, ફોકટ
ઢોંગ=ચાળા, પાખંડ
વેદના=દુઃખ, પીડા
ભોગવવી=વેઠવી.
મુદ્દલ=બિલકુલ, જરા
પણ
પસ્તાયો=દિલગીર થ-
યો, અફસોસ પામ્યો
રીસ=ગુસ્સો
નડે છે=સાલે છે, દુઃખી
કરે છે.
ઘાલ=માથાપરમુક
ખુશીથી=રાજીથઇને
માંદી=આજારી, બિમાર
તપાસીજોવુ=ખાતરી
કરી જોઇ.

વરઘોડો=પરણનાર વર
રાજાને બેસવાનો ઘોડો

પાઠ ૧૧ મો.

ચકબિલ્લુ=એક જાત-
ની રમત છે જેનું બીજું
નામ મગમાટલીની ર-
મત છે.
વેળા=વખત
ઠરાવી=નક્કી કરી
સાથ=ભીરૂ
ગુરૂજી=માસ્તર, મહે-
તાજી
ગઢ=કિલ્લો
ગઢસાથમાં=જેનોગઢ
હોય તે તરફમાં
બિલ્લુ=નર
સામાસાથમાં=ગઢઉપર
હુમલો કરનારાઓમાં.
સાથવાળા=સોબતીઓ
હુમલો=હલ્લો, ઓચીં-
તી લડાઇ
બનતાં સુધી=ફાવે ત્યાં
સુધી ઘણું કરને
ચરકરી=ચાલતી કરી

આસરે=આડ સટ્ટે
અટકળે
માન્યો=ધાર્યો
અંતરે=છેટે
ઠાકોર=દરબાર, રાજાને
પણ ઠાકોર કહેવાય
સરદાર=ઉપરી
ચક્કરમાં=ગોળ ફેર કુંડ-
ળીમાં
ધુમી=મચી, દોડી
દાવમાં=લાગમાં, ઘામાં
પેંતરા=ફલાંગો
ડાબીગમ=ડાબીબાજુ
નજરેકીં=જોઇ
જમણીમેર=જમણી-
બાજુ
પૂરજોસથી=પૂરેપૂરા-
બળથી
ભુલથાપ=નજર ચુક-
વી ભુલ ખવડાવી
ટપોટપ=એક પછીએક
બહાદુરી=હોંશિયારી
પરાક્રમ
દાવપુરો થયો=રમત
પૂરી થઇ

શાબાશ=વાહવાહ

પાઠ ૧૨ મો.

દૃઢ=ચોક્કસ, મજબુત
છુટ્ટીનીવેળા=રજાનો વખત
પાદર=ગામબહાર
પીતરાઈ=કુટુંબી
માંદો=આજારી.બિમાર
રંગ જામ્યા=મજા આવી
પરમ દિવસે=આજથી ત્રીજે દહાડે.
વચન આપેલું=મોંએથી કહેલું
થોભ=અટક, ઉભો રહે
ખાતરી=[illegible].
લાચાર=નિરૂપાય, દિલગીર
સુનું=સુનકાર, ખાલી, રેઢું
રસ્તો=માર્ગ, ઉપાય
ઝટ=જલદી
યાદ આવે છે=સાંભરે છે

સિવાય=વિના, વગર
મોં ફેરવી=મોઢું ચડાવી, ગુસ્સો કરી.
પીડા=પંચાત, દુઃખ
ટળવા=હટવા, પાછું ફરવા

પાઠ ૧૩ મો.

મધમાખ=મધપૂડો બનાવનાર માખ
સ્વાદે=મીઠાશથી, હોંશથી.
ગણગણતી=ગું ગું એવું બોલતી
કુટુંબના=સગાંઓમાં, વંશનાં
મીઠું મીઠું=સ્વાદવાળું
છંછેડે=ચીડાવે, ખીજવે.
ટપકીએ=કરડીએ, ચટકો ભરીએ.
ચાહે છે=હેતથી સંભારે છે. ઈચ્છે છે.
પીઠ=મરડો.
ચકચકે છે=ઝળકે છે.

ઘાટ=આકાર
સુંદર=સારો.
મુલક=દેશ.
સોહામણી=શોભતી, સારી દેખાતી.
કુટડા=રૂપાળા
ભપકાદાર=રોફબંધ
ફક્કડ=[illegible]
ઉજળા=સારા
માલમત્તા=સરસામાન
[illegible]=કાપી કોતરીને
[illegible]
[illegible]
જળ=[illegible].
[illegible]
[illegible]=સમજણા, હોંશિયાર.
ઉપયોગમાં=કામમાં, ખપમાં
ગેરલાભ=નુકસાન.

પાઠ ૧૪ મો.

મોસાળ=મામાને ઘેર માને પિયર
મોળાઇ ભાઇ=મામાનો દીકરો
અાન્ય=અનાજ
ટાઢી થઇ=ઠરી ગઇ, ખુશી થઇ.
અંગેઠી=સગડી, તાપણી.
ખૂબ=બહુજ
મોજમઝા=ગમ્મત, આનંદ
પુતળાં=રમકડાં
સરખાં=એકજ જાતનાં
હરખાયો=ખુશી થયો.
તલપી=તૈયાર થઇ, ટાંપી
ફલટભેર=જોસથી
ઠેસ=ઠોકર
ફુટી=ભાંગી
કદી=કદાપિ
ભૂલ=વાંક, ચુક, ગુન્હો કસુર
સમજ=બુદ્ધિ
ચટણી=કોઠાં, આમલી કેરી તથા લીંબુ આદુ, ધાણા જીરૂ વિગેરે વાટીને બનાવેલ.
પોંક=લીલાં અનાજને ડુંભીઓ સુદ્ધાં શેકી તેનાંથી દાણા જુદા પાડવા તે

પાઠ ૧૫ મો.

ઢીંગલી=છોડીઓને રમવાની લુગડાની પુતળી.
તખતો=આરસો.
ઝડપી=ખેંચી લેઇ, ઝુંટી લેઇ
સરી=ખસી, લપસી
બરડ=પછાડવાથી ભાગી જાય તેવો.
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચી
કાયર કરે છે=મુંઝવે છે, હેરાન કરે છે.
વેળાસર=વખત પ્રમાણે
શણગારવી=લુગડાં ઘરેણાં પહેરાવવાં.
બેનપણી=સખીઓ સાહેલીઓ
ચોટલોવાળી=માથાના વાળ ગુંથી
ફુટી બદામ=ખોટીપાઈ
સરળ=સારૂં
સહીઅરો=સખીઓ, સાહેલીઓ, બેનપણીઓ.
ગીત=ગાયન, ગાણું.
વિવાહ=પરણવું તે
કજીઆ=દુસમનના, એક બીજા સાથે અણબનાવ
સંતાપ=શોક, કાયર
હળીમળી=સંપસંપી
હેતથી=પ્રીતથી

પાઠ ૧૬ મો.

દર્પણ=આરસો
પૂનેમ=અજવાળીઆનો પંદરમો દિવસ

પૂર્વ=સુરજ ઉગે તે દિશા
ઇચ્છા=મરજી, મન
ભણી=તરફ
રૂપાળાં=સારાં
રડવા=રોવા
ગભરાટમાં=ઉચાટમાં
મનમનાવવા=રાજીકરવા
ભાતભાતનાં=જાતજાતનાં, તરેહતરેહનાં
ફાંફાં=ગોથાં, નકામી મહેનત.
ગણકાર્યું=માન્યું, કબુલ કર્યું
સર્વે=બધું
ડુસકાં=રડતાં રડતાં હુચકા આવે તે હીબકવું
રોણું=રૂદન, રોવું તે
જારી રાખ્યું=ચાલતું રાખ્યું.
મહેલ=રાજાને રહેવાનું ઘર
રાણી=રાજાની વહુ

ખીજવાયા=ચીડવાયા, ગુસ્સે થયા.
રડપર=રોવાપર
ગોદમાં=ખોળામાં
મધુર=મીઠા
હાલરડું=હાલું. બાળકને સુવાડવા માટે ગવાતું ગીત.
મીરા=ચુપ, શાંત
પ્રધાન=દિવાન, સચીવ

પાઠ ૧૭ મો.

જોડું=સ્ત્રી અને પુરૂષ બંન્ને
ધણીઆણી=વહુ, બાઈડી.
મૂર્ખ=અક્કલવગરનો બેવકુફ
ધણી=વર, પતિ પુરૂષ
કચરો પુંજો=વાસીદું
પરવારી=નવરી થઇ
ભક્તિ=સેવા, પ્રભુ પ્રાર્થના
વિદ્યાર્થી=ભણનારા નિશાળીઆ

ગુજરાન=નિર્વાહ, ભરણ પોષણ-પેટ ભરવું.
ઓછું આવતું=દીલગીર થતી
વેળાએ વેળાએ=વારે વારે ઘણી વખત
આધાર=વિશ્વાસ, ભરૂંસો.
તરફડતું=મુંજતું
દયા=રહેમ
ઉછેરી=ખવરાવી, પાવરાવી
નહેર=નહેરઆની
જળ=જહલો
પારણામાં=ઘોડીઆમાં
કરડી=બચકાં ભરી
ગુસ્સો=ક્રોધ, રીસ, દાઝ
બેડું=કચરાની માટલીને ઘડો, ત્રાંબાનું દેગડું ને ઘડો હેલ.
સાપ=સર્પ, નાગ-

બાજુ=તરફ
ભાંગી તૂટી=સમજી શકાય નહીં તેવી
બોલીમાં=ભાષામાં, બોલવામાં
પાપી=દુષ્ટ, નઠારી
અભાગણી=અકરમી, નસીબના ફુટેલી
બચાવનાર=રક્ષા કરનાર, ઉગારનાર
રડવા=રોવા
વગર વિચાર્યું=વિચાર કર્યા વિનાનું
પસ્તાય=દિલગીર થાય, અફસોસ પામે
જાન=જીવ

જે વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે; તે પાછળથી અફસોસ કરે છે. એવાં કામથી ઘણાના જીવ જાય છે તે તમે જુઓ.

પાઠ ૧૮ મો.

હોશિયાર=સમજણો, ડાહ્યો
ગાર્ડ=ગાડીના છેલ્લા ડબ્બામાં રહેનારને ગાડીનું રક્ષણ કરનાર માણસ.
સ્ટેશન=જ્યાં ગાડી ઉભી રહે ને માણસો ઉતરે ચડે તે
સંદેશો=સમાચાર, ખબર.
સોંપ્યો=આપ્યો.
ખોડંગતો=લુલો હીંડતો
માયાળુ=હેતાળ, પ્રીતિવાળા
મદદ=સહાય.
રજા=પરવાનગી
પાળેલો=ઉછેર્યો.
ગરમ=ઉનું, હુંફાળું
પરાળ=ડાંગરનું ઘાસ
છાપું=છાપખાનાનું, વર્તમાન પત્ર.
પસંદ કરી=કબુલ કરી
મોઢે રહ્યું=[illegible]
આગગાડી=રેલવે
મિત્ર=દોસ્ત, ભાઈબંધ
ફેંકજો=નાખજો
નીમેલે=ઠરાવેલે
દૂરથી=આઘેથી
પાછે પગે=અવળો ફરીને પાછળ ચાલવા મંડ્યો.
સંતાડી=છુપાવી.
ડરતો=બીતો.
પંપાળીને=શરીરપર હાથ ફેરવીને.
ડર નહિ=બીશમાં.
નજીક=પાસે.
ઠરાવ=કરાર, ફયુસલો.
કેળવ્યો=ભણાવ્યો, કામ શીખવાડ્યું.
ઝપાટાબંધ=ઉતાવળો, જલદી.
હાંફતો=શ્વાસ લેતો.
ખબરદાર=બહાદુર. હોશિયાર.

પાઠ ૧૯ મો.

રીતસર=નિયમ પ્રમાણે, બરાબર.
વારો=રમત, દાવ.

ખોતે=પડે, એકલો.
ગરીબ=રાંક, બીચારો.
તોફાની=મસ્તીખોર.
ખસેડી મૂક્યો=હડસે-
કાઢી મુક્યો.
માથું મારી=બધાની
વચ્ચે માથું કરી.
ઢીમણું=શરીરના ભા-
ગને ઘા વાગવાથી
ફુલીને સોજો ચડે તે.
ખરું=સાચું.
છાતીવાળો=હિંમત-
વાળો.
કને=પાસે, નજીક.
વેગળા=દૂર, આઘા.
સાથી=ભીરૂ, ભાઈબંધ
પેટ ભરી=ખૂબ, ઘણું.
ભઝાડીને=વળગાડીને.
પાડ=ગુણ, ઉપકાર.

પાઠ ૨૦ મો.

પાદશાહ=દેશનો રાજા.
આરબ=અરબસ્તાન-
નો રહેવાસી.
સુબો=મોટા પ્રાંતનો
ઉપરી.
ઓદ્ધો=હોદ્દો, અધિ-
કાર, પદવિ.
ખલીફા=વારસદાર.
રૈયત=પ્રજા.
ખંત=હોંશ.
દરબારમાં=કચેરીમાં.
મજબુત=જબરો, બ-
ળવાન.
દેખાવડા=રૂપાળા.
મુલકના=દેશમાંના મો-
ટા ભાગના.
નીમણુક=નીમેલી નો-
કરી.
હુકમ=મંજુરી, પર-
વાનગી.
ખાસ ઓરડો=જે ઓ-
રડામાં બીજાથી રજા
સિવાય જવાય નહિં
તે, ખાનગી.
શાહજાદા=પાદશાહ-
ના કુંવર.
શાહજાદીઓ=પાદ-
શાહની કુંવરીઓ,
છોડીઓ.
ચીતરામણ=ચિત્રો, છ-
બીઓ.
તહેનાતમાં=હજુરમાં.
હેતભાવથી=આનંદથી.
છોકરવાદી=નાદાની,
છોકરાંની સાથે
રમતું તે.
નામદાર=રાજાઓને
નામદાર કહેવામાં
આવે છે.
ધારેલું=વિચાર રાખેલું.
ફરમાવશો=કહેશો.
સમજુતી=શિખામણ
સૂચના.
મોંએ ચડેલ=હળીમ-
ળી ગયેલને ગમે તે
બોલી શકે તેવા.
અરજ=વિનંતી.
ફરજંદો=બાળકો, છો-
કરાઓ.
લાડમાં=વહાલમાં, મોં-
ઘવટમાં.

ઉછરે છે=મોટાં થાયછે.
અલ્લા=ખુદા, પરમેશ્વર.
ખેલતો=રમતો.
માફ=ક્ષમા.
દીલમાં=મનમાં.
વહાલ=હેત પ્રીત.
બદલાઇ ગયો=ફરી ગયો.
કઠણ હૈયાનો=દુષ્ટ મનનો.
૨૬ કરૂં કુઁ=કાઢી નાખું છું.

પાઠ ૨૧ મો.

આંધળો=આંખે દેખે નહિ તે.
લંગડો=ચાલી શકે નહિ તે લુલો.
ઢેકાઢળીયા=ખાડા ટેકરા
ઠોકે=નાખે, પછાડે.
ગભરાયો=અકળાયો, મુંઝાયો.
પક્ષી=પાંખને ચાંચવાળાં પ્રાણી.
માળો=પક્ષીને રહેવાનું ઘર.
કોહલાં=શિયાળવાં.
આડે રસ્તે=અજાણ્યા માર્ગે અવળે માર્ગે.
દુઆ=આશીષ.
બાજુ=તરફ, દિશા.
ખરાબ=નઠારા.
ધોરી=મોટા.
લાભ=ફાયદો.

પાઠ ૨૨ મો.

ભાગોળ=પાધર.
થોભીશ=વધુ વખત રહીશ.
સામે પાર=સામે કાંઠે.
કિનારે=કાંઠે.
પૂલ=નદીની એક પારથી બીજીપાર જવા આવવાને બાંધેલી થાંભલાવાળી સડક.
થાક=વિસામો.
અદેખો=ઇર્ષાવાળો, ઝેરીલો.
લોભી=અસંતોષી, લાલચુ.
પડાવી લેવા=લઇ લેવા.
તળીએ=નીચે, તળે.
પડછાયો=ઓળો.
ફાંફાં=ગોથાં.
ભોંભોં કરતો=ભસતો ભસતો.
સુખે=નિરાંતે.
ખોળ=શોધ, તપાસ.
દાનત=ઇચ્છા, વૃત્તિ.
ગુમાવ્યું=ખોયું.
તાકે=ઇચ્છે.

પાઠ ૨૩ મો.

ઠગ=ગંઠીઆ, ચોર.
અસલના=પહેલાંના, અગાઉના.
ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું.
વાટમાં=રસ્તામાં, માર્ગમાં.
પડાવી લેવા=ખોટુ સમજાવીલેઇ લેવા.
અચરજ=નવાઇ.
હડખાએલા=હડખવા લાગેલા.
ગણકારતાં=દરકાર ક-

રતાં, માનતાં.
પેઠે=પ્રમાણે, માફક.
સંદેહ=શક, વહેમ.
શંકા.
બદલે=સાટે.
રખે=કદાચ.
દરકાર=પરવા,તમાલ.
ઠાવકું=શાણું, ઠેકાણે,
કોઇ સમજે નહિ
તેવું.
ભલાને માટે=સારાને
માટે.
ખામી=કસુર, ભુલ.
અભડાયો=અપવિત્ર
થયો, આભડછેટ
લાગી.
ઠગો=લુચ્ચાઓ.
ખુલ્લુ = ધાડુ.
ભરોસો=વિશ્વાસ.
ગુમાવ્યું=ખોયું

પાઠ ૨૫ મો

ચોરી=પારકી વસ્તુ છાની
માની લઇ જવી તે.
ગોળ મટોળ=પૂરેપૂરો
ગોળ.

ચટાપટા=લીસોટા, લીટા.
છાનો માનો=પૂછ્યા
વગર.
રૂપાળો=સુંદર.
છીનવી=પડાવી ઝુટાવી
ખોટું=ગેરવ્યાજબી
ગમ્યો=પસંદ પડ્યો.
માજી=વરડામા.
ભરોસો=વિશ્વાસ.
સજા=શિક્ષા.
કદી=કોઇ દિવસ,

પાઠ ૨૬ મો.

ઠેબે ઠોકરે=આળગચ્ચાં
વડે.
ભરપુર=પૂરેપૂરો.
ખાલી=અધુરો.
ધીમે ધીમે=હળવેહળવે.
હાલત=સ્થિતિ, દશા,
વલે.
માલમ=ખબર
ખૂબસુરત=રૂપાળો.
ઉમદા=સારી જાતનો
હેત=પ્રીતિ
દેશાવરથી=પરદેશથી

વેપારી=વેપાર કરનાર
વહાલ=હેત
કપરા=સખત આકરા
લાચાર=નિરૂપાય
મૂલ=કિંમત
ગમ માને નહિં=ગમે
નહિ
હૈયું ભરાઇ આવ્યું=
મનમાં હેત ઉભરાઇ
આવ્યું નેતેથી રડે તેવું
થઇ ગયું.
પંપાળતાં=હાથ ફેર-
વતાં.
પરદેશી=બીજા દેશનો.
ચાકરી=ખરદાસ.
પરવડે=પાલવે. છાજે.
હેત=પ્રેમ, પ્રિતિ.

પાઠ ૨૭ મો

માંજર= એક જાતનું
જંગલી જાનવર.
ચોકખા= નિર્મળ, સ્વચ્છ
ઝરો=વહેળો, ઝરણું,
નિઝર.
પડછાયામાં=ઓળામાં
ભરાવ=ધેરાવો, ભરાવો.

શોભે છે=દીપે છે, સા-
રૂં દેખાય છે.
નારાજ=નાખુશ.
બડબડતા=ગમે તેમ
બોલવા.
લજવ્યું=સરમાવ્યું.
સુંદર=સારૂં.
ફુટડા=રૂપાળા.
લલકારવું=બુમો પાડવી
ચમકી ઉઠયું=બીન્યું,
ભયપામ્યું.
છલંગ=ઠેકડા, કુદકા.
પારધીઓ=શિકારીઓ.
છેડો=હદ, અંત.
વટાવી=મુકી, તજીદઇ.
ઝાડી=ઘણીઝાડ વાળી
જગા.
ચોપાસ=ચારે બાજુ.
ફેલાએલી=ગુંથાયલી,
પથરાયલી.
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચ
વખોડતું=નીંદતું.
સંકટ=દુઃખ, કષ્ટ.
બચાવ્યું=ઉગાર્યું
મોહીપડયું=મોહપામ્યું
ખુશથયું.

ફસાવી દીધું=ઝલાવી
દીધું, દગો કરી હેરાન
કીધું.
સમજ=ખબર.
વખોડવી=નિંદવી.
વખાણવી×સારીકહેવી.

પાઠ ૨૮ મો.

નકલ=એકના જેવું
બીજું થાય તે.
ઇચ્છા=વિચાર, મરજી.
ગભરાયું=અકળાયું,
મુઝાયું.
આખરે=છેવટે.
રંગરેજ=ખત્રી, લુગ-
ડાં રંગનાર રંગારા.
જરદીનું પાણી=જર
દા જેવા રંગનું
પાણી.
ગભરાટ=બીક, ભય.
પાસ=અસર, ડાઘો.
જંગલમાં=વનમાં.
ડરે છે=બીએ છે.
ભેગાં=એકઠાં.
ગભરાશો=અકળાશો,
બીશો.

વનનો=જંગલનો.
આંગણે=બારણે.
ચોકી=રક્ષણ,બંદોબસ્ત
ચટાપટા=લીટા.
ડીલ=શરીર.
કોઢ=જ્યાં લુહાર ઘ-
મણ માંડી લોઢું
ઘડે તે.
ભઠ્ઠી=મોટીચૂલ,ચૂલો.
ધગધગતા=લાલચોળ
ઘણા ઉન્હા
બુરા=નઠારા.
હાલ=હાલત,અવસ્થા.

પાઠ ૨૯ મો.

લગ્ન=વિવાહ.
વરો=ટાણું,જમણવાર
સામાન=વસ્તુઓ.
પિયેર=વહુના બાપનું
ઘર.
ટાંકણે=સમયે, વખતે.
મેળાપ=મુલાકાત,એક
બીજાને મળવું તે.
હેતથી=પ્રીતથી ભાવથી
ચડભડી=રિસાઇ,ગુસ્સે
થઇ.

નડવા=હેરાન કરવા, વિતાડવા.
લેખવે છે=ગણે છે, ભાવ પુછેછે ?
મોંઘે ભાવે=ભારે મૂલથી
ખપ=કામ, જરૂર, ઉપયોગ.
શેખી=બડાઈ, પતરાજી.
ચૌટામાં=બજારમાં.
ગરીબ=રંક.
રડયું ખડયું=કોઇકજ.
મોટી થઇ=માનમાગી.
મારો ભાવ=મારી કિંમત.
ચાહે છે=ઇચ્છે છે.
દાદીમા=બાનીમા.
ભારેખમ=મોંઘા.
ખુણે=એક તરફ.
ઉપયોગમાં=કામમાં, ખપમાં.
માન=આબરૂ, કીર્તિ.
સૌ કોઇ=સર્વે. બધાં.

પાઠ ૩૦ મો.

આપકર્મીઓ=પોતાની જાતે પૈસા પેદા કરીને ગુજરાન ચલાવે એવો બહાદૂર.
બાપકર્માં=બાપે પેદા કરેલા પૈસાથી ગુજરાન ચલાવે તેવો ઓશિઆળો.
કુંવર=રાજાના છોકરા.
પરણાવ્યો=વિવાહ કર્યો, લગ્ન કર્યું.
રાજપાટ=રાજાનીગાદી.
સોંપ્યું=આપ્યું.
તીર્થમાં=હિંદુ લોકોના જાત્રાના પવિત્ર ગામમાં હરિદ્વાર. કાશી વગેરેમાં.
ખોટું લાગ્યું=માઠું લાગ્યું.
ધન=પૈસો દોલત.
વતન=દેશ, પોતાનું ગામ.
દૂરના=આઘેના.
દેશમાં=મુલકમાં.
નોકરીમાં=ચાકરીમાં.
દશેરા=રાજાઓ અને પૈસાદારોને શમીપુજા કરવાનો દિવસ આસો સુદી ૧૦.
પર્વ=તેહેવાર, સારો દિવસ.
મેદાનમાં=ચગાનમાં.
ઓચીંતી=અણધારી. એકદમ.
તરાપ=ઠેકડો, છલંગ.
ફેકાવી=ફેકાવી દોડાવી.
ઉડાવી દીધું=શરીરને ધડથી નોખું કરી દીધું
બહાદુરી=પરાક્રમ.
સેનાનો=લશ્કરનો, ફોજનો.
ઉપરી=અધિકારી મોટો.
પાડોશનો=પાસેનો,
સમે=વખતે.
હિંમત=હામ ધૈર્ય.
લુણ=નિમક અનાજ,
ફતેહ કરો=જીતમેળવો

જીત મેળવો.
દહેરામાં=દેવળમાં મંદીરમાં,
પ્રાર્થના=વિનંતી, અરજ.
ઘંટો=ટોકરા, ઘડિઆળો
ફરફરતાં=ફરકતાં, રમતાં
ડંકો=વાગતા નગારા [illegible]
નિશાન=[illegible]
રાજાઓના [illegible]
દુશ્મન=શત્રુ, વૈરી.
તુટી પડ્યા=[illegible] જુસ્સાભેર [illegible] થયા, મરણીઆ બની.
ફોજ=લશ્કર.
તક=લાગ, દાવ.
સરદાર=લશ્કરની આગળ રહી લડનારો ઉપરી.
મુઓ=મરી ગયો.
નાસભાગ=ભંગાણુ દોડાદોડ.
ફતેહ મળી=જીત મળી.
ભેટયા=એક બીજાને સામા મળ્યા.

કુંવરી=રાજાની છોકરી.
ગળામાં=ડોકમાં, કંઠમ
વરમાળ=મન ગમે તે વરને, મનથી નક્કી કરેલા વર સાથે પરવા માટે પહેરાવવાની માળા
પહેરામણી=છોકરીના લગ્ન વખતે આપવાની ભેટ.

પાઠ ૩૧ મો

તળાવમાં=સરોવરમાં.
તરફનું=દિશાનું, બાજુનું.
ખસી ગયું=ઓછું થયું.
લીલો=તાજો, નવો ઉગેલો.
ચર્યો=[illegible] ખાધું.
તાજો=મસ્ત, અલમસ્તાન
લહેરથી=મજાથી.
તાડુકતો=ખોંખારા જેવો ભારે અવાજ કરતા
ખાબોચીયું=પાણી ભરેલો ખાડો.

ચગદાઇ=કચરાઇ છુંદાઇ
ગભરાતું=અકળાતું બીતું.
મોટા જીવ=મોટું પ્રાણી
ચઢાઉ=અભિમાની ફુલણજી
ફુલાવ્યું=પવન ભરીને ઉંચું કર્યું
વેઠે છે=સહન કરે છે. ખમે છે.
બોલ=વચન, શબ્દ
ગુસ્સે=ક્રોધે, રીસે.
મમતે=હઠે વાદવિવાદે
ગજા ઉપરાંત=શકિતથી વધારે.
જીવ ગયો=મરી ગઇ.

પાઠ [illegible] મો

કપાં=[illegible]
વિશે=[illegible]
મં[illegible]=[illegible]સ્તર શિ-[illegible]
સવારે=[illegible]પ્રભાતમાં.
શિખામણ=બોધ સમજણ.

ખરડાએલાં=કચરો
ચોંટી ગએલ.
નઠારાં=ખરાબ ગંદા
ભિખારી=માગીખાના
રા ગરીબ.
રસ્તે=માર્ગમાં
તળાવડી=તળાવથી
નાનો પાણીનો ખાડો
લપસી=ખસી
ઉપકારનું=મારૂ દયાનું
ભલું
યાદ છે=સાંભરે છે.
ચોકખાં=સ્વચ્છ
ધરુજતો=થરથરતો.
ખાદીનાં=ગજીના વે-
જાનાં.
ગુરૂજી=મહેતાજી મા-
સ્તર સાહેબ.
મલમલ=પાતળું કપડું
અફારો=ઘામ પરસેવો
ખપનાં=કામનાં
સાહુકાર=શેઠીઓ પૈ-

સાદાર ગૃહસ્થ
આમતેમ=આડાઅવળા
વર્ગમાં=કલાસમાં
બે દરકાર=ચિંતા કા-
ળજી ફિકર વગર
રેઢીઆળ.
ટેવ=આદત, હેવા.
લાભ=ફાયદો, નફો.
ડીલ=શરીર, અંગ
રોગો=દરદો બીમારીઓ
કસ=દોરી
બોરીઅં=બટન.
કદી=કોઇપણ વખત.
જાતે=પોતાની મેળે.

પાઠ ૩૩ મો.

આંખનો=ચક્ષુનો.
ઉપયોગ=ખપ, કામ,
વ્યવહાર.
ભાઇબંધી=મિત્રતા,
દોસ્તી:
ભણેલાગણેલા=હોશિ-
યાર અનુભવિ.
ધંધોરોજગાર=પૈસા
પેદા કરવા માટેનાં

કામકાજ
દેશાવર=પરદેશ, બીજા
મુલકમાં,
પસંદકરી=કબુલ કરી,
માની.
પરદેશ=પારકેદેશ, બીજે
મુલક.
ધંધો=હુન્નર, ઉદ્યોગ,
કામ.
દરનાં=બીલાં.
આસપાસ=આજુ-
બાજુ.
પાડોશમાં=નજીકમાં,
પાસે.
ખાતરી=સાબીતી.
ફાટ=ચીરો.
ઢંકાએલાં=દબાએલાં,
છુપાએલાં.
દોરીને=બે ચીને
બાજુપર=પડખે.
બીનાં=બાયડીનાં.
અંગુઠીઆં=પગને અં-
ગુઠે પહેરવાની રૂપાની
વીંટીઓ.

જોટવાં=અંગુઠો તથા
તેની જોડેની આંગળી-
એ પહેરવાના રૂપાના
કરાં.
નિશાની=એંધાણી.
વહેળો=નદીનું મુખ.
નાની નદી.
ધોબી=લુગડાં ધોનાર
લોકો. રજક.
ધોબણ=ધોબીની વહુ.
સેલો=લીલા ચોંટેલા
પથ્થરના કકડા
રાજમાર્ગ=મોટો રસ્તો
ઢુંકડું=નજીક, પાસે.
છેક=તદન
વસ્યા=રહેલા
ખંતીલા=હોંસીલા ઉ-
મંગી.
પુષ્કળ=ઘણા.
મેળવ્યા=ભેગા કર્યા,
કમાયા.

પાઠ ૩૬ મો.

દિશાઓ=બાજુઓ.
પશ્ચિમ=આથમણી
દિશા.
ટેકરા=ડુંગરા જમીન-
થાજે બગથી ઉંચા
થયા હોય તે.
હાર=લાઇન
બાજુએ=તરફ
સુરજ=સૂર્ય.
ઉગે=નીકળે, ઉપજે.
ઉગમણું=સુરજ ઉગે
તે, પૂર્વ.
પૂર્વે=ઉગમણી દિશાએ
ઝાડ=વૃક્ષ
પડછાયો=ઓળો.
બપોરે=મધ્યાન્હે,
બારવાગે.
છેકજ=તદન, બીલકુલ
કસરતશાળા=કસરત
કરવાની જગા.
આથમેછે=જતોરહેછે.
દેખાતો બંધ થાય છે.
હરકોઇ=કોઇપણ
વસ્તુ=ચીજ.
ઓળખવી=પારખવી
મુશ્કેલ=મુસીબત,
કઠણ=મુશ્કેલ
હમેશાં=દરરોજ.
પીઠ=વરડો, વાંસો.

પાઠ ૩૭ મો.

નકશો=નમુનો.
સ્લેટ=લખવાની પથ્થર
પાટી.
બેસતા વરસને દહાડે=
કારતક સુદી પડવેને
દિવસે.
બારણામાં=દ્વારમાં,
આંગણામાં.
સાથીઆ=તહેવારના
દિવસે અબીલ ગુલાલ
થી બારણામાં ચોકમાં
ફુલ વિગેરે આકાર
કાઢે છે તે,
પુરતી,ભરતી, ચીતરતી.
પંખો=વીંજણો
દાંડી=પંખાની વચલો
ભાગ.
જેવડી=સરખી

માપ=સરખાઈ, કદ, આકાર.
ભાન=સમજણ
માપપ્રમાણે=આકાર.
માટ પ્રમાણે માપીને
સરસ=સુંદર, સારી.
હજી=હાલ અત્યારે.
મથાળે=ઉપરની બાજુએ
ફુટ=ફીટ એ વેંત.
અંહેલી=અંદરની.
ફુટપટી=ફુટ, માપવાની ડબી.
માયનહિં=સમાયનહિં.
મધ્યમાં=વચમાં
લંબ ચોરસ=લાંબો
ખાલી=નકામો પડતર.
ચડતી ઉતરતી=પગથી આ જેવી
બેઠકો=બેસવાની જગા
ગેલેરી=લાકડાની બ, નાવેલી પગથીઆ જેવી બેઠક.
ટેબલ=મેજ સ્ટુલ.

ઠીક=સારૂં બરાબર.

પાઠ ૩૮ મો.

આવ્યું=આવ્યો,
આગગાડી=રેલવે
સ્ટેશન=ગાડી ઉભી રહે ને માણસો ચડે ઉતરે તે જગા
ખમાણી=મેગળો.
કાટ=મેલ, ચાનર.
ચડકેલાં=ચડેલાં
છેટે=દુર આઘે.
વહે છે=જાય છે.
ઓળંગી=વટી.
સમજ=ખબર.
બાજુએ=તરફે, દિશાએ
ગોચર=ગાયોને ચરવા માટે વગર ખેડેલી જગા.
મેળવીજો=સરખાવીજો

પાઠ ૩૯ મો.

સહેલ=મજા, ગમત
વર્ગ=કલાસ.
વગડામાં=જંગલમાં.
ખુશી=રાજી.
પોપડો=ચરો, બીડ, ખેર ને ચરવાની જગા.
આંબા વાડી=આંબા ઉગી તે ખેતર.
નિશાનુમં=દાંરો.
પેલીમેર=પેલી બાજુ
ઢાળ=ઢળાવ.
દેખાવ=જોવામાં આવેતે
સુંદર=શોભીતો.
ઈશાન=પૂર્વને ઉત્તર દિશા વચ્ચેનો ખુણો,
મજા=આનંદ.
ખુણ=નિશાન.
કાંઠા=કિનારા, આરા.
ભાઠું=નદી કાંઠની ખેડવા જેવી જમીન
વહેણ=પાણી વહેતે.
ચાલાક=હોંશિયાર.
હોડી=વહાણ, નાવડું. મછવો
આપાર=આ કાંઠે.
પેલે પાર=સામે કાંઠે.

પાળે પાળે=કિનારે કિનારે.
ક્યારડા=જમીનના કંઈક ઉંડા ચોરસ ખાડા
સુગમ=સહેલું.
બસ=બહુ, ઘણું.

પાઠ ૪૦ મા.

અધિકારીઓ=અમલદારો, ઉપરીઓ.
વાળુ=રાત્રે ખાવાનું ભોજન.
સગડી=અંગેઠી, તાપણી.
મોસાળ=મામાનું ઘરમાંનું સિયેર.
ગમ્યું=પસંદ પડયું, ફાવ્યું.
મઝા=ગમ્મત, આનંદ.
રોજરોજ=હંમેશ હંમેશ.
ચોરો=ગામના મુખી તલાટી વિગેરે સરકારી માણસોને કામકાજ કરવાનું મકાન.
મુખી=ગામડાનો મુખ્ય માણુસ ગામની દેખરેખ રાખે ને તલાટીને મદદ કરે તે.
ગંધ=ખરાબ વાસ.
બંદોબસ્ત=તજવીજ, ગોઠવણ.
હવાલદાર=મુખી ને તલાટીના હાથ નીચે સરકારનું કામ કરનાર માણુસ.
હુકમ=આજ્ઞા, ઓરડર.
મામલતદાર=તાલુકાની દેખરેખ રાખનાર અમલદાર
ભરણું=જમીનની વિઘોટી વિગેરેના રૂપિયા ઉઘરાત, વસુલાત.
રાવણીઓ=ભીલદાર, ચોકીઆત.
તાલુકો=પચાસ કે તેથી વધારે ઓછાં ગામનો બાંધેલો ભાગ.
તલાટી=ગામનું જમીન મહેસુલ ઉઘરાવનાર માણુસ.
હુંડી=મનીઓર્ડર, રૂપિયા મળવાની ચીઠ્ઠી
માસ્તર સાહેબ=પોષ્ટ માસ્તર. નિશાળના માસ્તરને પણ માસ્તર સાહેબ કહી શકાય.
ટપાલી=ટપાલના કાગળો વેચનાર પોષ્ટમેન.
ગેરહાજર=હાજર નહિં તે.
માંદો=આજારી બીમાર.
દાક્તર=વૈદ્ય, ડૉકટર, હકીમ માંદાને દવા કરે તે.
તપાસે છે=જુએ છે.
સારો થશે=સાજો થશે

ભાગ ૩ જો.

પાઠ ૪૧ મો.

સવાર=પ્રાતઃકાળ, પ્રભાત.
સાંજ=સંધ્યાકાળ, રાત્રિ.
વનસ્પતિ=ઝાડ, પાંદડાં, ઘાસ.
આકાશ=આસમાન, વાદળ, ગગન.
સોનેરી=સોના જેવા પીળો.
પથરાઇ=ફેલાઇ
ધગધગતા=લાલચોળ.
અંગારા=દેવતા.
અજવાળું=પ્રકાશ.
ચળકતો=ઝળકતો, ચળકાટ મારતો.
ધંધે=કામકાજે.
વાળીઝાડી=પુંજો કાઢી ઝાપટીને
સાફ=ચોકખી.
માલ=વસ્તુ, ચીજ.
બરાબર=નિયમસર.
ગોઠવે છે=મુકે છે, મુકે છે.
પક્ષીઓ=પંખીઓ.
કલોલ=આનંદ,મોજ.
ખોરાક=ખાવાની વસ્તુઓ.
શોધવા=ખોળવા.
છોડવા=છોડ, નાનાં ઝાડ.
તાજી=લીલી, તરતની ઉગેલી.
ખીલતી=ઉઘડતી, ફુલતી.
ઠંડા=ટાઢા, શીતળ.
પવન=વા.
લહેર=સપાટો.
જન=માણસ.
જનાવર=જાનવર, જીવજંતુ.
આખરે=છેવટે.
આથમે છે=દેખાતો બંધ થાય છે.
નરમ=મોળો, ઓછો, પોચો, ઢીલો.
ધીમે ધીમે=હળવે હળવે.
ચોતરફ=ચારે બાજુ
ઘોંઘાટ=ગુમાટ, કોલાહલ.

પાઠ ૪૨ મો

હવા=ધીમે ધીમે પવન વાય તે.
પવન=જોરથી ફુંકાય તે હવા, વાયરો.
જોરથી=બળથી.
ફુંકાય છે=વાય છે.
ફેર=ફરક, તફાવત.
સમજ=સમજણ, ખબર.
આસપાસ=બાજુબાજુ
બંધ કર્યાં છે=વાસી દીધાં છે.
ગુંગળાઇ=અકળાઇ, મુંઝાઇ.
ઝાડપાન=તમામ વનસ્પતિ.

ઝપાટો=સપાટો, આંચકો.

નુકશાન=ઘણા પવનથી થતું નુકશાન.

કુંપળી પડ્યાં=ફુટીયાં પડયાં, નીકળી ગયાં.

મૂળમાંથી=જડમાંથી.

આગ=લાય.

ફેલાઇ=ચોતરફ ફરી વળી.

ફરી ગયો=બદલાઈ ગયો.

ફળીઉં=શેરી.

સન્માન=ઈજ્જત.

ભૂલ=ચુક, વાંક.

છેટેના=દૂરના.

દરીઓ=સમુદ્ર, ખારા પાણીનો ઘણા મોટો ભરાવો જથો.

વાદળાં=આકાશ.

ખેડી=ખેતી.

ધાન્ય=અનાજ.

પાકે=નીપજે, પેદા થાય.

વહાણો=આગબોટો.

કચરો=ગંદવાડ.

વાસ=સુગંધી.

અકળામણ=ગભરામણ, અમૂઝણ.

ખપનો=કામનો, જરૂરનો.

પાઠ ૪૩ મો.

નિર્દય=દયા વગરનો.

કકડો=ટુકડો.

મૂલ્ય=કિંમત.

ઓછું=થોડું.

દુઃખ=સંકટ, પીડા, કષ્ટ.

જાત=ભાત, ગુણ.

પોચી=નરમ.

સહેલાઈથી=જલદીથી.

ચુરો=ભુકો.

કણ=રજકણ.

જુદા=જુદા નોખા.

સેકાઉં છું=ગરમ થાઉં છું.

પીગળતો=ઓગળતો.

ભઠ્ઠી=નીભાડો.

ઝાંખો=મેલો.

કોલ=કળવેલો ચુનો.

કહાણું=કથા, હકીકત.

જન્મ=અવતાર, પેદા થવું તે.

તળીઆ પર=દરીઆની નીચેની જમીન.

સેંકડો=ઘણાસો.

બારીક=ઝીણું.

જંતુઓ=જીવજંતુઓ.

વેહ=કાણાં.

છિદ્ર=કાણાં.

થર=પડ.

ખાંચવા=જમીન ખોદનારા માણસો.

ભોંયમાંથી=જમીનમાંથી.

બહારગામ=બીજે ગામ.

હકીકત=વાત.

પાઠ ૪૪ મો.

વાસણ=પાત્ર, ઠામ.

ધંધો=ઉદ્યોગ, રોજગાર.

કંસારા=તાંબા પિત-

જનાં વાસણો બ-
નાવનાર તથા વે-
ચનાર.
ટીપે છે=ઘડે છે.
અવાજ=નાદ, રવ,
શબ્દ.
ભોંયમાંથી=જમીન-
માંથી.
ભેળ=એમ.
ઓગાળીને=રસ કરીને.
અંબુ=શિરોહ.
નાળચાં=નળીઓ.
માંજીએ=ઉટકીએ, ઘ-
સીએ સાફ કરીએ.
થર=પડ.
બાઝેલો=ચોંટેલો, વ-
ળગેલો.
કાટ=તાંબા પિતળનાં
વાસણો ઉપર લીલા
રંગનો થર બાઝે છે તે
ઝેરી=ઝેરવાળા.
પુષ્કળ=ઘણું, બહુ.
જડે છે=હાથ આવે છે.
સિક્કા=ચલણી નાણું
ટંકશાળ=સિક્કા પા-
ડવાની જગ્યા.

પાઠ ૪૫ મો.

ઇનામ=ભેટ, બક્ષીસ.
ધાતુ=ખાણમાંથી ની-
કળે તે.
વર્ગમાંના=ક્લાસમાંના
દરેક=એક એક
વાગે=વખત.
ખાણ=ઊંડો ખાડો.
જેમાંથી ધાતુ વિ-
ગેરે નીકળે તે.
મેળવ્યો=ભેગ.
ખુબ=ઘણું, બહુ.
ઓગાળીને=પીગળીને
કઠણ=સખત, મજબુત
મજાગરાં=મડવાં, નર-
માદાનાં ચાપડ.
કટાય છે=કાટ ચડે છે.
ચીજ=વસ્તુ.
ચઢાતી=દેખાવી.
જલદી=ઝટ.
માંજેલાં=ઉટકેલાં.
સસ્તું=સોંઘું, ઓછા
મૂલ્યનું.
કુંચી=ચાવી કળ.

પાઠ ૪૬ મો.

જુદી જુદી=બીજી બીજી
જાતનાં=ભાતનાં, વ-
ગેરેનાં.
વર્ગ=ક્લાસ.
છોડતી વેળા=રજા આ-
પતી વખત.
ઘાસ=ખડ.
ઉગી નીકળ્યું=ઉપ-
જ્યું, થયું.
બજાર=ચૌટું, મારકીટ.
ચરામાં=ઢોરને ચર-
વાની જગામાં.
કુમળું=કુણું, તાજું.
છાનામાં=ઢાંકવામાં.
ફોર=ગાળુ.
ધારવાળી=પાનાવાળી
અણીદાર.
દાભ=દર્ભ, દાભડો.
તદન=સાવ, બિલકુલ
નકામું=કામ વગરનું,
નિરુપયોગી.

જમીનમાંથી=ભોંય-
માંથી.
ચરાઉ=ચરનારાં.
ભાવે છે=સારો લાગેછે.
ગંજી=ઘાસનો ઢગલો.
ગડી=ગાંઠ.
સુગંધ=ખુશબો, સા-
રી વાસ.
ખુજળી=ચળ આવ-
વાથી ફોલ્લા થાય
છે તે.
ધુપેલ=બૈરાંને માથા-
માં નાખવાનું પાકું
તેલ.
અત્તર=સુગંધીદાર તેલ
જાળ=જાળી.
ફેલાય=પથરાય.
જડ=મૂળ.
ઉપલાણે=ઉપરની બા-
જુએ.
પાણીવાટ=પાણી જ-
વાના રસ્તાપર.
ચમરી=છોડ ઉપરની
પાંદડી.

સુંવાળી=લીસી.
વાટ=રસ્તો.
પટા=ચોકડા.
મુંજ=સરકીની પાંદ-
ડીમાંથી બનાવેલી
દોરી.

પાઠ ૪૭ મો.

એની મેળ=આપો
આપ, પોતાની જાતે,
વાવ્યા વગર.
વાવવાં=રોપવાં.
સાંઠો=બાજરી અગર
જારનો પાતળો,
ગળ્યો સોટો.
પરાળ=ડાંગરનું ઘાસ.
બાઝેલી=ચોંટેલી.
સળંગ=આખી.
સળી=પેર, કાતળી.
ગુચ્છો=જથ્થો.
મળતાં=સરખાંઆવતાં
સેંકડો=ઘણીસો.
ખેતી=જમીનમાં ખેડ
કરીને વાવવું તે.
વધતું ગયું=મોટું થયું,

ઉગતું ગયું.
મહીકાંઠા=ગુજરાતમાં
મહી નદીના કિના-
રાનો ભાગ.
ભીલ=ડગરામાં રહે-
નારા જંગલી લોક.
નાગલી=બાવટો.
થેક=ઝીણા ઘાસાન
મુળની ગાંઠો.
છડી=ખાંડી.
ઢેબરાં=મીઠું મરચું
નાખી કરેલાં ચાનકાં.
ખસલી=એક જાતનું
ઝીણું ઘાસ.
નવાઇ=અચરત, અ-
જાયબી.
ખોરાક=ઢોરને ખાવા-
નું તે.
ભાવે છે=ગમે છે,
ફાવે છે.
રાતડીઓ=રાતી જાર
કે જેની ધાણી સે-
કાય છે તે.
મીઠો=ગળ્યો.

પાઠ ૪૮ મો.

ખેડુત=ખેતી કરનારો.
હળ=ખેતર ખેડવાનું ઓજાર.
વસ્ત્રો=લૂગડાં.
ધંધામાં=કામમાં.
સખત=મજબુત.
મજુરી=વૈતરૂ, મહેનત.
વળગું છું=લાગું છું.
માંડી=શરૂ કરી.
એક સામટું=એકી સાથે વિસામો લીધા વગર.
ભાથું=ખાવાનું-ભાતુ
ભાણ=સુરજ.
નમવા=આથમવા.
કોઢ=ઢોરને રાખવાની જગા.
ચારો=ઘાસ, ખડ.
નીરૂંછું=નાખું છું.
ઉંચો=મોંઘો.
મીઠો=સ્વાદિષ્ટ.
મજબુત=જોરાવર.
કૌવતવાળું=બળવાળું.
આળસુ=સુસ્ત, એદી.
ભારે=વજનવાળું.
હળપુણી=હળમાં નાખવાની લોઢાની કોશ.
ચવડું=લાકડાનો ત્રણ ખુણાવાળો લાંબો ભાગ.
સડ=અઢાલ, સાંબડો.
ધુસરી=જોસરૂં.
છડો=કુંકરી, હલેડી.
ચાસ=ઓળીઆ, હારો.
ભાર=વજન, તોલ.

પાઠ ૪૯ મો.

વેળા=વખત.
ટાંકણે=તહેવારે, ટાંકમે વેળાએ, વખતે.
તળાવની=સરોવરની
બાજુપર=પડખે.
કયારડા=ડાંગર પકવવાના જમીનના ચોરસ ખાડા.
પાળવાળા=કિનારીવાળા કાંઠાવાળા.
રોપી છે=વાવી છે.
ફરતી=આજુબાજુ, ચારે તરફ.
લીલાછમ=હરિયાળા, બહુ લીલા પ્રફુલ્લ.
સરખા=જેવા, બરાબર
ધરૂ=તરૂ, વાવેલી ડાંગરના ઉગેલા છોડ.
સારો વરસાદ=ઘણો વરસાદ, પુષ્કળપાણી.
કાદવ કીચડ=ચીકણો કચરો.
છૂટું છૂટું=જુદું જુદું.
ઝીલવો=જમવો, સહેવો.
સદા=હમેશાં.
ખળીમાં=ખળાવાડમાં જ્યાં દાણાને ઘાસ જુદુ પાડે છે તે જગા.
પરાળ=ડાંગરનું ઘાસ
દાણા=અનાજ.
છોડાં=છોતરાં, ફોતરાં.
રાંધીને=પકાવીને, બાફીને.

પાઠ ૫૦ મો.

ઇક્ષુ=શેરડી પીલી તે-માંથી રસ કાઢવાનો સંચો, ચીચુડો.

પડછા=પાંદડાં, ચમરી વગેરે.

સાંઠા=દંડા.

રસ=પ્રવાહી.

રોપવા=વાવવા.

[illegible]=વિ ાયે.

હકીકત=વિગત વર્ણન.

પુષ્કળ=ઘણું.

ખાત માટે=ખાતેતર કરવાને માટે.

નરમ=પોચી.

પેરવાળી=કાતળીવાળી

આંઠ=બે કાતળી વચ્ચેની ગાંઠ.

આંખ=બે કાતળી વચ્ચેનો અણીવાળો ભાગ કે જેમાંથી નવો સાંઠો નીકળે છે તે.

ખેત=ખાવેતર.

તરકારી=શાક ભાજી.

પાક=પેદાશ.

ડુક્કર=ભુંડ.

નુકશાન=બિગાડ.

અટકાવવા=રોકવા, બંધ કરવા.

સંભાળ=તજવીજ.

પાકટ=પાકી, પાકેલી.

પીલે છે=કોલુમાં ઘાલી દબાવે છે.

ઉકાળે છે=ઉનો કરેછે.

તાવડામાં=રસ ઉકાળવાના વાસણમાં.

વારંવાર=વખતેવખતે.

મેલ=બગાડ, કસ્તર.

છારી=પોપડી, ઉભરો.

ઘટ=જાડો.

બને છે=થાય છે.

પાઠ ૫૧ મો.

શેઠ=ગૃહસ્થ, પૈસાદાર માણસ.

રસોઈ=જમવાનું.

તકરાર=લડાઈ ટંટો, ક્લેશ, કજીઓ.

ભાત=ચોખા.

ખપનો=ઉપયોગનો, કામનો.

વઢવા=લઢવા.

ધીમા=શાંત.

રાજી=ખુશી.

ઘરડાં=વૃદ્ધ.

મહેનત=તસ્દી.

ઉજળો=સફેદ, ધોળો.

ધોવે=ધોળે, ધુવે.

સફેદી=ઉજળાશ, ધોળાશ.

રંધાઇને=ચડાઇને.

ખાવાલાયક=ખાવા જેવો.

પચીજાઉંછું=હજમ થાઉંછું.

માંદાં=આજારી, બીમાર

ભાવથી=પ્રેમથી, હેતથી, હોંશથી.

વહેલાં=જલદી-ઝટ.

સારાં=સાજાં, તંદુરસ્ત.

લોટ=આટો, મેંદો.

કણક=ઘઉંના લોટમાં પાણી નાખી મસળીને લોદો બનાવે

છે તે.
આકાર=ઘાટ,ડોળ.
જોર=બળ, શક્તિ.
નકામાં=અમથાં,નાહક
વઢી મરેછે=લઢી મરેછે,બાઝીમરેછે.
હિસાબે=અખતરામાં, અજુનામાં,
ઉપયોગી=કામનાં,જરૂરનાં.
પૈસાદાર=પૈસાવાળા.
ગરીબ=રાંક, પૈસા વિનાના
વગર=વિના.
બેઉ=બંન્ને.
ખોડી=તુટી.

પાઠ ૫૨ મો.

મધપુડો=મધનો ઢગલો, પોડું.
લટકતો=ટીંગાળતો.
કામળો=ઊનનોધાબળો
ધુણી=દેવતા સળગાવીને ધુખવાય છે તે.
પારકા=બીજાનો.
માલ=સામાન,ચીજ.
કદી=કોઈ વખત.
ઇચ્છા=મરજી-ખુશી.
પંડે=જાતે, પોતે.
નર=પુરૂષ, મરદ.
ઈંડાં=જેમાંથી બચ્ચાં નીકળે તે.
લાયક=યોગ્ય, બરાબર.
ઉછેરવામાં=મોટાં કરવામાં.
હુકમ=આજ્ઞા.
પાળે છે=માને છે, બજાવે છે.
જન્મ=અવતાર.
એકઠું=ભેગું.
ખવાડે છે=ખવરાવે છે
રક્ષણ=જતન, સંભાળ
ડંખ=કરડવાનો આંકડો.
આળસુ=સુસ્ત, એદી.
જાતે=પંડે, પોતે.
જંતુ=જીવડાં.
પેસવા=મરવા.
દયા=રહેમ.
મધમાખ=મધ બનાવનારી માખ.

પાઠ ૫૩ મો.

મરઘાં=કુકડાં-
શેખ=મુસલમાનની અટક,
આબોહવામાં=આકાશમાં
વારંવાર=વ.રેઘડીએ
માથું મારેછે=ઢુંસી મારે છે.
ચીકટ=ચીકાશ,
જિંજાતું=પકળતું-
સાર=એકમાં-
ભારે=વજનદાર.
નબળી=જબરજસ્તી
દાઢ=ચાવવાના બેવડા દાંત.
અણીદાર=ઝીણીધાર વાળી
ઝડપથી=જલદીથી,
ખોરાક=ખાવાની ચીજ.
પાળ્યાં છે=ઉછેર્યાં છે

જાળવે છે=સાચવે છે
પાંખ તળે=પાંખ નીચે
જાળવે છે=રક્ષણ ક-
રે છે.
ઢાંકી દે છે=સંતાડે
છે.
બીકણ=ડરકણ બીએ
તેવાં.
છેડવા=કનડવા. ખી-
જવવા
ધસીને=દોડીને,
લાલ=રાતું.
માંજર=છોગું.
દીપે છે=શોભે છે.
ઓતરવાની=ઉખેડવાની
ટેવ=હેવા, આદત.
વહાણું વાશે=સવાર
પડે. મળસ્કું પરોઢી
યું થાય.
જોડાએલા=સંધાએલા
આખોનેઆખો=કકડા
કરીને ચાવ્યા વગર

પાઠ ૫૪ મો

સૌએ=બધાએ

કદી કદી=કોઇ કોઇ
વખતે.
ચોક=ઘરનું ફળીયું.
એકદમ=એકાએક
અચાનક જલદી.
આમથીઆમ=અહીં-
થી તહીં-
અણીદાર=ધારવાળી,
કાબરી=ધોળીને કાળી
પાછળ=પછવાડે પુંઠે.
મજબુત=જોરથી, બ-
ળથી.
તણખલાં=કસ્તર
માળા=પક્ષીને રહેવા-
નું ઘર.
ખુણેખોચરે=ખુણા-
ઓમાં અથવા બી.
જી જગામાં
ગોઠવીને=ખડકીને પા-
થરીને ગોઠવણ કરીને
પોચા=નરમ, સુંવાળા
દરેકફેરે=હર વખતે
ટપકાં=ચાઠાં, નિશા-
નીઓ.

ત્યાં લગી=ત્યાં સુધી
રઝળીને=રખડીને ભ-
ટકીને.
ચાંચમાં=મોંમાં
ધીમે ધીમે=હળવે હ-
ળવે ધીરે ધીરે.
ખેડુતને=ખેતીકરનારને
ફાયદો=લાભ, નફો.
નુકસાન=બગાડ ખોટ
વીણીવીણીને=શોધી
શોધીને
ભો=ભય, બીક,
લાગ=દાવ,
ફાવે=આવે.
ઓછો=થોડો.

પાઠ ૫૫ મો.

ઘોડો=અશ્વ, હય તુરંગ
દેખાવ=આંખથી દે-
ખાય તે.
સુંદર=સારો શોભીતો
ગરદન=ડોક, ઓચી
ગળું
સુંવાળા=લીસા.
ચળકતા=ઝળકતા.

ચળકાટ મારતા.
કેશવાળી=ગરદન
ઉપરના વાળ.
જાંઘ=સાથળ ઢીંચણ-
ની ઉપરનો ભાગ.
થાપા=જાંઘવાળો
જાડો ભાગ.
નક્કર=કઠણ, નકોર,
અંદરથી પોલું ન
હોય તે.
દાબડો=પગની ખરી.
સપાટ=સરખા, ખાડા
ટેકરા વગરના
ઝપાટાબંધ=જલદીથી,
ત્વરાથી, ઉતાવળથી.
અંદર=માંહે
લગામ=ચોકડું
તીણા=અણીદાર, ધા-
રવાળા.
ચપટા=તીણા નહિ તે,
દાઢ જેવા
ધુંસું=ધરિનું ધુડું.
મજલ=મુસાફરી, સફર
પાણીદાર=શક્તિમાન,
તેજવાન, ચાલાક,
ચપળ.
નીમકહલાલ=ખાધને
સારૂં કરનાર, વફાદાર,
ધણીની નોકરી ખં-
તથી કરનાર.
ધણી=માલીક, શેઠ.
પ્રીતિ=હેત, પ્રેમ.
તાબે=કબજે, આધીન
અવાજ=નાદ, ઘાંટો
ચમકે છે=બીએ છે,
ભડકે છે
સરત=ઠરાવ, ઇનામી-
મત.
ટટ્ટીઓ=ટેકરીઓ
વગેરે
પીઠ=બરડો.
જીન=ઘોડાની પીઠ
પર માંડવાનો ચામ-
ડાનો સામાન.
ભાર=બોજો
ખેંચે છે=ઉપાડીને લઈ
જાય છે.
લડાઈ=બખેડો, બંડ,
હુલ્લડ
શિકાર=હિંસક જંગ-
લી જનાવરો, વાઘ
રીંછ. સીંહ વગેરે
ને પકડવાકે મારવાં
તે
બરદાસ=ચાકરી સં-
ભાળ
લગભગ=આશરે,
શુમારે

પાઠ ૫૬ મો

તેનીજાતનાં=તેનેમળ-
તાં, તેના જેવા.
નળબંધ=નાળ જડ-
નાર માણસ
ઉંચકી રાખ્યો=હા-
થમાં ઝાલી રાખ્યો
ખરીવાળાં=પગમાં
ફાટવાળાં
દીઠાં=જોયાં છે.
ગણે છે=માને છે.
ફેર=જુદાઈ, તફાવત.

જુમલો=જથ્થો, ઝુંડ

જેવડું=સરખું, બરાબર

ભોંખારે છે=હણહણે છે

ભૂકે છે=ભસાડે છે.

વખાં કરેછે=ખેંચ્યાં કરે છે

ધણી=માલીક, કુંભાર જેવા લોકો

સંભાળ=ખબર, બરદાસ.

અડીઅલ=હઠીલું, ઢોઠ.

ઢોઠ=મુઢજેવું, મૂર્ખ

બને=થાય.

નવાઇ=અચરજ, અચંબો.

મહેનતુ=ઉદ્યોગી કામ ગરૂં.

ધીરજવાળું=શાંત, સમતાવાળું.

કહ્યાગરું=કહ્યું કરે તેવું

ચાલાક=ચપળ હોશિયાર

સિવાય=વગર, વિના

તબેલામાં=ઘોડારમાં અશ્વશાળામાં ઘોડાને બાંધવાના જગામાં

ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો

ખચ્ચર=ઘોડાથી નાનું ને ગધેડાથી મોટું ઘોડાને મળતું પ્રાણી પહાડોમાં ચાલી શકે છે.

ડુંગરા=ટેકરા, પર્વતો.

પાઠ ૫૭ મો

ભાગ=અવયવ.

વાડામાં=ઘરની પાછળની ખુલ્લી જમીનમાં

તફાવત=ફેર, જુદાઇ.

ધડ=ગરદન નીચેનો શરીરનો હાથ, પગ, પેટને છાતીવાળો ભાગ.

ડોકું=ગરદન, ધડ અને માથાની વચ્ચેનો ભાગ.

તાળવું=માથાની અને મોઢાની વચ્ચેનો ભાગ.

હડપચી=દાઢી.

ભવાં=ભમર.

પોપચાં=આંખ ઉપરનું ચામડીનું ઢાંકણું કે જેમાં પાંપણો હોય છે તે.

રજ=કણ, ઝીણી ધુળ.

લમણાં=કપાળના છેડાનો ભાગ.

વાનાં=અવયવો.

બોચી=ગળાની પાછળનો ભાગ.

ઉપલી મેર=ઉપરની બાજુએ.

પાસે=પડખે,

વચલે ચાકે=વચલે ભાગે

નળો=ઢીચણથી પગ સુધીનુ સળગ આખું હાડકું.

વાંસો=બરડો.

પાટલી=પગનું તળીઉ

એડી=પાની.

ઘુંટી=ઘુંટણ.

પાઠ ૫૮ મો.

ઇંદ્રિયો=અવયવો, જેનાથી કંઇ ખબર પડે તે

સ્વાદ=ભાવ, મીઠાશ

આકાર=ઘાટ, ડોળ.

વાસ=સોડમ, સુગંધ

સુંઘી જોયું=સોઢી જોયું.

સુંવાળી=લીસી.

મઝાની=સહેજતની, સારી.

ફીકર=ચીંતા.

ધબાકો=અવાજ.

સાન=ભાન, સમજણ.

વસ્તુ=ચીજ.

ઉનું=ગરમ.

ચામડીવડે=ચામડીથી

પોચું=નરમ.

પાઠ ૫૯ મો.

નજીક=પાસે.

રંગરેજ=લુગડાં રંગનાર રંગારા લોકો.

ભાતભાતનાં=જત જાતનાં તરેહતરેહનાં

કપડાં=લુગડાં

છુટીને=રજા દહાડે.

ઘેરા=ઘાટા આછા.

ઝાંખા=આછા તેજ વાળા, મેલા.

મુળરંગ=લાલ, પીળો ને વાદળી

મેળવીને=એકઠા કરીને ભેગા કરીને.

સેલાં=દુપટા.

તપખીર=તમાકુ, છીંકણીના જેવો

ભેળી=નાખી મેળવી.

કથ્થાઇ=કાથાના જેવો રંગ.

આકાશી=ગગન વાદળ

કેશરીઓ=કેશરના રંગ જેવો.

ઓછાવત્તા=વધારે ઓછા.

આછા=ફીકા.

ગુલાબી=ગુલાબના જેવો.

પાઠ ૬૦ મો.

ધ્રુજે છે=થરથરે છે.

ડીલપર=શરીરપર ઉપર

બનાત ફલાનલ વેની

સઘળાં=એ બધા કપડાં જુદાં જુદાં ઉનનાં બને છે

દોશીવાણીઆ=કપડાં વેચનાર.

ખાદી=સજ્જ વેજાનુ કપડું.

છીંટ=જુદા જુદી જાતનું છાપેલું લુગડું

બાસ્તો=માદરપાટ.

જામદાની=ઝીણું બટ્ટાદાર કાપડ.

જંગલી=જંગલમાં રહેનારા લોક.

રંગદાર=રંગવાળાં, રંગેલા.

ઢાંકણ=શરીરને ઢાંકવાનું પડ.

રૂવાંટી=ઝીણા, સુંવાળા ટુંકા વાળ

ગરજસારેછે=ખપ લાગે છે, કામ આવેછે

ભીંગડાં=ઉપસેલાં ચાઠાં.

બીજી ચોપડીની કવિતાઓના અર્થ.

સવારનુ=પ્રભાતનું.
વર્ણન=હકીકત, વાત
ભ્રમર=ભમરો.
જાગ=ઉઠ.
મુજ=મ્હારા.
વા'લા=વહાલા, પ્યારા.
બાળ=બાળક, છોકરો.
પંખી=પક્ષી,
વન=જંગલમાં.
વાણું વાયું=સવાર થયું,
વીતી=ગઇ, પુરી થઇ,
રાત=રાત્રી, રજની.
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં.
ઝગઝગાટ=પ્રકાશ, ઉજાસ.
દીસે=દેખાય.
ગું ગું=ભમરો ગણ ગણતાં અવાજ કરે છે.
ખોલે=ઉઘાડે.
પંખેરૂં=પંખીઓ.
વેલી=વેલ, વેલાઓ.
તુલ=અનાજ.
મગન=ખુશી.
ધ્યાન દઇ=ચિત્ત રાખી.
ભાત ભાત=જાત જાતનાં.
પાન=પાંદડાં.
ડોલે=પવનથી હાલે.
કુકરેકુક=કુકડાઓ બોલે છે તે.
કા, કા,=કાગડાઓ બોલે છે તે.
મેના=એક જાતનું સુંદર પક્ષી. પોપટને મળતું.
ફુટડાં=રૂપાળાં, શોભિતાં.
મધુર=મીઠાં, બુલંદ.
ચંદ્રતેજ=ચાંદાનું અજવાળું.
ફીકું=ઝાંખું, ઓછું, ધીમું.
તારાતેજ=તારાનો પ્રકાશ.
ઉડી ગયું=જતું રહ્યું.
કાળું=ઝાંખું.
ખુણાંખાંચા=છાની રીતે રહેવાય તેવી જગ્યા.
ખોળે=શોધે.
ભક્તજનો=ભગતો-પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરનારા,
કમળ=એક જાતનું પાણીમાંજ ઉગતું સૌથી સારૂં ફુલ.
ઉમંગી હોંશીલાં, ખંતીલા.

ધાય=દોડે.
ખીલે=ઉઘડે, ખુલે,
ટોળે ભેગાં થઇને.
પ્રભુકેરૂ=પ્રભુનું.
માત=માતા, મા.
ધરે=કરે.
ધ્યાન=ભજન.
ગવૈયાઓ=ગાના-
રાઓ.
ગાન=ગાયન, ગીત.
દાતા દાતાર. આપ-
નાર, દાન દેનાર.

દીએ=આપે.
રૂડું=સારૂ.
દાન=કંઇ પણ બદ-
લો લીધા વગર
પૈસા, અનાજ વિગેરે
ગરીબોને દેવું તે.
મુલ્લાં=ફકીર, મુસલ-
માન લોકના સાધુ.
બાંગ બોલે=ખુમો
પાડીને પ્રાર્થના કરે.
સુરજતણો=સુરજનો.
ઉદય થયો.=ઉગ્યો.

અંધકાર=અંધારૂં,
તિમિર
ભ્રમર=ભમરો.
પત્ર=પાંદડાં.
આકાશે=ગગનમાં.
ચારો=ઢોરને ખાવા-
નું ઘાસ.
તાજાં=તરતનાં,
લીલાં.
વીરા=ભાઇ,
પાઠ=લેસન.
બોલે=કહે.

ભાવાર્થ:—“ મા પોતાના બાળકને ઉંઘમાંથી જગાડતી વખતે સવારના પહોરમાં શું શું બને છે તે સંબંધી હકીકત કહે છે.” તે ઉપરથી બાળકોને સવારના વખતનું પૂરેપૂરૂં દિગ્દર્શન કરાવવાનો આ કવિતાનો હેતુ છે.

(૧) હે ! મારા વ્હાલા બાળક, તું જાગ અને સાંભળ:—“ જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે, રાત પૂરી થઇ સવારનો વખત થયો ને પૂર્વ દિશામાં અજવાળું દેખાય છે. (કારણ કે હવે સૂરજ ઉગ-વાની તૈયારી છે.) જાતજાતના રંગ દેખાય છે. અને ઝાડ તથા પાંદડાં હસે છે.

(૨) કુકડાઓ કુકરે કુક, અને કાગડાઓ કા, કા, કા અવાજ કરે છે. રૂપાળા મેના, પોપટ, અને મોર મીઠું બોલે છે. હે મ્હારા૦

(૩) ચાંદાનું અજવાળું ઝાંખું પડી ગયું, અને તારા (ચાંદ-રડીઓ:) નો પ્રકાસતો બહુજ ઓછો થઇ ગયો છે. (તદન નાશ પામ્યો.) અને 'સુરજ ઉગતાં સવાર થવાથી' ચોરી કરવી ન ફાવવાથી ચોરનું મો ઢીલું થઇ ગયું ને સંતાઇ રહેવા માટે ખુણા ખાંચા શોધે છે. હે મ્હારા—૦

(૪) ભક્ત લોકો ઇશ્વરનું ભજન કરે છે. અને ગવૈયાઓ ભ-જન ગાય છે, દાતાર માણસો સારું દાન આપે છે. ને મુલ્લાંઓ મ-સીદમાં બાંગ બોલે છે. હે મ્હારા—૦

(૫) સુરજ ઉગ્યો ને રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું, ભમરાઓ ગું, ગુ—અવાજ કરી રહ્યા છે; ને કમળની પાંખડીઓ ઉઘડે છે. મ્હારા—૦

(૬) જેમ જેમ તડકો વધતો જાય છે (દિવસ ચઢતો જાય છે.) તેમ તેમ માણસો ખંતીલા થાય છે, પંખીઓનાં ટોળાં આ-કાશ તરફ દોડે છે; અને ઢોર ચારો શોધે છે. હે મ્હારા—૦

(૭) ઝાડ, વેલા, ફળને ફુલ એ હળવે હળવે ઉઘડે છે (તા-જાં થાય છે) તેમાં કાંઈ પણ ભુલ નથી. (સવાર થતાં ઉઘડેજ એમાં કાંઈ શક નથી.) અને પક્ષીઓ ભેગાં થઇને તાજું અનાજ ખાવા દોડી જાય છે. હે મ્હારા—૦

(૮) જાગ ! ભાઈ ! પરમેશ્વરનું નામ લઈને રાજી થઈને જાગ્ય. અને કાળજી રાખીને ત્હારા પાઠ વાંચ એમ માતા બોલે છે.
હે મ્હારા—૦

પાઠ ૫ મો સોબત તેવી અસર.

સંગ=સોબત,
પ્રેમ=હેત, પ્રીતી.
ઠરશે=બેસસે, રહેશે.
બુરે સંગે=નઠારી સોબતથી.
મેંતા=મહેતાજી, ગુરૂજી. માસ્તર સાહેબ.
રંગ=અસર, ગુણ.
પેસે=આવે.
રૂડે સંગે=સારી સોબતથી
બુરો=નઠારો, ખરાબ.
ભાગ્યશાળી=નસીબદાર, સારી.
બેસે=આવે.
ઠામ=ઠેકાણે, જગ્યાએ.
રૂડો=સારો.
બને=થાય.
વિદ્યા ભણે=સારૂં જ્ઞાન મેળવે.

જે માણસને જેવી સોબત હોય તેવી તેને અસર થાય છે.

જે માણસને જેવી સોબત હોય તેવું તેનામાં હેત આવે છે.

જે માણસને જેવી સોબત હોય તેવાંજ કામ તે કરે છે.

જે માણસને જેવી સોબત હોય તેવીજ જગ્યાએ તે જઈ બેસે છે.

સારી સોબતથી સારો થાય છે, અને નઠારી સોબતથી નઠારો થાય છે.

સારા મહેતાજીની સોબતથી. (સારા માસ્તર પાસે ભણવાથી) તે નસીબદાર વિદ્યા ભણી શકે છે.

પાઠ ૧૦ મો ફરી ફરીને કામ કરવા વિષે.

ફરી ફરીને=વારે વારે, વખતે વખતે, ફરીથી.
યત્ન=મહેનત, પ્રયાસ.
મેંનત=મહેનત ઉદ્યોગ, યત્ન,પ્ર યાસ.
ફાવ્યો=ચાલ્યો.
હિંમત=ધીરજ, મરદાઇ.
ધીરજથી=શાંતિથી.
ખંતથી=હોંશથી.
વણમોત=વગરમોતે.
તજી=છોડી દેઇ.
જાળ=જાળું, કરોળીયાને રહેવાનું ઘર.
ભોંય=જમીન.
શરૂ કરી=ચાલુ કરી.
ઘાટ=ઉપાય, ઇલાજ.
હોંશથી=ખંતથી, ઉમંગથી.
જાળે=જાળામાં.
ચગદાઇને=છુંદાઇને.
ખંત=હોંશ, ઉમંગ.
પામે=મેળવે.
અનંત=ઘણો, બહુજ.
ગભરાય=અકળાય, મુંઝાય.
વણ તૂટેલે=તૂટયા વગરના. આખા,
માટ=માટે.
હેઠે=નીચે, જમીનપર
મંડયો રહ્યો=લાગી રહ્યો.
બીડયો=મંડયો બાઝ્યો.
નિર્ધાર=નક્કી ચોક્કસ.
પગતળે=ચરણ નીચે.
આળસ=સુસ્તાઇ.
લાભ=ફાયદો.

ભાવાર્થ:—કરોળીઓ પોતાનું જાળું બનાવતાં ચાર પાંચ વખત જમીનપર પડી ગયો. પણ છેવટે હિંમત રાખીને મંડયો રહ્યો છઠ્ઠી વખતે પણ તે પોતાના જાળામાં જઇ શકયો.'' આ ઉપરથી બાળકોએ એવું સમજવું કે:—''દરેક કામમાં ખંત રાખીને વારંવાર લાગ્યા રહીએ તો ગમે તેવું કઠણ કામ પણ સહેલું કરી શકાય છે. માટે કોઇ પણ વખતે હિંમત છોડી, આળસુ થઇ બેસી રહેવું નહિં.'' આ ગુણ બાળકોને સારી રીતે સમજાવવા માટે આ કરોળીઆના દાખલાની કવિતા છે.

(૧) કરોળીઓ જાળું કરતાં કરતાં જમીન ઉપર પડી જઈ અમુંઝાય છે. અને વગર તૂટેલે તાંતણે ઉપર ચઢવા જાય છે.

(૨) તેણે ઉપર ચઢવા માટે મહેનત શરૂ કરી, પણ કોઈ ઉપાય ચાલ્યો નહિં. અને તેથી ફરીથી પણ પાછો પડી ગયો.

(૩) એવી રીતે ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર લાગ્યો રહ્યો પણ તેમાં ફાવ્યો નહીં. તેથી પાછો ફરીથી તૈયાર થયો.

(૪) ખંતથી હિંમત રાખીને છઠ્ઠી વાર બાઝયો. અને શાન્તિથી તે નક્કી જાળામા જઇ પહોંચ્યો.

(૫) જો તેણે ફરી ફરીને હોંશથી મહેનત ન કરી હોત તો કોઈના પગ નીચે ચગદાઇને વગર મોતે મરી જાત.

(૬) એવી રીતે (કરોળીઆની વાત મનમાં રાખી.) માણસો મનમાં હોંશ રાખી આળસ છોડી દઇ મહેનત કરે તો ઘણોજ લાભ થાય.

તાત્પર્ય:—આવી હિંમત રાખીને ફરી ફરીને કામમાં મંડયા રહેવું પણ પાછા હઠવું નહિં. તે ફક્ત સારાં કામોને માટેજ છે. નઠારાં કામોમાં આવી હિંમતથી મંડયા રહેવાની આ કવિતાની મતલબ નથી. પણ નઠારાં કામો પ્રથમથીજ ન કરવાં.

પાઠ ૧૫ મો. ભાઇ બેનના સમજી જવા વિષે.

મળી=ભેગાં થઇ,
સુખચેન=મજા, આનંદ.
શોક=દીલગીર.
ઘટે=ઓછી થાય.
બળવંતા=બળવાળા. જોરાવર.
સદા હમેશાં.
ક્લેશ=ટંટો, તકરાર. કજીઓ.
કોય=કોઇપણ.
માતા=મા.

આપણ=આપણે બન્ને, ભાઇ બેન.
લડે=લડાઇ કજીઓ કરે.
સઘળો=બધો સર્વ.
નિંદે=વાંકું બોલે, અપખોડે.
પરમેશ્વર=પ્રભુ.
દાડા=દિવસ.
હળતાં મળતાં=સંપ સંપીને રહેતાં,
રમેજમે=રમેને ખાય-

મનમાં=દીલમાં.
સંપી=સંપ કરી, હળીમળી.
રડે=રૂએ.
લાજ=આબરૂ, કીર્તિ.
લોક=માણસો.
બાપ=પિતા.
કદીએ=કોઇ વખત.
લેશ=જરાપણ.
બાળક=છોકરાં.
ગીતો=ગાયનો.
રાજી=ખુશી.

(૧) આપણે ભાઇ અને બહેન સંપ સંપીને રમીએ તો સુખ થાય. કજીઓ કરીએ કે રોઈએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આબરૂ જાય, ને લોકો આપણું ભુંડું બોલે.

(૨) હે બળવાળા પિતા ! પરમેશ્વર ! અમને તું હમેશાં સંપ આપ જેથી અમારા દિવસો સુખમાં જાય, ને કોઇ દિવસ જરા પણ તકરાર ન થાય.

(૩) બાળકો સંપ સંપીને રહે, કોઇ દિવસ રૂએ કે લડે નહિં ને આનંદથી રમી જમીને ગાયન ગાય તો માતા મનમાં રાજી થાય છે.

પાઠ ૨૫ મો કુહાડી વિષે.

કુહાડી=લાકડા કાપવાનું લોઢાનું ઓજાર.
બન્યો=થયો.
શાણો=ડાહ્યો.
ચીજ=વસ્તુ.
ગામ ઝાંપે=ગામ બહાર, ભાગોળે.
નિહાળ્યું=જોયું.
બાળ=બાળક.
રડયો=રડી પડયો.
ચીસ=બુમ.
સમાતાં=સમાઇ રહેતાં
વદે=બોલે.
સાથ=સાથે.

પિતા=બાપ.
ભાયડો=પુરૂષ, મરદ,
ઘાવ=ઘા.
ભાળે=જુએ, દેખે.
નીર=પાણી, જળ.
પાણીમાંહી=પાણીમાં.
દીલે=મનમાં.
તે ઘડી=તે વખતે.
સદા હંમેશાં.
સુણી=સાંભળી,
સાદ=અવાજ, નાદ,
માથું હલાવી=ના કહેવાં માટે માથું ડોલાવી.
સંપત=ધન દોલત.

બાળ નાનો=નાનો છો[illegible].
બહ[illegible]=જબરો, [illegible]મી.
કંઇ=કોઇ.
ખેલતો=રમતો.
ત્યાંહી=તે ઠેકાણે.
ડર્યો=બીન્યો.
પડીતો=પડી ગઇ.
બહુ=ઘણી.
ઝુલતાં=હીલોળાખાતાં
ભલાં=સારાં.
દેવી માતા=માતાજી,
ગમે=પસંદ પડે.
હોજો=થજો.
મેર=મહુરબાની, કૃપા.

જગનાથ=જગતના ધણી; પરમેશ્વર.

ભાવાર્થ:—" આ કવિતાનો સાર છોકરાંઓને સત્યને માર્ગે દોરવાનો છે. પોતાની ચીજ ખોવાઇ જતાં બીજી ચીજ મળે તો તે નહિં લેવી, પોતાનીજ મળે તો શોધી લેવી."

(૧) એક નાનો છોકરો પોતાના બાપની કુહાડી લઇ, મરદ અને ડાહ્યો ભાયડો (પુરૂષ) હોય એવો થયો. ને જે કંઇ વસ્તુઓ

નજરે પડે તેનાપર ઘા કરીને કાપે. એમ રમત કરતો કરતો ગામની ભાગોળે તળાવ પાસે ગયો.

(૨) તળાવમાં માછલીઓએ જરા પાણી હલાવ્યું, એટલે ને છોકરાએ પાણીમાં જોયું અને બીન્યો ને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ તેથી તે બહુ બુમો પાડીને રોવા લાગ્યો.

(૩) હમેશાં પાણીમાં હીલોળા ખાતાં (ઘુમતાં) અને પાણી-માંજ રહેનાં દેવી (જળદેવી) છોકરાનો રડવાનો અવાજ સાંભળીને બહાર આવ્યાં. અને દેવી કહે છે કે આ રૂપાની કુહાડી લે, એટલે બાળકે કહ્યું કે મારી એવી નથી.

(૪) બીજી વાર સોનાની કુહાડી બતાવી તો પણ બાળકે માથું હલાવીને કહ્યું કે એ પણ નહિં. મને તો મારી સારી કુહાડી જ ગમે છે માટે હે ભલાં માતાજી ! પાણીમાંથી કાઢી આપો.

દેવીએ કુહાડી પાણીમાંથી કહાડી આપી. અને છોકરા સાથે બોલી:—"તારે સુખ અને પૈસો દોલત થાઓ, અને તારા ઉપર પરમેશ્વર મહેરબાની કરે."

પાઠ ૩૪ મો. પ્રભુનો મહિમા.

પ્રભુ=પરમેશ્વર.	સુંદર=સારા, શોભિતાં.	તપેતાપ=તડકો પડે.
જગમાં=દુનિયામાં.	પા'ડ=પહાડ, પર્વતો.	વરસાદ=મેઘ.
રૂડી=સારી.	સરિતા=નદી.	મધુર=મીઠા.
સરજાવ્યાં=બનાવ્યાં, કર્યાં,	નગર=શહેર.	ચંદ્રતણી=ચાંદાની.
ખીલતાં=ઉઘડતાં.	ઠંડક=ઠંડી ટાઢ	વદમાં=અંધારીઆમાં
		રૂડો=સારો.

મેદાન=સપાટ જમીન.
પાન=પાંદડાં.
ભગવાન=પ્રભુ પરમેશ્વર
ચાવણું=ખાવાનું.
કળા=ખુબી.
મહિમા=પ્રતાપ,મોટાઈ.
રચી=બનાવી, કરી.
અપાર=બહુ, ઘણીજ.
સંસાર=દુનિયા, જગત.
પંખી=પક્ષી.
શોભતાં=દીપતાં, સારાં દેખાતાં.
કરાડ=ટેકરા, કોતરો.
ઘાટ=આરા, કિનારા.
વનવાટ=જંગલનો રસ્તો.
સાર=સારી.
નિર્ધાર=નક્કી.
વરસે છે=પડે છે
નાદ=અવાજ.

કળા=તેજ, પ્રકાશ.
તારા તેજનો=તારાઓના અજવાળાનો.
રમત ગમત=રમવું, ખેલવું.
જળમહીં=પાણીમ
આંખડી=આંખ.
સાથ=સાથે.
કીધો=કર્યો.
જનહાર=બનાવનાર, પરમેશ્વર,
જગપતિ=દુનિયાના ધણી, પરમેશ્વર.
રચના-ઘટના, બનાવટ
પ્રાણીઓ=જેમાં જીવ હોય તે બધાંય.
નવરંગી=નવા નવા રંગના જુદા જુદા ના.

ગાન=ગાયન, ગીત.
તરૂપાન=ઝાડોનાં પાંદડાં.
સિંધુ=દરિઓ, સમુદ્ર.
રળીઆમણી=શોભિતી.
શીતળ=ઠંડો.
સૂર્યનો=સુરજનો.
ચોમાસાના=વરસાદના.
ઝુલતાં=હીંચતાં.
સુદમાં=અજવાળીઆમાં.
આનંદ=સુખ, ખુશી.
દીસે=દેખાય.
કારણે=માટે.
વેલા=નાના છોડ.
ભલું=સારૂં.
દઇ=આપી.
ઉપકાર=આભાર, ગુણ, પાડ.
સરજી=બનાવી.

આ કવિતાની મતલબ બાળકોને "પ્રભુએ સૃષ્ટિમાં શું શું બનાવ્યું છે ને તેથી તેણે સમસ્ત જગતને કેટલું આભારી કીધું છે" તેનો ખ્યાલ પૂરેપૂરો સમજાવવા સારૂ આપેલી છે.

(૧) જગતના ધણી પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ઘણી સારી બ-

નાવટો બનાવી છે. તેણે નાનાં મોટાં પ્રાણીઓ પૃથ્વીમાં બનાવ્યાં છે.

(૨) જુદી જુદી જાતનાં રંગથી ફુલો ખીલી રહ્યાં છે. અને પંખીઓ(ટૌકા, ચીચી વગેરે અવાજથી) ગાયન ગાય છે. તેમની પાંખો અને ઝાડનાં પાંદડાં સારા રંગથી શોભે છે.

(૩) મોટાં પર્વતો અને તેનાં શિખરો તથા સમુદ્રો નદીઓના કિનારા તથા શહેર અને જંગલના રસ્તાની બનાવટો બહુ શોભીતિ કરી છે.

(૪) શિયાળાનો ટાઢો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સૂરજનો તડકો નક્કી ઘણોજ પડે છે.

(૫) ચોમાસામાં વરસાદ વરસે છે. ઝાડ ઉપર ફળ ઝુલી રહે છે. અને મોરના અવાજ બહુ મીઠા લાગે છે.

(૬) અજવાળીઆમાં ચાંદનીનું તેજ બહુ સુખ આપે છે અને અંધારીઆમાં તારાનો પ્રકાશ ઘણો સારો દેખાય છે.

(૭) રમત ગમત કરવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવેલાં છે વળી વેલા અને પાંદડાં પાણીમાં તરે છે તે કેવા સારાં દેખાય છે ?

(૮) જોવાને માટે આંખ અને સાંભળવાને માટે કાન આપેલા છે તથા બોલવાને માટે જીભ બનાવી છે; તે ભગવાને બહુ સારૂં કર્યું છે.

(૯) દાંત સાથે ખોરાકી આપીને આપણા ઉપર ઘણો ગુણ કર્યો છે. આવી રીતે પરમેશ્વરે જે ખુબીઓ બનાવી છે તે સમજી શકાય તેવી નથી.

પાઠ ૩૫ મો. વસંત ઋતુ.

વસંત ઋતુ=ફાગણ અને ચૈત્ર માસની મોસમ.
સ્હોય=શોભે, સોહાય.
તાણેલ=ખેંચેલ.
નાળીએરી=નાળીએરનાં ઝાડ.
પાન=પાંદડાં.
પલ્લવ=ટીશી, કુંપળો.
મીઠા=સારા.
તીતર=તેતર.
બેશ=સારૂં.
ખેલે=રમે.
ફુવારા=પાણીને ઉંચે ઉડાવા માટે બના. વેલા સાંચા.
ગુંજાર=એક જાતતનો અવાજ.
મોર=આંબાનાં ફુલ.
ચારેકોર=બધી બાજુએ.
નીર=પાણી.
વિશાળ=મોટા.
છજેલ=ઢાંકેલા.
કેળ=કેળાનાં ઝાડ.
તાડ=ઉંચું ઝાડ.
ધજા=વાવટા, નિશાન.
ખરી=નીકળી, ખરી જઈ.
ધરી=ધારણ કરી, રાખી.
બોલ=વચન, વેણ.
વિશેષ=ઘણાં.
કેસુડો=કેસુડાના ફુલનો રંગ.
હોળી=હુતાસણી તથા ધુળેટીના દીવસ.
બાગમાં=બગીચામાં.
ચોક=રસ્તા.
નવરંગ=નવા નવારંગ.
ખીલી=ઉઘડી.
સ્વાદે=મીઠાશથી હોંશથી.
સુખીયું=સુખી.
વેલ=વેલા.
તંબુ=સપાટ જમીન ઉપર જાડાં લુગડાંનાં ઉભાં કરેલાં ઘર.
વાવટારૂપી=ધજા જેવા.
પૃથ્વી પડે=જમીનપર પડે.
સ્હોય=શોભે.
કલોલ=આનંદ
નાચે=કુદે.
ધોળીને=ઘુંટીને.
લોક=માણસો.
છાંટે=છંટકારે.
ચૌટાં=બજાર.
અપાર=બહુ.
ચાંદની=અજવાળી રાત.
જન=માણસો.

આ કવિતામાં વસંત ૠતુમાં કુદરતની શોભાનું વર્ણન આપેલું છે તે બાળકોના મગજમાં બીજાં દૃષ્ટાંતોથી પણ સારી રીતે ઠસાવવું.

(૧) મોટાં વડ ઉપર વેલા મઢાવેલા હોય તો કોઇ તુંબુને વેલાથી તાણેલા હોય એમ દેખાય છે, જંગલોમાં કેળ, નાળિએરી, અને તાડનાં ઝાડ (ઉંચાહોવાથી) ધ્વજાને વાવટારૂપે હોય એમ લાગે છે.

(૨) પીળાં અને પાકાં પાંદડાં (ઝાડ પરથી) ખરી જઇને જમીનપર પડે છે. અને વનસ્પતિ પોતાને શરીરે નવાં કુંપળો ધારણ શોભે છે.

(૩) કોયલ મીઠાં વચનો બોલે છે. મેના તથા પોપટ આનંદ કરે છે ને. તેતર કબુતર અને બીજાં ઘણાં પંખીઓ ગીત ગાય છે. ને નાચે છે.

(૪) કેસુડો રંગ તૈયાર કરીને લોકો હોળીની રમત રમે છે. ને બાગમાં ફુંવારા ઉડે છે. તથા બજારને રસ્તાઓ છંટાય છે.

(૫) ભમરાઓ ગુંજાર કરી રહ્યાં છે, અને અજવાળી રાત બધી તરફ ખીલી રહી છે.

(૬) માણુસો મિઠાશથી શિખંડ ખાય છે, ટાઢું પાણી પીએ છે. અને પ્રશ્ચિમ તથા દક્ષિણ દિશા તરફના પવનથી શરીર સુખી રહે છે.

પાઠ ૪૯ મો. ખેડુત.

ખેડુત=ખેતી કરનાર
તાત=પિતા, બાપ.
પાળતો=પાળણપોપણ કરતો.
ઉપજાવે=પેદા કરે.
ધરે=પહેરે.
સહે=વેઠે.
સદા=હમેશાં.
પરઉપકારી=બીજા ઉપર ગુણ કરનારી.
જગતને=દુનિયાને

ખરે=નક્કી.
સઘળો=બધો.
ઘાસ=ખડ.
અન્ન=અનાજ
વસ્ત્રો=લુગડાં,
મેં'નત=મહેનત, મજુરી.
સંતોષે=આનંદે, સુખે.
ખંતથી=હોંશથી.
શીખ=મહેનતાણું, બદલો.

જગતનો=દુનિયાંનો.
સંસાર=દુનિયાં.
ધાન્ય=અનાજ.
સહુ=બધાં.
ભાવે=હોંશથી.
લઠ્ઠ=મજબુત, જોરાવર.
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સારી.
દાખે=દે.
શીખ=શીખામણ પણ થાય.

(૧) હે ખેડુત? તું નક્કી આ દુનિયાંનો બાપ ગણાયો છું. અને આ બધી દુનિયાને તુંજ પાળતો જણાય છે. (કારણ કે ખેડુત અનાજ પેદા કરે છે.) કપાસ, ફળ, ફુલ, અનાજ તું પકવે છે. બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો હોંશથી લુગડાં પહેરે છે.

(૨) તું પાપ અને વરસાદ વેઠે છે. વળી બહુ મહેનત કરે છે. શરીરે મજબુત રહે છે. અને હમેશાં આનંદમાં ફરતો ફરે છે. ખરેખાત ખેતીનું કામ ઘણું શ્રેષ્ઠ છે. વળી તે બીજાઓનું ભલું કરનાર છે. અને દુનિયાંને તું હોંશથી તારી મ્હેનતનો બદલો (અનાજ) આપે છે.

પાઠ ૫૨ મો. મધમાખી.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માંખ.
મહેનતુ=ઉદ્યોગી.
મનહર=મનને ખુશી કરે તેવો, સુંદર.
રચે=બનાવે.
મીઠું=સ્વાદિષ્ટ.
ગુણ=ફાયદો, લાભ, ઉપકાર.
નાનું=સરખું ઘણું નાનું.
ડાહી=શાણી, ચતુર.
આળસ=સુસ્તાઇ.
તમામ=બધી.
હુન્નર=ધંધો, ઉદ્યોગ.
તણી=ની.
નિશાળ=શાળા, સ્કુલ, સ્થળ, ઠેકાણું.
મધપુડો=જેમાંથી મધ નીકળે છે તે.
તત્કાળ=તરતજ, જલદી, ઝટ.
સરે=બને, થાય.
અપાર=બહુ, ઘણો.
મોટું=જબરૂં, પ્રમાણથી વિશેષ.
ખા=આડ.
દીસે=દેખાય.
તજે=છોડી દે.
પંકાય=વખાણાય.

(૧) મધમાખી ! તું ઉદ્યોગી અને હુન્નરનું ઠેકાણું છે. મનને ખુશ કરે એવા મધપુડા તું બનાવે છે, ને તેમાં તરત રસ મુકે છે.

(૨) મીઠું મધ ચૂસી લઇ તેમાંથી મીણ તૈયાર કરે છે. જેથી ઘણાં કામ થાય છે. ને તે ઘણા ફાયદા કરે છે.

(૩) માખી એ તદ્દન નાનું જીવડું છે. પણ તે કામ મોટું કરતી માલમ પડે છે. તે ડાહી અને ચોકખી જણાય છે. અને બધી આળસ છોડી દે છે.

(૪) કીડી, કરોળીઆ અને મંકોડા વગેરે મહેનતુ જનાવરોમાં પણ તું વખણાય છે.

બીજી ચોપડીમાંના પાઠવાર અઘરા શબ્દાર્થ.

પરમેશ્વરે.	લક્કડ.	શિકારી.	પેંતરા.	કદી.
બનાવ્યો.	પુષ્કળ.	ફાવ્યો.	ટપાટપ,	નિંદે.
અંધારૂં.	સરૈયા.	પહોંચ્યું.	દઢ.	પરમેશ્વર.
ચંદ્રમા.	સંતરા.	વીશાળ.	છુટ્ટીની.	કલેશે.
સરજ્યું.	દ્રાક્ષ.	મુદ્દલ.	ત્યાં સુધી.	રામચંદ્રજી.
હોંશિયાર,	આપ્યું.	ઉદીસીંગ.	જામ્યો.	દર્પણ.
વર્ણન.	સજ્જડ.	યત્ન.	અત્યારે.	કૌશલ્યા.
ભમર.	ડાહ્યો.	ઊંહઊંહ.	દોસ્ત.	ચંદ્રમા.
પૂર્વ.	વટેમાર્ગુ.	ભાઇભાંડું.	ક્યાંએ.	પૃથ્વી.
ઝગઝગાટ.	પૂછ્યું.	રિસાવાની	અર્ધું.	ઇચ્છા.
ધ્યાન.	નિશાન.	પસ્તાયો.	સ્વાદે.	ગણકાર્યું,
ગવૈયા.	દોસ્ત.	આણ્યું.	ડખીએ.	સમજ્યાં
સુણાં.	ખુંદાય.	હિંમત.	સુંદર.	ફેંકી.
ઋતુ.	બચ્ચો.	બીડયો.	ડાબા.	ફાંફાં.
શ્રાવણ.	ભાગ્યશાળી.	ફાવ્યો.	સોહામણી.	શ્રીરામ.
વર્ષા.	વિદ્યા.	નિર્ધાર.	ધાન્યથી.	પ્રધાન.
દિવાળી.	ફાંદપગલું.	છૂટી.	અંગેઠી.	મંગાવ્યું.
પોષ.	દિવસ.	ચકબિલ્લુ.	પોંક.	વિચાર્યું.
ઉતરાણ.	વિચાર્યું.	બહાદુરસંહ	ઉલટભેર.	બ્રાહ્મણ.
શિયાળો.	બેંકડો.	ઠર્યાં.	પુતળું.	વિદ્યાર્થી.
[illegible]	હાડવૈદ.	ભક્તિ.	ફૂટ્યું.	મૂર્ખ.
તિથી.	શિખામણ.	કિલ્લો.	ફૂટેલું.	ધણિઆણી.
ચૈત્ર.	જક્કી.	વચ્ચ.	ઢીંગલી.	કચરોપુંજો.
વૈશાખ.	ઠુંઠ.	ચક્કરમાં.	ઝુટવી.	ભક્ત.
પૂર્વ.	ઉંચી.	ફેંકી.	ખેંચતાણ.	બગડ્યું.
[illegible]	[illegible]		વમાડું છું.	તરફડતું.

લોહિઆળું
ગુસ્સો
ગાર્ડ
સ્ટેશન
હુંફાળું
છાપું
સિસોટી
પંપાળીને
ફેંક્યું.
હીંચકા,
ખસેડયા.
ખવડાવ્યા.
ઓાંધ્યો.
નીમણુકની.
ચીતરામણ.
ફરજંદોને.
રૈયત.
ઢેકાઢળીઆ
વાળી.
ભોંયમાં.
પહોંચ્યા.
અર્ધી.
હાડકું.
ધર્મશાળા.
ગુમાવ્યું.
પહોળું.
હડખાએલું.
હડખાયું.
ઢાવકું.

ઉચકયાથી.
ગોળમટોળ.
બગાડયું.
છીનવી.
હલાવ્યું.
નિહાળ્યું.
ડર્યો.
રડયો.
છૈયેછોકરે.
ખૂબસુરત.
દુઃખથી.
હૈયું.
પરવડે.
શીંગડાનો.
શિકારીઓનું
ઉઠયું.
ફેલાએલી.
સંકટમાંથી.
ભુખ્યું.
રંગરેજ.
રંગાએલું.
માર્યું.
સિંહને.
સોંપ્યું.
ભઠ્ઠીમાં
ધગધગતા.
દાઝયું.
લગ્ન.
આણ્યો

પિંજરેથી.
ટાંકણે.
ચડભડી.
રેડયું ખડયું.
ભારેખમ.
આપકર્મી.
બાપકર્મી
અભેસીંગ
મોહનસીંગ.
પરણાવ્યો.
સોંપ્યું.
હોશિયારી.
ઉદેસિંગ.
પ્રાર્થના.
તડંગધુમ.
પહેરામણી.
મેળવ્યું.
ચર્પો.
તડુકતો.
ફુલાવ્યું.
ગુસ્સે.
તળાવડીમાં.
ધ્રુજતો.
પહેયાં.
વર્ગમાં.
ખંતીલા.
પુષ્કળ.
અંગુઠીઆ.
ઢુંકડું.

પ્રભુનો.
મહિમા.
પ્રાણીઓ
સરજાવ્યું.
સિંધુ.
રળિઆમણી
સુર્યનો.
ચંદ્રતણી..
જળમહીં.
વનસ્પતિ.
સ્હોય.
નાળિયેર.
પૃથ્વી.
પલ્લવ.
પશ્ચીમ.
સુખીઉં.
પૂર્વ.
કસરતશાળા
દક્ષિણ.
સ્લેટ.
મુકુંદ.
વિજયાએ.
મધ્યમાં.
પગથીયું.
જેલેરીઓ.
સ્ટેશન.
ઉતરતી.
રસ્તા.
નિચાણમાં.

સુંદર.
બાહુ.
ક્યારડા.
અધિકારીને
રાવણીઓ.
ખેડયું.
હવાલદાર.
હુંડી.
ડાકતર.
ધગધગતા,
આથમ્યા,
રામચંદ્ર,
લક્ષ્મણ,
ખેંચાય.
ધાન્ય.
નિર્દય.
છિદ્રો.
ભોંયમાંથી.
પિતળનાં,
તાંબાકુંડી.
સિક્કા.
શીખવ્યા,
શિરોહ,
ઉંડા,
ઝીંઝવો,
સુંવાળા,
મુંજ.
ગુચ્છો.
વ[illegible],

અઅથાણું,	તત્કાળ.	ગધેડું.	ઊનું.
નીરૂછું,	મુંડાં	ખચ્ચર.	સીસું.
કૈવતવાળું.	હુન્નર	કબાગરૂં.	સાથા.
હળપુણી.	ભિંજાય છે.	ડુંકું.	કરચાઈ.
સવડું.	વળગું છું.	ડુંગરા.	ઓછાવત્તા.
અન્ન.	પ્રાણીનો.	કાંડું.	રૂવાંટી.
હઠ,	પ્રીતિ.	ઇંદ્રિયો.	ભીંગડાં.
કુકર	ટટીઓ.	સ્વાદ.	પરમેશ્વરે.

એકત્રીસા.			પાઠ ચાલતી વખતે વાત કરવી નહિ.											
૩૧	૧	૩૧	૩૨	૧	૩૨	૩૩	૧	૩૩	૩૪	૧	૩૪	૩૫	૧	૩૫
૩૧	૨	૬૨	૩૨	૨	૬૪	૩૩	૨	૬૬	૩૪	૨	૬૮	૩૫	૨	૭૦
૩૧	૩	૯૩	૩૨	૩	૯૬	૩૩	૩	૯૯	૩૪	૩	૧૦૨	૩૫	૩	૧૦૫
૩૧	૪	૧૨૪	૩૨	૪	૧૨૮	૩૩	૪	૧૩૨	૩૪	૪	૧૩૬	૩૫	૪	૧૪૦
૩૧	૫	૧૫૫	૩૨	૫	૧૬૦	૩૩	૫	૧૬૫	૩૪	૫	૧૭૦	૩૫	૫	૧૭૫
૩૧	૬	૧૮૬	૩૨	૬	૧૯૨	૩૩	૬	૧૯૮	૩૪	૬	૨૦૪	૩૫	૬	૨૧૦
૩૧	૭	૨૧૭	૩૨	૭	૨૨૪	૩૩	૭	૨૩૧	૩૪	૭	૨૩૮	૩૫	૭	૨૪૫
૩૧	૮	૨૪૮	૩૨	૮	૨૫૬	૩૩	૮	૨૬૪	૩૪	૮	૨૭૨	૩૫	૮	૨૮૦
૩૧	૯	૨૭૯	૩૨	૯	૨૮૮	૩૩	૯	૨૯૭	૩૪	૯	૩૦૬	૩૫	૯	૩૧૫
૩૧	૧૦	૩૧૦	૩૨	૧૦	૩૨૦	૩૩	૧૦	૩૩૦	૩૪	૧૦	૩૪૦	૩૫	૧૦	૩૫૦

પોતાનાથી નાના હોય તેમને મદદ કરવી.

૩૬	૧	૩૬	૩૭	૧	૩૭	૩૮	૧	૩૮	૩૯	૧	૩૯	૪૦	૧	૪૦
૩૬	૨	૭૨	૩૭	૨	૭૪	૩૮	૨	૭૬	૩૯	૨	૭૮	૪૦	૨	૮૦
૩૬	૩	૧૦૮	૩૭	૩	૧૧૧	૩૮	૩	૧૧૪	૩૯	૩	૧૧૭	૪૦	૩	૧૨૦
૩૬	૪	૧૪૪	૩૭	૪	૧૪૮	૩૮	૪	૧૫૨	૩૯	૪	૧૫૬	૪૦	૪	૧૬૦
૩૬	૫	૧૮૦	૩૭	૫	૧૮૫	૩૮	૫	૧૯૦	૩૯	૫	૧૯૫	૪૦	૫	૨૦૦
૩૬	૬	૨૧૬	૩૭	૬	૨૨૨	૩૮	૬	૨૨૮	૩૯	૬	૨૩૪	૪૦	૬	૨૪૦
૩૬	૭	૨૫૨	૩૭	૭	૨૫૯	૩૮	૭	૨૬૬	૩૯	૭	૨૭૩	૪૦	૭	૨૮૦
૩૬	૮	૨૮૮	૩૭	૮	૨૯૬	૩૮	૮	૩૦૪	૩૯	૮	૩૧૨	૪૦	૮	૩૨૦
૩૬	૯	૩૨૪	૩૭	૯	૩૩૩	૩૮	૯	૩૪૨	૩૯	૯	૩૫૧	૪૦	૯	૩૬૦
૩૬	૧૦	૩૬૦	૩૭	૧૦	૩૭૦	૩૮	૧૦	૩૮૦	૩૯	૧૦	૩૯૦	૪૦	૧૦	૪૦૦

હમેશાં પોતાનાથી વધારે ભણેલાની
દોસ્તી કરવી.

પોણા — અભણ છોકરાંઓ સાથે રમવું નહિ.

૧ ૦॥। ૦॥।	૧૧ ૦॥। ૮।	૨૧ ૦॥। ૧૫॥।	૩૧ ૦॥। ૨૩।	૪૧ ૦॥। ૩૦॥।
૨ ૦॥। ૧॥	૧૨ ૦॥। ૯	૨૨ ૦॥। ૧૬॥	૩૨ ૦॥। ૨૪	૪૨ ૦॥। ૩૧॥
૩ ૦॥। ૨।	૧૩ ૦॥। ૯॥।	૨૩ ૦॥। ૧૭।	૩૩ ૦॥। ૨૪॥।	૪૩ ૦॥। ૩૨।
૪ ૦॥। ૩	૧૪ ૦॥। ૧૦॥	૨૪ ૦॥। ૧૮	૩૪ ૦॥। ૨૫॥	૪૪ ૦॥। ૩૩
૫ ૦॥। ૩॥।	૧૫ ૦॥। ૧૧।	૨૫ ૦॥। ૧૮॥।	૩૫ ૦॥। ૨૬।	૪૫ ૦॥। ૩૩॥।
૬ ૦॥। ૪॥	૧૬ ૦॥। ૧૨	૨૬ ૦॥। ૧૯॥	૩૬ ૦॥। ૨૭	૪૬ ૦॥। ૩૪॥
૭ ૦॥। ૫।	૧૭ ૦॥। ૧૨॥।	૨૭ ૦॥। ૨૦।	૩૭ ૦॥। ૨૭॥।	૪૭ ૦॥। ૩૫।
૮ ૦॥। ૬	૧૮ ૦॥। ૧૩॥	૨૮ ૦॥। ૨૧	૩૮ ૦॥। ૨૮॥	૪૮ ૦॥। ૩૬
૯ ૦॥। ૬॥।	૧૯ ૦॥। ૧૪।	૨૯ ૦॥। ૨૧॥।	૩૯ ૦॥। ૨૯।	૪૯ ૦॥। ૩૬॥।
૧૦ ૦॥। ૭॥	૨૦ ૦॥। ૧૫	૩૦ ૦॥। ૨૨॥	૪૦ ૦॥। ૩૦	૫૦ ૦॥। ૩૭॥

જુઠા સોગન ખાવા નહિ.

૫૧ ૦॥। ૩૮।	૬૧ ૦॥। ૪૫॥।	૭૧ ૦॥। ૫૩।	૮૧ ૦॥। ૬૦॥।	૯૧ ૦॥। ૬૮।
૫૨ ૦॥। ૩૯	૬૨ ૦॥। ૪૬॥	૭૨ ૦॥। ૫૪	૮૨ ૦॥। ૬૧॥	૯૨ ૦॥। ૬૯
૫૩ ૦॥। ૩૯॥।	૬૩ ૦॥। ૪૭।	૭૩ ૦॥। ૫૪॥।	૮૩ ૦॥। ૬૨।	૯૩ ૦॥। ૬૯॥।
૫૪ ૦॥। ૪૦॥	૬૪ ૦॥। ૪૮	૭૪ ૦॥। ૫૫॥	૮૪ ૦॥। ૬૩	૯૪ ૦॥। ૭૦॥
૫૫ ૦॥। ૪૧।	૬૫ ૦॥। ૪૮॥।	૭૫ ૦॥। ૫૬।	૮૫ ૦॥। ૬૩॥।	૯૫ ૦॥। ૭૧।
૫૬ ૦॥। ૪૨	૬૬ ૦॥। ૪૯॥	૭૬ ૦॥। ૫૭	૮૬ ૦॥। ૬૪॥	૯૬ ૦॥। ૭૨
૫૭ ૦॥। ૪૨॥।	૬૭ ૦॥। ૫૦।	૭૭ ૦॥। ૫૭॥।	૮૭ ૦॥। ૬૫।	૯૭ ૦॥। ૭૨॥।
૫૮ ૦॥। ૪૩॥	૬૮ ૦॥। ૫૧	૭૮ ૦॥। ૫૮॥	૮૮ ૦॥। ૬૬	૯૮ ૦॥। ૭૩॥
૫૯ ૦॥। ૪૪।	૬૯ ૦॥। ૫૧॥।	૭૯ ૦॥। ૫૯।	૮૯ ૦॥। ૬૬॥।	૯૯ ૦॥। ૭૪।
૬૦ ૦॥। ૪૫	૭૦ ૦॥। ૫૨॥	૮૦ ૦॥। ૬૦	૯૦ ૦॥। ૬૭॥	૧૦૦ ૦॥। ૭૫

મનને કબજે રાખવું.

ગુરૂ માબાપ અને પ્રભુની હમેશાં સેવા કરવી.

૧ ૧। ૧।	૧૧ ૧। ૧૩॥।	૨૧ ૧। ૨૬।	૩૧ ૧। ૩૮॥।	૪૧ ૧। ૫૧।
૨ ૧। ૨॥	૧૨ ૧। ૧૫	૨૨ ૧। ૨૭॥	૩૨ ૧। ૪૦	૪૨ ૧। ૫૨॥
૩ ૧। ૩॥।	૧૩ ૧। ૧૬।	૨૩ ૧। ૨૮॥।	૩૩ ૧। ૪૧।	૪૩ ૧। ૫૩॥।
૪ ૧। ૫	૧૪ ૧। ૧૭॥	૨૪ ૧। ૩૦	૩૪ ૧। ૪૨॥	૪૪ ૧। ૫૫
૫ ૧। ૬।	૧૫ ૧। ૧૮॥।	૨૫ ૧। ૩૧।	૩૫ ૧। ૪૩॥।	૪૫ ૧। ૫૬।
૬ ૧। ૭॥	૧૬ ૧। ૨૦	૨૬ ૧। ૩૨॥	૩૬ ૧। ૪૫	૪૬ ૧। ૫૭॥
૭ ૧। ૮॥।	૧૭ ૧। ૨૧।	૨૭ ૧। ૩૩॥।	૩૭ ૧। ૪૬।	૪૭ ૧। ૫૮॥
૮ ૧। ૧૦	૧૮ ૧। ૨૨॥	૨૮ ૧। ૩૫	૩૮ ૧। ૪૭॥	૪૮ ૧। ૬૦
૯ ૧। ૧૧।	૧૯ ૧। ૨૩॥।	૨૯ ૧। ૩૬।	૩૯ ૧। ૪૮॥।	૪૯ ૧। ૬૧।
૧૦ ૧। ૧૨॥	૨૦ ૧। ૨૫	૩૦ ૧। ૩૭॥	૪૦ ૧। ૫૦	૫૦ ૧। ૬૨॥

સદ્ગુણો ગરીબાઇ એ સ્વર્ગની કુચી છે.

૫૧ ૧। ૬૩॥।	૬૧ ૧। ૭૬।	૭૧ ૧। ૮૮॥।	૮૧ ૧। ૧૦૧।	૯૧ ૧। ૧૧૩॥
૫૨ ૧। ૬૫	૬૨ ૧। ૭૭॥	૭૨ ૧। ૯૦	૮૨ ૧। ૧૦૨॥	૯૨ ૧। ૧૧૫
૫૩ ૧। ૬૬।	૬૩ ૧। ૭૮॥।	૭૩ ૧। ૯૧।	૮૩ ૧। ૧૦૩॥।	૯૩ ૧। ૧૧૬।
૫૪ ૧। ૬૭॥	૬૪ ૧। ૮૦	૭૪ ૧। ૯૨॥	૮૪ ૧। ૧૦૫	૯૪ ૧। ૧૧૭॥
૫૫ ૧। ૬૮॥।	૬૫ ૧। ૮૧।	૭૫ ૧। ૯૩॥।	૮૫ ૧। ૧૦૬।	૯૫ ૧। ૧૧૮॥
૫૬ ૧। ૭૦	૬૬ ૧। ૮૨॥	૭૬ ૧। ૯૫	૮૬ ૧। ૧૦૭॥	૯૬ ૧। ૧૨૦
૫૭ ૧। ૭૧।	૬૭ ૧। ૮૩॥।	૭૭ ૧। ૯૬।	૮૭ ૧। ૧૦૮॥।	૯૭ ૧। ૧૨૧।
૫૮ ૧। ૭૨॥	૬૮ ૧। ૮૫	૭૮ ૧। ૯૭॥	૮૮ ૧। ૧૧૦	૯૮ ૧। ૧૨૨॥
૫૯ ૧। ૭૩॥।	૬૯ ૧। ૮૬।	૭૯ ૧। ૯૮॥।	૮૯ ૧। ૧૧૧।	૯૯ ૧। ૧૨૩॥
૬૦ ૧। ૭૫	૭૦ ૧। ૮૭॥	૮૦ ૧। ૧૦૦	૯૦ ૧। ૧૧૨॥	૧૦૦ ૧। ૧૨૫

ગરીબોપર દયા રાખી પરોપકાર કરવો.

બધા સાથે હેત પ્રીતિથી વર્તવું

૧	૧॥	૧॥	૧૧	૧॥	૧૬॥	૨૧	૧॥	૩૧॥	૩૧	૧॥	૪૬॥	૪૧	૧॥	૬૧॥
૨	૧॥	૩	૧૨	૧॥	૧૮	૨૨	૧॥	૩૩	૩૨	૧॥	૪૮	૪૨	૧॥	૬૩
૩	૧॥	૪॥	૧૩	૧॥	૧૯॥	૨૩	૧॥	૩૪॥	૩૩	૧॥	૪૯॥	૪૩	૧॥	૬૪॥
૪	૧॥	૬	૧૪	૧॥	૨૧	૨૪	૧॥	૩૬	૩૪	૧॥	૫૧	૪૪	૧॥	૬૬
૫	૧॥	૭॥	૧૫	૧॥	૨૨॥	૨૫	૧॥	૩૭॥	૩૫	૧॥	૫૨॥	૪૫	૧॥	૬૭॥
૬	૧॥	૯	૧૬	૧॥	૨૪	૨૬	૧॥	૩૯	૩૬	૧॥	૫૪	૪૬	૧॥	૬૯
૭	૧॥	૧૦॥	૧૭	૧॥	૨૫॥	૨૭	૧॥	૪૦॥	૩૭	૧॥	૫૫॥	૪૭	૧॥	૭૦॥
૮	૧॥	૧૨	૧૮	૧॥	૨૭	૨૮	૧॥	૪૨	૩૮	૧॥	૫૭	૪૮	૧॥	૭૨
૯	૧॥	૧૩॥	૧૯	૧॥	૨૮॥	૨૯	૧॥	૪૩॥	૩૯	૧॥	૫૮॥	૪૯	૧॥	૭૩॥
૧૦	૧॥	૧૫	૨૦	૧॥	૩૦	૩૦	૧॥	૪૫	૪૦	૧॥	૬૦	૫૦	૧॥	૭૫

કોઇના પણ મશ્કરી કરવી નહિ.

૫૧	૧॥	૭૬॥	૬૧	૧॥	૯૧॥	૭૧	૧॥	૧૦૬॥	૮૧	૧॥	૧૨૧॥	૯૧	૧॥	૧૩૬॥
૫૨	૧॥	૭૮	૬૨	૧॥	૯૩	૭૨	૧॥	૧૦૮	૮૨	૧॥	૧૨૩	૯૨	૧॥	૧૩૮
૫૩	૧॥	૭૯॥	૬૩	૧॥	૯૪॥	૭૩	૧॥	૧૦૯॥	૮૩	૧॥	૧૨૪॥	૯૩	૧॥	૧૩૯॥
૫૪	૧॥	૮૧	૬૪	૧॥	૯૬	૭૪	૧॥	૧૧૧	૮૪	૧॥	૧૨૬	૯૪	૧॥	૧૪૧
૫૫	૧॥	૮૨॥	૬૫	૧॥	૯૭॥	૭૫	૧॥	૧૧૨॥	૮૫	૧॥	૧૨૭॥	૯૫	૧॥	૧૪૨॥
૫૬	૧॥	૮૪	૬૬	૧॥	૯૯	૭૬	૧॥	૧૧૪	૮૬	૧॥	૧૨૯	૯૬	૧॥	૧૪૪
૫૭	૧॥	૮૫॥	૬૭	૧॥	૧૦૦॥	૭૭	૧॥	૧૧૫॥	૮૭	૧॥	૧૩૦॥	૯૭	૧॥	૧૪૫॥
૫૮	૧॥	૮૭	૬૮	૧॥	૧૦૨	૭૮	૧॥	૧૧૭	૮૮	૧॥	૧૩૨	૯૮	૧॥	૧૪૭
૫૯	૧॥	૮૮॥	૬૯	૧॥	૧૦૩॥	૭૯	૧॥	૧૧૮॥	૮૯	૧॥	૧૩૩॥	૯૯	૧॥	૧૪૮॥
૬૦	૧॥	૯૦	૭૦	૧॥	૧૦૫	૮૦	૧॥	૧૨૦	૯૦	૧॥	૧૩૫	૧૦૦	૧॥	૧૫૦

અતિશય ખાવું નહિ ને રીસાવું નહિ.

શરીર અને કપડાં સ્વચ્છ રાખવાં.

૧ રા॥ ૨॥	૧૧ રા॥ ૨૭॥	૨૧ રા॥ ૫૨॥	૩૧ રા॥ ૭૭॥	૪૧ રા॥ ૧૦૨॥
૨ રા॥ ૫	૧૨ રા॥ ૩૦	૨૨ રા॥ ૫૫	૩૨ રા॥ ૮૦	૪૨ રા॥ ૧૦૫
૩ રા॥ ૭॥	૧૩ રા॥ ૩૨॥	૨૩ રા॥ ૫૭॥	૩૩ રા॥ ૮૨॥	૪૩ રા॥ ૧૦૭॥
૪ રા॥ ૧૦	૧૪ રા॥ ૩૫	૨૪ રા॥ ૬૦	૩૪ રા॥ ૮૫	૪૪ રા॥ ૧૧૦
૫ રા॥ ૧૨॥	૧૫ રા॥ ૩૭॥	૨૫ રા॥ ૬૨॥	૩૫ રા॥ ૮૭॥	૪૫ રા॥ ૧૧૨॥
૬ રા॥ ૧૫	૧૬ રા॥ ૪૦	૨૬ રા॥ ૬૫	૩૬ રા॥ ૯૦	૪૬ રા॥ ૧૧૫
૭ રા॥ ૧૭॥	૧૭ રા॥ ૪૨॥	૨૭ રા॥ ૬૭॥	૩૭ રા॥ ૯૨॥	૪૭ રા॥ ૧૧૭॥
૮ રા॥ ૨૦	૧૮ રા॥ ૪૫	૨૮ રા॥ ૭૦	૩૮ રા॥ ૯૫	૪૮ રા॥ ૧૨૦
૯ રા॥ ૨૨॥	૧૯ રા॥ ૪૭॥	૨૯ રા॥ ૭૨॥	૩૯ રા॥ ૯૭॥	૪૯ રા॥ ૧૨૨॥
૧૦ રા॥ ૨૫	૨૦ રા॥ ૫૦	૩૦ રા॥ ૭૫	૪૦ રા॥ ૧૦૦	૫૦ રા॥ ૧૨૫

કોઇને નુકશાન થાય તેવાં કામ કરવાં નહિ.

૫૧ રા॥ ૧૨૭॥	૬૧ રા॥ ૧૫૨॥	૭૧ રા॥ ૧૭૭॥	૮૧ રા॥ ૨૦૨॥	૯૧ રા॥ ૨૨૭॥
૫૨ રા॥ ૧૩૦	૬૨ રા॥ ૧૫૫	૭૨ રા॥ ૧૮૦	૮૨ રા॥ ૨૦૫	૯૨ રા॥ ૨૩૦
૫૩ રા॥ ૧૩૨॥	૬૩ રા॥ ૧૫૭॥	૭૩ રા॥ ૧૮૨॥	૮૩ રા॥ ૨૦૭॥	૯૩ રા॥ ૨૩૨॥
૫૪ રા॥ ૧૩૫	૬૪ રા॥ ૧૬૦	૭૪ રા॥ ૧૮૫	૮૪ રા॥ ૨૧૦	૯૪ રા॥ ૨૩૫
૫૫ રા॥ ૧૩૭॥	૬૫ રા॥ ૧૬૨॥	૭૫ રા॥ ૧૮૭॥	૮૫ રા॥ ૨૧૨॥	૯૫ રા॥ ૨૩૭॥
૫૬ રા॥ ૧૪૦	૬૬ રા॥ ૧૬૫	૭૬ રા॥ ૧૯૦	૮૬ રા॥ ૨૧૫	૯૬ રા॥ ૨૪૦
૫૭ રા॥ ૧૪૨॥	૬૭ રા॥ ૧૬૭॥	૭૭ રા॥ ૧૯૨॥	૮૭ રા॥ ૨૧૭॥	૯૭ રા॥ ૨૪૨॥
૫૮ રા॥ ૧૪૫	૬૮ રા॥ ૧૭૦	૭૮ રા॥ ૧૯૫	૮૮ રા॥ ૨૨૦	૯૮ રા॥ ૨૪૫
૫૯ રા॥ ૧૪૭॥	૬૯ રા॥ ૧૭૨॥	૭૯ રા॥ ૧૯૭॥	૮૯ રા॥ ૨૨૨॥	૯૯ રા॥ ૨૪૭॥
૬૦ રા॥ ૧૫૦	૭૦ રા॥ ૧૭૫	૮૦ રા॥ ૨૦૦	૯૦ રા॥ ૨૨૫	૧૦૦ રા॥ ૨૫૦

શેરની ધાત.	મણની ધાત.
૧ શેરના અચ્છેરા ૨	૧ મણના અધમણીઆ ૨
૧ શેરના પાશેરા ૪	૧ મણની દશ શેરા ૪
૧ શેરના નવટાંકાં ૮	૧ મણની પાંચશેરી ૮
૧ શેરના અધોળાં ૧૬	૧ મણના અઢીશેરી ૧૬
૧ શેરના રૂ. ભાર ૪૦	૧ મણની સવાશેરી ૩૨
૧ શેરના પૈસાભાર ૭૨	૧ મણના શેર ૪૦

મહારાણી વિકટોરીઆની	૦ાાા મણના શેર ૩૦
છાપના ૭૨ પૈસા ભારનો શેર	૦ાા મણના શેર ૨૦
થાય છે તે હાલના ૯૬ પૈસા	૦ા મણના શેર ૧૦

ભારથી થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું.

આ ધાતો ઉપરથી તેને લગતા સવાલો છોકરાઓ પાસે તેમની સમજશક્તિને અનુસરી કઢાવવા પણ જુની પદ્ધતિ પ્રમાણે બીજી ધાતો ગોખાવી દેવી નહિં.

(૧) જેમ કેઃ—૧ શેરનાં અધોળાં ૧૬ તો ૦ાા શેરનાં કેટલાં ? આંકની મદદથી છોકરો કહેશે કે ૧૬ ૦ાા ૮ આમ સવાલથી છોકરાઓ સારૂ સમજશે. કેટલેક ઠેકાણે તો આવા સવાલોને બદલે ધાતો બનાવી ગોખાવવામાં આવે છે જેવી કે,

૧ શેરનાં અધોળાં ૧૬

૦ાાા શેરના અધોળાં ૧૨

૦ાા શેરનાં અધોળાં ૮

૦ા શેરના અધોળા ૪

આ રીત તદન ગોખણ પટ્ટીની છે

(૨) તેમજ ૧ મણુની અઢીશેરી ૧૬
૦।।। મણુની અઢીશેરી ૧૨ આવી રીતે ગો-
૦।। મણુની અઢીશેરી ૮ ખાવી દેવાથી ફ-
૦। મણુની અઢીશેરી ૪ ક્ત પોણો અડધો

ને પા મણુની અઢીશેરીજ છોકરાઓ કહી શકશે પણ તેમને જો ૨।।। મણુની અઢીશેરી પૂછવામાં આવશે તો બીલકુલ જવાબ નહિં આપે માટે આંકની મદદથી ધાતો શીખવવા લક્ષ રાખવું જોઇએ.

લેખાં—ને આંકનાં પલાખાં.

(૧) દરેક છોકરાને ૦।। શેર ચણા આપું તો ૨૫ છોકરાને આપવા કેટલા ચણા જોઇએ ?

(૨) દરેક ભીખારીને ૨।। શેર અનાજ આપુ તો ૩૬ ભિખારીઓને આપવા કેટલા શેર અનાજ જોઇએ ?

(૩) એક કુટુંબમાં હમેશાં ૫ શેર અનાજ વપરાય છે તો ૨।। મણ અનાજ તેમને કેટલા દિવસ પહોંચે ?

(૪) ૨૫ બ્રાહ્મણોને ૩૧।। રૂ. વહેંચ્યા તો દરેકને કેટલા મળ્યા

(૫) આપણી નિશાળમાં રૂ. ૯૬ ની ચોપડીઓ ઇનામ આપવા લાવ્યા તો ૦।। રૂ. ની એક લેખે તે કેટલી ચોપડીઓ હશે ?

(૬) દરેક માણસને ૦।।। શેર મીઠાઈ આપું તો ૭૫ શેર મીઠાઇ કેટલા માણસોને પહોંચે.

(૭) ૪૮ અધોળાં વધારે કે ૨।। શેરી ? ને તે કેટલા ?

(૮) ૬૦ રૂ. ભાર વધારે કે ૨૪ અધોળ વધારે ને તે કેટલાં ?

(૯) ૨ શેરના પૈસા ભાર વધારે કે ૩ા શેરનાં અધોળાં ?

(૧૦) એક ગરીબને ૨ અધોળ ઘી આપું તો ૩ શેર ઘી કેટલાં ગરીબોને આપી શકાય ?

આવા આવા સવાલો ઉલટપાલટ પૂછવાથી વિદ્યાર્થીઓ ધાતો ઘણી સારી રીતે સમજી જશે

(૧૧) ૮ મણની અઢીશેરી અને ૧૨ મણની સવાશેરી કેટલી ?

(૧૨) ૩ મણના શેર અને ૧ાા મણની અઢીશેરી કેટલી ?

(૧૩) ૬ાા મણની પાંચ શેરી અને ૪ મણની દશશેરી કેટલી ?

(૧૪) ૨ા મણના શેર અને ૪ મણની અઢીશેરામાં તફાવત શો ?

(૧૫) ૫ મણની સવાશેરી અને ૬ મણના શેરમાં ફેર કેટલો ?

(૧૬) ૧૯૨ સવાશેરીઓના અને ૨૦૦ અઢીશેરીઓના મણ કેટલા ?

(૧૭) દરેક માણસને કેટલું અનાજ આપીએ તો ૩ મણ અનાજ ૧૫ માણસો વચ્ચે સરખે ભાગે વહેંચી શકાય ?

(૧૪) ૨ મણ ખાંડ ૪૦ છોકરાઓ વચ્ચે સરખે ભાગે વહેંચી આપો

(૧૫) ૦ાા મણ, ૫ અઢીશેરીઓ, ૩ દશશેરીઓ, અને ૧૬૦ શેર, મળીને કુલ કેટલા મણ થશે.

(૧૬) ૬ાા શેર ૨૪ અધોળ, ૮૦ રૂ. ભાર, અને ૧૬ સવાશેરીઓ મળીને કેટલું થયું ?

પરચુરણ આંકને લગતાં તથા સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકારને લગતું મોંનું ગણીત.

(૧) ૬ લાડુ ૪ છોકરા વચ્ચે વહેંચીએ તો દરેકને કેટલો આવે ?

(૨) ૧૨ાા રૂ. ૧૦ બ્રાહ્મણોને આપીએ તો દરેકને કેટલા આવે ?

(૩) ૪॥ રૂ માંથી ૨॥ રૂ, ની ટોપી લીધી તો બાકી શું રહે ?

(૪) ૨॥ રૂ. નો ગો, ૧॥ રૂ. ની સાકર ૧૫ રૂ. નું ઘી. ને ૦॥ રૂ. નું તેલ લીધું તો કુલ કેટલા રૂ. ખરચ્યા ?

(૫) ૬ રૂ. મારી પાસે હતા તેમાંથી ૧॥ રૂ. ધરમાદા કર્યો ૦॥ રૂ. ખોવાઇ ગયો. ૧॥ રૂ. ની ટોપી લીધી. ને ૧૫ રૂ. ની ચોપડીઓ લીધી ત્યારે બાકી શું રહ્યું ?

(૬) મારી પાસે ૮૦ નારંગીઓ છે તેમાંથી ૧૪ મારા ભાઇને ૧૫ મારી બેનને ને ૧૨ મારી માને આપી તો બાકી કેટલી રહી ?

(૭) હું ૫૬ રૂ. લઇ બજારમાં ગયો, તેમાં ૧૪ રૂ. નો મેવો, ૧૨ રૂ. ની મીઠાઇ અને ૧૦ રૂ. નું કાપડ લઇ હું ઘેર આવ્યો ત્યારે મારો ભાઇબંધ બીજા ૭ રૂ. આપી ગયો ત્યારે કુલ રૂ. કેટલા થયા ?

(૮) કોટન મીલમાં ૨૦૦૦ માણુસો કામ કરે છે. તેમાં ૮૦ કારકુનો ૧૦ સિપાઇઓ ૫ ગાડીવાળા ને ૨૫ મહેતાઓ છે તો બાકી મજુરો કેટલા હશે ?

(૯) એક નિશાળમાં ૨૫ છોકરા અને ૧૫ છોડીઓ ભણે છે દરેકની ફી. ૦। રૂ. હોય તો બધી મળીને કેટલા રૂ. ફી થાય. ?

(૧૦) ડેપ્યુટી સાહેબે ઘણા હોંશિયાર એવા ૨૫ છોકરાંને ૧૩॥ રૂ. નાં ઇનામ વહેંચ્યા તો દરેકને ભાગ કેટલાં રૂ. નું ઇનામ આવ્યું ?

દિશાઓનું ઓળખાણ.

રાત્રિ વીતી જાય છે. ને સવાર પડવાની તૈયારી થતાં જે ત-રપ સુરજ ઉગતો દેખાય છે. તેને (તેજ બાજુને) પૂર્વદિશા કહે છે. એટલે જે દિશામાં સુરજ ઉગે છે તેને પૂર્વદિશા અથવા ઉગ-મણી દિશા કહે છે. જે દિશામાં સુરજ આથમે છે તેને પશ્ચિમ દિશા અથવા આથમણી દિશા કહે છે. આપણે પૂવની સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ તો આપણા ડાબા હાથ તરફની ઉત્તરદિશા. અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણદિશા કહેવાય.

સૂચના:—શિક્ષકે સુરજ ઉગતી વખતે તથા આથમતી વખતે છોકરાઓને દિશાઓનું ભાન કરાવવું નિશાળના મકાનની પૂર્વ બા-જુએ પશ્ચિમ બાજુએ દક્ષિણ અને ઉત્તર બાજુએ કોનાં મકાનો ને શું શું આવેલું છે તે ઉપરથી છોકરાઓને વારંવાર પ્રશ્ન પૂછી મ-હાવરો કરાવવો.

નકશાની દિશાઓ.

નકશા સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફ પૂર્વદિશા આવે.

નકશા સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથ તરફ પ-શ્ચિમ દિશા આવે.

નકશા સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ તો મથાળે ઉત્તરદિશા આવે.

નકશા સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ તો નીચેની દક્ષિણ દિશા આવે.

ખુણાઓ ચાર છે.

અગ્નિ, નૈરૃત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન,
૧ પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેનો તે અગ્નિ ખુણો.
૨ દક્ષિણ અને પશ્ચિમદિશા વચ્ચેનો તે નૈરૃત્ય ખુણો.
૩ ઉત્તર અને પૂર્વદિશા વચ્ચેનો તે ઇશાન ખુણો.
૪ ઉત્તર અને પશ્ચિમદિશા વચ્ચેનો વાયવ્ય ખુણો.

દિશાઓ તથા ખુણા સંબંધી

દોહરા.

જાગ જાગ ઓ બાળુડા, જો નભનો ચમકાર;
સૂર્ય ઉગ્યો તે બાજુને, પુર્વ દિશાનું ધાર.
સાંજ પડે, સંધ્યા થયે, સૂર્ય નભે ઢંકાય;
નિશ્ચય બાળક માનજે, એ પશ્ચિમ દિશાય,
પૂર્વ ભણી મુખ રાખીને, સ્થિર થઇ જો તું બાળ:
જમણી ગમ દક્ષિણ દિશા, ડાબી ઉત્તર ભાળ.

દક્ષિણ પૂર્વની મધ્યમાં, અગ્નિ કોણ સંભાળ;
દક્ષિણ પશ્ચિમ મધ્યમાં, જો નૈરૃત્ય સુબાળ.
ઉત્તર પૂર્વની મધ્યમાં, છે ઇશાન નિરધાર;
વાયવ્ય કોણ છેલ્લો રહ્યો, પશ્ચિમ ઉત્તર ધાર.
(લેખક. ગૌરીશંકર ઓશારામ. માસ્તર (અમદાવાદ)

ભાવાર્થ:—

જાગ જાગ ઓ બાળક! જાગ! અને આકાશનો પ્રકાશ જો.

જે બાજુએ સુરજ ઉગ્યો છે તે બાજુ પુર્વ દિશા જાણજે. સાંજ પડે અને સાયંકાળ થવાથી સુરજ આકાશમાં ઢંકાઇ જાય ત્યારે જે બાજુએ ઢંકાઇ જાય તેને નક્કી પશ્ચિમદિશા જાણજે. પૂર્વ ભણી મોં રાખીને ટટ્ટાર ઉભો રહીને બાળક! તું જો, તારી જમણી તરફની દક્ષિણ દિશા અને ડાબી તરફની ઉત્તર છે દક્ષિણ અને પૂર્વની વચમાં અગ્નિ ખુણો છે. સુબાળ—સારા બાળક! દક્ષિણ અને પશ્ચિમની વચમા નૈરૃત્ય ખુણો છે. ઉત્તર અને પૂર્વની વચમાં નક્કી ઇશાન ખુણો, તથા છેલ્લો વાયવ્ય ખુણો તે પશ્ચિમને ઉત્તરની વચમાં છે.

પદાર્થ પાઠ.

પાઠ ૧ લો. સવાર ને સાંજ.

દિશાઓ. ૧ જે દિશામાં સુરજ ઉગે તે ઉગમણી કે પૂર્વ દિશા કહેવાય.

૨ જે દિશામાં સુરજ આથમે તે આથમણી કે પશ્ચિમ દિશા કહેવાય.

૩ પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરીને ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથ તરફની ઉત્તરદિશા કહેવાય.

૪ પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરીને ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફની દક્ષિણદિશા કહેવાય

સવારઃ—સાંજ પડવાથી અંધારૂં થઇ જાય ત્યારે રાત કહેવાય છે. રાત્રે માણુસો ને ઢોર થાક્યાં પાક્યાં સુઇ જાય છે. ને રાત્રી વીતી ગયા પછી સુરજ ઉગવાની વખતે જાગે છે. ને એક બીજાને કામે લાગે છે તેને સવાર કહે છે.

સવાર પડતી વખતે સુરજ પૂર્વદિશામાં ઉગવાની તૈયારીમાં હોય છે તે વખતે પૂર્વ દિશા તરફનું આકાશ લાલ ને પીળું દેખાય છે. ઠંડો ધીમો ને મધુરો પવન વાય છે ને પક્ષીઓ એક ઝાડપરથી બીજા ઝાડપર જાય છે, ઉધરે છે ને કલ્લોલ કરે છે તે સવાર કહેવાય છે.

સુરજનો ગોળો થોડીવાર પછી ચળકાટ મારતો વાદળાંમાંથી બહાર નીકળતો જણાય છે; તેનાં કિરણો પૃથ્વીપર પડે છે તેને તડકો કહે છે. જેમ જેમ વખત થતો જાય છે તેમ તેમ તડકો વધતો જાય છે.

સવાર પડતાંની સાથેજ વટેમાર્ગુઓ મુસાફરી કરવાં માંડે છે. ભક્ત લોકો ઇશ્વરનું ભજન કરવા લાગે છે.

રાજદરબાર અને ચોક છંટાય છે. ખેડુતો સીમમાં ખેતીનાં કામ કરવા નીકળી પડે છે. દેવળોમાં પ્રાર્થનાના ઘંટ વાગે છે. કુળવાન બૈરાંઓ ઉઠી ન્હાઇ ધોઇ પાણીનાં બેડા ભરી રસ્તામાં જતાં પગ આવતાં જોવામાં આવે છે. મહેનતુ પુરૂષો પોતપોતાના ધંધે વળગી જાય છે. ભણનારાઓ આ વખતે ભણવા બેસી જાય છે. (કારણ કે સવારના પહોરમાં વાંચેલા પાઠ વધારે યાદ રહી જાય છે. ત્યારે આળસુ, એદી અને અઘોરીઓ ઘસઘસાટ ઉંઘતા હોય છે.

આયો, ભેંસોને ગળામાંથી દોરડાં કાઢી છુટા કરી વગડાનો તાજો ચારો ચરવા લઇ જાય છે. પક્ષીઓ ટોળે મળીને ખોરાક શોધવા નીકળે છે. ચોર લોકો સવાંરે થવાથી પકડાઇ જવાની ધાસ્તીને લીધે સંતાઇ જવાની જગાઓ શોધે છે. એવી રીતે સવારનો દેખાવ માલમ પડે છે.

બપોર. સવારનો વખત વીતી ગયા પછી જેમ જેમ તડકો વધતો જાય છે ને વખત બદલાય છે તેમ તેમ માણુસો તેને જુદા જુદા નામથી ઓળખાવે છે. પણ આપણે તો સવારનો વખત વધ્યા પછી તડકો બહુ વધી જાય છે ને સુરજ જ્યારે માથા ઉપર આવે છે ત્યારે મધ્યાન્હ અથવા ખરા બપોર થઇ ગયા પછી એમ કહીએ છીએ સુરજ પશ્ચિમ દિશા તરફ નમતો જાય છે. અને તડકો ઓછો લાગે છે તે નમતો પહોર કહેવાય છે. પછી સુરજ આથમવા વખત થાય છે તેને પાછલો પહોર, સાંજ અથવા સાયંકાળ કે સંધ્યાકાળ કહે છે.

સાંજ સાંજે સુરજ આથમી ગયા પછી આકાશ લાલ લાલ દેખાય છે. કામે ગએલા માણુસો પાછાં ફરે છે. ઢોર ખેતરમાંથી ચારો ચરી ગામમાં આવે છે. પંખીઓં ચરવાનું છોડી દઇ પોતપોતાના માળા તરફ વળે છે તે વખતને સાંજ કે સંધ્યાકાળ કહે છે આ વખતે તમામ પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં કામો બંધ કરે છે પછી ધીરે ધીરે અંધારૂ થતું જાય છે. ત્યારે રાત્રિ કહેવાય છે. રાત્રિના વખતે માણુસો અને પશુ પંખીઓ વાળુ (રાતનું ભોજન) કરી નિરાંતે ઉંઘી જાય છે ને સવાર પડતાં પાછાં ઉઠે છે.

પાઠ ૨ જો. હવા પવન.

હવા. પવન હળવે હળવે વાય છે તે હવા કહેવાય છે. સારીને ઠંડી હવા માંદા માણુસને પણ સાજો બનાવી દે છે. હવા ખાવા માટે માણુસો બાગ બગીચાઓમાં જાય છે. અને રાજાઓ તથા શ્રીમંતો આબુ, ડુમસ વિગેરે પર્વતો ઉપરથી દરિયા કિનારે હવા ખાવા જાય છે. કારણ કે ત્યાં હવા ઘણીજ મૃદુ ઠંડી ને ધીરે ધીરે વાય છે. જેથી માણસોનાં મન બહુ ખુશ થાય છે.

હવા હાથમાં ઝાલી શકાતી નથી. લુગડામાં બાંધી રખાતી નથી ને પેટીમાં પુરી શકાતી નથી. તેમ તેને કોઈ પણ જાતનો રંગ કે સ્વાદ નથી. હવા રંગ વગરની છે.

પરંતુ હવા પાર દર્શક તો છે.

પારદર્શક=આરપાર (એક બાજુથી બીજી બાજુ) સોંસરૂં દેખી શકાય તો જેમકે કાચમાં મોં ધરીશું તે બીજું મોં દેખાશે તેમ હવા પાણી કાચની માફક પારદર્શક છે કારણ કે કોઇ પણ ઠેકાણું એવું નથી કે જ્યાં હવા ન હોય. આપણી અને બાજા કોઇ પણ પદાર્થની વચ્ચે હવા છે છતાં આપણે તે પદાર્થને બરાબર જોઇ શકીએ છીએ માટે હવા પારદર્શક છે.

હવા કયાં છે ને શું કામ કરે છે.

ખાલી જગાઓમાં, ઓરડામાં, આપણી આજુ બાજુ અને બીજે કોઈ પણ ઠેકાણે જઇને આપણે પંખો હલાવીશું કે તરતજ હવા આપણા શરીરને લાગશે.

તેથી સાબિત થાય છે કે આપણે જ્યાં જ્યાં જોઇશું ત્યાં બધે હવા છે. હવા વિના બીલકુલ ચાલી શકે નહિં. (થોડીવાર નાકને મોં બંધ કરવાથી તેની ખાત્રી થશે) જો હવા ન હોય તો માણસો તથા પ્રાણીઓને વનસ્પતિ ગુંગળાઇને મરી જાય ને બધી પૃથ્વી ઉજડ થઈ જાય.

હવાને લીધેજ આપણે જીવીએ છીએ છતાં તે હવા તદ્દન ગ-રીબ છે. આપણે પંખો લઇને હલાવીશું તોજ તે આપણને લાગશે તે સિવાય તેનાથી કાંઈ પણ થઇ શકે નહિં ધજા, કપડું, કે કાગળ પણ તે ઉડાડી શકશે નહિં.

પવનઃ ઝાડનાં પાંદડાં ફડફડ હાલે છે. દહેરા ઉપરની ધજા ફરકે છે. અને આપણાં કપડાં ઉડે છે તે પવન વડે પવન અને હ-વામાં ઝાઝો ફેર નથી–દોડતા ઘોડા ઉપર બેશીએ તો આ-પણને પવનનો ઝપાટો લાગે છે તેમ બાઇસીકલ, મોટર તથા રેલવે ગાડીમાં અને હીંચકા ઉપર બેસવાથી આપ-ણને પવનના સખત ઝપાટા લાગે છે તેજ ખરો પવન.

પવનથી ફાયદો પણ થાય છે ને નુકશાન પણ થાય છે ઘણો પવન થાય તો જમીનપરનો કચરો અને દુર્ગંધી જતી રહે છે. તથા દરિયા ઉપરના વાદળાંને ઘણો પવન ઘસડી લાવે છે ને ડુંગરો જોડે અથડાવી વરસાદરૂપે જમીનપર પાડે છે જેથી અનાજ ફળ ફુલ થાય છે તે ખાઇ પીને માણસો જીવે છે.

એવી રીતે ઘણો પવન વાય છે ત્યારે મોટાં ઝાડોને પણ તોડી પાડે છે. મકાનો પાયામાંથી પાડી દે છે. અને રણોની અંદરથી એ-ટલી બધી રેતી ઉડાડે છે કે તેમાં માણસો અને જાનવરો દટાઇ

જાય છે. તથા સમુદ્રમાં જતાં આવતાં વહાણોને પણ ઉંધા વાળે છે.

હવા અને પવન એ બે એકજ છે પણ જ્યારે ધીમે ધીમે ને શીતળવાઈ માણસોના મન રંજન કરે છે ત્યારે હવા કહેવાય છે. અને ખૂબ જોરથી વાય ત્યારે પવન, વાયરો, વંટોળીઓ કે વાવાઝોડું કહેવાય છે.

પાઠ ૩ જો. ચાક.

ચાકઃ—નિશાળમાં શિક્ષકો કાળા પાટિયા ઉપર ચાક વડે અક્ષર પાડે છે. છોકરાઓ તેનાથી પાટી કે સ્લેટપર કિત્તા લખે છે. તેમ ઘર ધોળવાના કામમાં પણ આવે છે ચાકનો ભુકો કાચના વાસણ સાફ કરવામાં કામ લાગે છે ને ખેડુતો ખાતર તરીકે ખેતરમાં નાખે છે. ચાકનું મુલ ઘણું ઓછું હોય છે. એક પૈસાના ચાકના પાંચ કકડા આવે છે. કેટલાક દેશની ખાણોમાંથી ચાક નીકળે છે દરીઆનાં ઉંડા પાણીમાં ઝીણાં જીવડાંઓ હોય છે તે ચાક બનાવે છે, ચાકમાં ઝીણાં ઝીણાં છીદ્રો હોય છે તેમાં તે જીવડાંઓ ભરાઇ રહેતાં પછી દરીઓ આઘો જવાથી જમીનના થર ચાક પર ચઢી જાય છે, તેનાપર ચીકણી માટી ને ધુળ લાગી જાય છે. તની નીચે ચાક દબાઇ જાય છે. જમીનમાં ઘણે ઉંડે સુધી ખોદતાં ચાક નીકળે છે. ચાકની ખાણો યુરોપ ખંડમાં ઘણી છે.

ચાકને પાણીમાં નાખતાં અંદર ડુબી જાય છે ને પાણીને ચૂસી લે છે માટે તે શોષક કહેવાય છે.

ચાક નક્કર અને અપાર દર્શક છે. તેમ તે ઓગળવો કે પીગળતો નથી. ચાકના કકડાને તથા સીસાને દેવતામાં નાખીશું તો સીસું પીગળશે પણ ચાક પીગળશે નહિં.

ચાકને દેવતામાં તપાવી પછી તેમાં પાણી રેડે છે તો તેનો ચુનો બને છે. એ ચુનામાં રેતી ભેળી તેને ખુંદે છે તો તેનો કોલ બને છે. તે કોલ ઘર બાંધવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪ થો.

તાંબુ અને તાંબાનાં વાસણો.

તાંબું ભોંયમાંથી ખોદી કાઢે છે તેની સાથે કોઇ પણ જાતનો ભેળ હોતો નથી. ભોંયમાંથી નીકળે છે ત્યારે પણ તે રાતુંને ચળકતું દેખાય છે- બહાર કાઢી ભઠ્ઠીમાં ગાળી તેનાં પતરાં બનાવે છે. તે પછી તેનો બીજો ઉપયોગ થાય છે.

તાંબુ બહુ નરમ અને પોચું હોય છે. કંસારા લોકો તેને કાતર વડે કાપે છે ત્રાંબાના તાર પણ થઈ શકે છે તે ઉપરાત પાઈ અધેલો, પૈસો ઢબુ વિગેરે સિક્કા તથા લોટા, લોટીઓ. ત્રાંબાકુંડી, કથરોટ, બેડાં, ચરૂ, ચંબુ, વિગેરે ઘણા વાસણો થાય છે. તાંબાનાં વાસણો લાલ અને ચળકતાં હોય છે. પણ તેને હવા લાગવાથી ઝાંખાં પડી જાય છે.

તાંબાના વાસણ પર લીલો થર બાઝેલો કોઇ વખત જોવામાં આવે છે તેને કાટ કહે છે. તે કાટને જંગાલ કહે છે જંગાલ પેટમાં

જાય તો તરત ઉલટી થાય અને મરણ પણ થાય. તાંબાનાં વાસ-ણોને કાટ જલદી ચડે છે માટે કલાઈ દેવરાવવી જોઇએ.

તાંબાને ટીપીને તાર કરી શકાય છે. તેનો રંગ ફિક્કો લાલ છે. તાંબાનો રણકો કે અવાજ થાય છે. જાતે ચીકણું હોવાથી તેના તાર કે પતરાં ભાંગી જતાં નથી. વળી તાંબુ વજનદાર છે (ભારે છે) તેની ખાત્રી કરવા આપણે લાકડાનો કકડો અને ત્રાંબાનો કકડો પાણીમાં નાખીશું તો ત્રાંબુ ડૂબી જશે. પાણીનો પવાલો અને ત્રાંબાના રસનો પવાલો સરખા માપથી ભરીને જોખીએ તો પાણી કરતાં તાંબાનો રસ ઘણો ભારે થઈ જશે.

ત્રાંબા સાથે કલાઈ મેળવવાથી કાંસુ બને છે ને કાંસાનાં ઘણાં વાસણો થાય છે તેમ ઝાલરો પણ બને છે જે મંદિરોમાં વગાડે છે. કાંસાનાં વાસણોને કાટ ચડતો નથી.

તાંબાનાં વાસણો બનાવનારાને કંસારા કહે છે પણ તાંબાના સિક્કા પાઇ, પૈસો, ઢબુ વિગેરે તો સરકાર સિવાય બીજા કોઈથી પાડી શકાય નહિં બીજા માણસો જો સિક્કા પાડે તો તેમને ભારે સજા થાય છે. સિક્કા પાડવાનાં કારખાનાંને ટંકશાળ કહે છે. આ-પણા ઇલાકાની ટંકશાળ મુંબઈમા છે.

પાઠ ૫ મો.

પિત્તળને પિત્તળના વાસણો.

ગયા પાઠમાં આપણે તાંબા વિષે શીખી ગયા છીએ તાંબુ અને લોઢાની પેઠે પિત્તળ ખાણુમાંથી નીકળતું નથી પણ તાંબુ અને જસત એ બે ધાતુની મેળવણીથી થાય છે. એ બે ધાતુને ખૂબ તપાવે છે. એટલે તે ઓગળીને મળી જાય છે. તે પિત્તળ કહેવાય છે. પણ પિત્તળ તાંબા કરતાં કઠણ હોય છે. અને બે ધાતુની મેળવણીથી થાય છે માટે મિશ્ર ધાતુ કહેવાય.

પિત્તળનો રંગ પીળાશ પડતો દેખાય છે. તેથી તે ઝાંખો પીળો રંગ કહેવાય છે.

તાંબા કરતાં પિત્તળનો ચળકાટ વધારે હોય છે અને કઠણ હોવાથી તાંબાનાં વાસણો કરતાં પિત્તળનાં વાસણો વધારે ટકે છે પણ તાંબા કરતાં પિત્તળ સસ્તું મળે છે.

પિત્તળનાં વાસણોને પણ તાંબાના વાસણોની પેઠે ખાટી ચીજ ભરી રાખવાથી કાટ ચડે છે તે પણ પેટમાં જાય તો જંગાલની માફક ખરાબ અસર કરે છે. માટે તેને પણ કલાઈ દેવરાવવી જોઈએ પિત્તળનાં વાસણો માંજેલાં હોય છે ત્યારે વધારે ચળકાટ મારે છે.

થાળીઓ લોટા લોટીઓ કળશીઆ વાડકા, તાસકો તપેલાં બરણી, પવાલી, શિરાંઈ વગેરે ઘણાં વાસણો પિત્તળનાં બને છે. તે ઉપરાંત કઠણ હોવાથી તાળાં, સાંકળો, મજાગરાં, વગેરે પણ બને છે.

પિત્તળના ઘાટ બનાવનારા પણ કંસારા કહેવાય છે.

પાઠ ૬ ઠો તથા ૭ મો.

જુદી જુદી જાતનાં ઘાસ ભા. ૧ લો અને ભા ૨ જો.

ઘાસ ઘણી જાતનાં થાય છે. કેટલીક જાતનાં ઘાસને વાવીએ તોજ ઉગે છે, અને કેટલાંક વરસાદ આવે છે ત્યારે એની મેળે ઉગી નિકળે છે.

પોતાની જાતે ઉગીનીકળનારાં ઘાસ.

(૧) દાભ. (૨) ઝાંઝવો. (૩) મોથ. (૪) દરો કે ધરો. (૫) સરકટ. (૬) મૂંજ વગેરે.

દાભનું ઘાસ—આ ઘાસ જાડી પાંદડીનું હોય છે. એની પાંદડીની કોર ધારવાળી હોય છે. અને મૂળીઆં મોટા સોયા કરતાં પણ જાડાં અને જમીનમાં એટલાં ઉડાં ઉતરેલાં હોય છે કે તે જમીન હળવડે ખેડવાથી પણ મુળીઆં નીકળી જતાં નથી. એવું જણાય છે કે એનાં મૂળ જમીનમાંથી તદ્દન તો કાઢી શકાતાંજ નથી. તેથી જે ખેતરમાં દાભ ઉગે છે ને ખેતર અનાજ કે કાંઇ પણ વાવવાના કામમાં આવતું નથી. મતલબ કે તેમાં કશુંય ઉગતું નથી.

દાભનું ઘાસ જ્યાં સુધી કુમળુ હોય છે ત્યાં સુધી ચરામાં ફરતાં જાનવરો ખાય છે. ને જ્યારે પાકે છે. (સુકાઇ જાય છે.) ત્યારે છાપરાં છાવાનાં કામમાં આવે છે. તથા તેની દોરીઓ વણી ગામડામાં ખાટલા ભરે છે. વળી હિંદુ લોકોએ દાભને પવિત્ર માનેલો છે, તેથી તેમની શ્રાદ્ધ વિગેરેની તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં તેમના આચાર્યો દાભનો (દર્ભનો) ઉપયોગ કરે છે. વળી ગ્રહણને દિવસે આભડ છેટ ન લાગે માટે હિંદુઓ બારી બારણાંઓની ફાટોમાં તેનું એકેક તરણું ઘાલે છે.

(શિક્ષકે દાભ બતાવવો અને તેનો દરેક ઉપયોગ સમજાવવો.)

ઝીંઝવો. આ ધાસનો ઝાઝો ઉપયોગ થતો નથી. ચરાઉ જાનવરોને તે બહુ ભાવે છે. અને ખેડુતો તેને સુકવીને પુળીઓ બાંધી તેની ગંજીઓ કરી મૂકે છે.

(શિક્ષકે ઝીંઝવો બતાવવો.)

મોથ આ ઘાસનાં મુળીઆં પર ગોળ ગડાઓ હોય છે. તેમાંથી ખુશબોદાર સુગંધ આવે છે. મોથ ઘણા ઉપયોગની છે તે વાત ધ્યાનમાં રાખવી ખુજળી ઉપર તે ચોપડવાથી ઘણી સારી અસર કરે છે. કેટલાંક માણસો તેને ધુપેલમાં નાખે છે. મોથમાંથી અત્તર પણ નિકળે છે.

(શિક્ષકે મોથ બતાવવીને તેનો તમામ ઉપયોગ સમજાવવો.)

હરોકે ધરો. એની દાંડીઓ જમીન ઉપર ઘણી ફેલાય છે અને જમીનમાં એવી જડ ઘાલે છે કે તેને આપણે વારેવારે મૂળમાંથી કાઢી નાખીએ તો પણ ફરી ફરીને ઉગે છે. આ ઘાસ લીલું કે સુકું હોય તો પણ ચરાઉ જાનવરો હેતથી ખાય છે.

દર્ભની માફક હિંદુ લોકો ધરોને પણ પવિત્ર માને છે અને કેટલાંક ધાર્મિક કામોમાં આચાર્યો તેનું પુજન કરાવે છે, તેનું ઘણું મહાત્મ્ય તો ધરોઆઠમ ભાદરવામાં આવે છે. ને દિવસે છે સ્ત્રીઓને પોતાના તથા પોતાના કુટુંબના કલ્યાણ માટે ધરોઆઠમનું વ્રત કરે છે. ને તે દિવસે ધરોપૂજન કરી અપવાસ કરે છે.

(શિક્ષકે ધરો, અને ધરોઆઠમ સમજાવવા.)

સરકટ. આ ઘાસ બધાથી જુદી જાતનું અને વધારે મોટું છે તે પાણીના વહેણની [illegible] થાય છે. તેની ચમરીઓ ઘણી સુંવાળી હોય છે. જાનવરોને એના વાસ બીલકુલ ગમતી નથી. તેથી તે એને ખાતાં નથી એ ઘાસ સૂકાય છે ત્યારે એની સળીઓની ટોપલીઓ, સુપડાં, સાદડીઓ વાછટીઆં વગેરે ઘણી ચીજો બનાવે છે અને એની પાંદડી તમાકુ બાંધવાના કામમાં આવે છે.

મુંજ. આ ઘાસ સરકટમાંથીજ થાય છે. સરકટની પાંદડીને ખૂબ કુચરી પછી પલાળે છે. તેજ મુંજ કહેવાય છે. તેની દોરીઓ વણી ખાટલા ભરે છે.

વરસાદથી ઉગી નિકળતાં ઘાસની હકીકત પૂરી થઇ હવે આપણે વાવવાથીજ ઉગે છે તે ઘાસ ઓળખીએ.

જાર, બાજરી, અને રાતડીઆના સાંઠા, ઘઉંનું કડબ, ડાંગરનું પરાળ, ખસલી, વિગેરે ઘાસ વાવીએ તોજ ઉગે છે.

આપણે જે જે અનાજ ખાઇએ છીએ તે બધાં જુદી જુદી જાતના ઘાસનાં બી છે. ઘાસનાં બી અનાજ જેવાં હોતાં નથી પણ ઝીણાં હોય છે. જાર, બાજરી, ઘઉં એ કાંઇ ઘાસનાં બી કહેવાય નહિં પણ અનાજનાં બી કહેવાય.

હજારો વર્ષોથી લોકો જાર, બાજરી, ઘઉં, અને ડાંગરની ખેતી કરે છે સારી જમીનમાં તે અનાજને વાવતાં તે ઉગે છે એમ વારે વારે વવાતાં અનાજનું બી પણ મોટું થયું છે

એ અનાજનો સાંઠો એજ ઘાસ કહેવાય, એજ વાવેલું ઘાસ (વાવવાથી ઉગેલું ઘાસ) મનાય. કારણકે ઘાસમાં અને સાંઠામાં કોઇ

જાતનો ફેર નથી. વળી ઘાસ ચરાઉ જાનવરોના ખાવામાં આવે છે
તેમ સાંઠા પણ તેમના ખાવામાં આવે છે ઘાસ અને સાંઠા સરખાવી
જોતાં જણાય છે કે "બંન્નેની પાંદડી સરખી છે. પાંદડી જ્યાં
બાઝેલી ત્યાં સાંઠાને ગાંઠો છે તેમ ઘાસને પણ ગાંઠો છે. એક ગાંઠાથી
બીજા ગાંઠા સુધી સળંગ સળી છે તે પેર કે કાતળી કહેવાય છે.
ઘાસને મથાળે જેમ પાંદડીનો ગુચ્છો છે તેવો ગુચ્છો સાંઠાને છેડે છે.
વળી એક બીજાનાં મુળીઆં પણ મળતાંજ છે."

ઘઉંનું કડબ. ઘઉંને લણી લેઇ ખળામાં નાખી તેના પર
હાલરૂં ફેરવી મસળી ઉપણી ઘઉં જુદા કાઢી લેતાં જે ઘાસ રહે છે
તેને કડબ કહે છે તે બળદોને બહુ ભાવે છે.

ડાંગરનું પરાળ. ડાંગરવાઢી ખળામાં ઢગલો કરી તેમાંથી ડાંગ-
રના દાણા જુદા કાઢી લેતાં જે ઘાસ રહે છે તે પરાળ કહેવાય છે.

ખસલી વગડામાં ઘણી નજરે પડે છે.

ખેડુત અને હળ.

ખેડુત એટલે જમીન ખેડી અનાજ વાવી, પકવનાર માણસ
બધા ધંધાઓ કરતાં ખેડુતનો ધંધો ઉત્તમ છે. કહેવત છે કે "ઉત્તમ
ખેતી મધ્યમ વ્યાપાર, અને કનિષ્ટ ચાકરી" ખરેખર ખેતીનો ધંધો
સૌથી ચઢિઆતો છે પણ રાંક છે.

ખેડુત સ્હવારમાં વ્હેલો ઉઠી હળ જોડી ખેતરમાં જઇ કામે
લાગે છે સવારથી બપોર સુધી લાગટ કામ કરી બપોરે (રોટલા
વખતે) હળ છોડી બળદને ચરવા મુકે છે. અને ઘેરથી ભાથું
આવેલું હોય તે આનંદથી ખાય છે. તેના ભાથામાં ભાત દાળ
રોટલી, શિખંડ પુરી, દુધપાક માલપુવા, લાડુ, શીરો કે બાસુદી
એવી ચીજો હોતી નથી અને એવી આળસ ઉત્પન્ન કરનારી ચીજો

તેને પસંદ પણ હોતી નથી જાડા જાર કે બાજરીના રોટલા, અથાણું મરચું, ચટણી, કઢી એવી સાદી ચીજ તેના ભાથામાં હોય છે તે ખેડુત પોતાના સાથીઓ સાથે હળી મળીને વહેંચી ખાય છે. (શહેરના લોકોની પેઠે નહિં કે "આપણા કુટુંબના માણસોને લાડુ લાવશી મુકજોને પેલા નોકરોને તો બે એક રોટલાને દાળ આપજો") ઊંચ ખેડુતમાં ઉદારતા સારી હોય છે, તે મહેમાનોની મેમાનગીરી માન પુર્વક કરે છે) પછી જ્યાં બપાર મટયા કે તરતજ હળ જોડીને કામે લાગી જાય છે તે છેક સાંજ પડેને સંધ્યાકાળ થાય ત્યારે ઘેર જઇ બળદને છોડી દાણો પાણી નીરી પાણીપાઇ, કોઢમાં બાંધી આખી રાત ખાઇ શકે તેટલું ઘાસ તેમના મોં આગળ મુકી નિરાંત ઘેર જઇને વાળુ કરે છે તેના વાળુમાં આપણા જેવી મરી મસાલે દાર અને મીઠી મઝાની વાનીઓ નથી હોની પણ ખીચડી, છાશ, દુધ રોટલા વગેરે સાદી વાનીઓ હોય છે.

ખેડુત ઉંચો, મીઠા ને લ્હેજતદાર ખોરાક, કે સારાં જમણની ચીજો કે પકવાનો નથી ખાતો, તો પણ તેનું શરીર, લઠ્ઠ, મજબુત અને જોરાવર હોય છે તે આળસુ થઇ કદી પણ બેસી રહેનો નથી. અનાજ, કપાસ, ફળ, ફુલ, ઘાસ વિગેરે ખેડુતજ પેદા કરે છે, તેના વડેજ સઘળાં માણસો અનાજ મેળવી શકે છે, તેના વડેજ આપણે ભપકાદાર અને ફેસનેબલ કપડાંઓ પહેરી શકીએ છીએ, અને આ. પણું જીવન પણ તેનેઆભારી છે. એ ગરીબ ખેડુત સખત મહેનત કરી, ટાઢ, તાપ, ને વરસાદ ખમીને પણ અનાજ પકવવામાં પાછો હઠતો નથી લઠ્ઠ શરીરવાળો એ આનંદી ખેડુત હમેશાં સંતોષી રહે છે. અને પોતાના દૃષ્ટાંતથી જગતને મહેનતુ થવાનું શીખવે છે. એવા આ સંસારને ગાળનારા, જગતના પાળક પિતારૂપ ખેડુતોનો

આપણે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવો જોઇએ. અને તેને હરેક પ્રકારે સહાય કરવી એ આપણી ફરજ છે.

ખેડુતનું હળ. લાકડાનું હોય છે, ને ગામનો સુથાર તે બનાવે છે, તેમાં ભાર બહુ હોય છે. આપણાથી તો તે ખેંચી શકાય પણ નહીં છતાં ખેડુત તેને ઉચકીને માથાપર ધારે ત્યાં સુધી લઇ જઇ શકે છે. હળની અંદર લોઢાની કોશ હોય છે તે હળપુણી કહેવાય છે હળમાં લાંબોસડ (અહામ) હોય છે તેને ધુંસરી બાંધી બળદ જોડે છે. ને પછી છેડો. (હલેડી) પકડી હળ હાકે છે. હળ ખેતરમાં ચલાવતી વખતે પેલા છેડા ઉપર ભાર દે છે. એટલે કોશ (હળપુણી.) જમીનમાં પેશી જાય છે. તેથી જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે એટલે અનાજ વાવે છે.

(શિક્ષકે હળ અને તેના ભાગ રૂબરૂ બતાવવા તથા ખેડુત સંબંધી ઘણુંજ વિવેચન કરી છોકરાંઓને સમજાવવું)

પાઠ ૯ મો. ડાંગર.

ડાંગર=જેમાંથી ચોખા નીકળે છે તે.

ગામડાઓમાં તળાવની બાજુપરની ' ક્યારી જમીન ' જે મોટી મોટી પાળોવાળા લાંબા પ્હોળા ખાડા દેખાય છે તેજ ડાંગરનાં ખેતર તેનેજ ક્યારડા કહેવાય છે.

ચોમાસાની રૂતુમાં સારો. (જોઇએ તેવો) વરસાદ પડે તોજ ડાંગર પાકે છે. કુવાના પાણીથી તે પાકતી નથી. ને વરસાદના પાણી વગૈર તેને ચાલતું નથી.

પ્રથમ એક નાનકડો ક્યારો કરી તેમાં ડાંગર રોપે છે, ને તેના છોડ ઉગી નીકળે છે તેને ધરૂ કે તરૂ કહે છે. વરસાદ થયા પહેલાં બીજા ક્યારડાઓ ખેડીને તૈયાર રાખે છે. પછી જ્યારે સારો વરસાદ પડે ત્યારે પેલું ધરૂ ઉખેડી લાવી અગાઉ તૈયાર કરેલા ક્યારડાઓમાં છુટું છુટું રોપે છે તે વખતે ખેડુતોને બહુ મુશીબતો વેઠવી પડે છે. માથા ઉપર વરસાદ પડતો હોય તે વખતે કાદવ કીચડમાં સખત કામ કરવું પડે છે. ધરૂ રોપ્યા પછી તેને પાણી પાવાની ખાસ સંભાળ રાખવી પડે છે તેને માટે તળાવમાં ઝીલાંજોડી તેનાથી પાણી ઉલેચી ઢાળીયા (નીકો) બાંધેલા હોય તેમાં વહેવડાવે છે તે ઢાળીયાનું આગળ ક્યારડાઓ સાથે સાંધણ કરેલું હોય છે તેથી તમામ પાણી ક્યારડાઓમાં જાય છે. અને ક્યારડાઓની આજુબાજુ ફરતી પાળ બાંધેલી હોય છે તેથી પાણી બહાર વહી ન જતાં અંદરજ રહે છે આવી રીતે બીજે ત્રીજે રોજ પાણી પાવું પડે છે. જો પાણી પાવામાં ખેડુત બેદરકાર રહેતો તેની તમામ મહેનત અફળ જાય છે. (ડાંગર સુકાઈ બળી જાય છે)

થોડા દિવસો પછી ધરૂ ઉગી ઉંચું થાય છે, તે વખતે ક્યારડાઓ અપૂર્વ શોભાયમાન અને લીલા છમ દેખાય છે. તેને પવનનો ઝપાટો લાગે છે એટલે બધા છોડ એકીસાથે ડોલે છે તે દેખાવ આપણને આનંદ પમાડી દે છે.

એવી રીતે દિવાળી આવતાંમાંતો ડાંગર પાકીને તૈયાર થઇ જાય છે. જ્યારે ડાંગર બરાબર પાકી જાય છે ત્યારે પહેલાં જે ક્યારડાઓ લીલા છમ દેખાતા હતા તે બધા પીળા પીળા હળદરના ઢગલા જેવા દેખાય છે. પાક્યા પછી ડાંગરને કાપીને ક્યારડામાંજ

સુકવે છે. પછી તેના પુળા બાંધી ખળીમાં લઇ જાય છે. ત્યાં દાણા જુદા પાડે છે તેમ ડાંગરને પરાળ જુદું પાડે છે ડાંગરને ખાંડવાથી તેમાંથી છોડાં, કુસકી અને ચોખા નિકળે છે ચોખા રાંધીને માણસો ખાય છે તથા છોડાં ને કુસકી ઢોરને ખાવાને કામ લાગે છે.

પાઠ ૧૯ મો. શેરડી.

શેરડી બેજાતની હોય છે રાતી અને ધોળી તેના સાંઠા જાડા અને ચાર ચાર પાંચ પાંચ હાથ લાંબા હોય છે. સ્વાદે ગળી લાગે છે. તેનો ગોળ થાય છે.

શેરડી રોપવાની ભોયને પહેલાં સારી ખેડે છે પછી પુષ્કળ ખાતર નાખી પાણી પાઇ પોચી કરે છે. જો વરસાદ પડે તો ઘણું સારૂં નહિં તો કુવાના પાણીથી પણ જમીનને પોચી કરવી પડે છે.

શેરડીની ગાંઠની આસપાસનો ત્રણ ત્રણ આંગળનો ભાગ કે જેને માદળીઆ કહે છે. તે માદળીઆ ઉપર રહે તેમ જમીનમાં થોડે થોડે છેટે રોપે છે. કોઈ કોઈ લોકો તેના ઉપર મટી દાબી દે છે

શેરડીના પીતને પાણી પુષ્કળ જોઇએ માટે ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર દહાડે તેને પાણી પાય છે શેરડી ભેગી કેટલીક શાક ભાજી પણ વાવે છે. શેરડી પાકાને તૈયાર થતાં દશ અગીઆર મહીના લાગે છે.

શેરડી ડુક્કર શિયાળ અને ભુંડને બહુ ભાવે છે કોઇ કોઇ વાર તેઓ વાડીમાં પેસી ઘણો બગાડ કરે છે જેથી તેની સંભાળ રાખવા માટે ઘણી મહેનત લેવી પડે છે કોઇ કોઇ તો એના ખેત-

રની અંદર એરંડા અને આજુ બાજુ થોર તથા કાંટાવાળાં ઝાડની ડાળીઓની વાડ કરે છે.

શેરડી પાકીને તૈયાર થાય છે એટલે તેના સાંઠાનાં પડછાં તથા મુળીઆં કાપી નાખી સાંઠાના ત્રણ કે ચાર કડકા કરી કોલુમાં ઘાલી પીલે છે એટલે તેમાંથી કુચા તથા રસ નીકળી જુદા પડી જાય છે. કોલુ લાકડાનો કે લોઢાનો હોય છે. તે ફરે છે ત્યારે કડ કડ કડ અવાજ થાય છે. ને તેને બળદો ખેંચે છે.

શેરડીના રસને લોઢાના તાવડામાં નાખી ઉકાળે છે. ઉકળતા ઉકળતાં તેમાં વારંવાર મેલ ને કસ્તર તરી આવે છે તે ઝારા વડે કાઢી લે છે. રસને ઘણી વાર સુધી ઉકાળતાં જ્યારે મધ જેવો ઘટ્ટ બને છે, ત્યારે તેને કુંડામાં ભરી ગાઢો પાડે છે. એટલે તે ગોળ કહેવાય છે ને તે માણસોના ખોરાકમાં ઘણા ઉપયોગની ચીજ છે.

પાઠ ૧૧ મો. રોટલી અને ભાત.

રોટલી ઘઉંના લોટનીજ થાય છે.

ખેતરમાં તૈયાર થયા પછી ઘઉંના ખેતરની લણણી કરી ખળામાં લાવે છે. ખળામાં ઘઉંની ઉંબીઓના ઢગલાપર હાલરૂં ફેરવી ઘઉં અને કુંવળ જુદાં પાડે છે. કુંવળ ઢોરને ખાવાના કામમાં અને ઘઉં માણસોને ખાવાના કામમાં આવે છે.

ઘઉંમાથી કાંકરા કસ્તર કાઢી ચોખ્ખા કર્યા પછી તેને ઘંટીમાં દળી લોટ બનાવે છે. તે લોટની રોટલી, રોટલા લાડુ, લાપસી, પુરી, શીરો, વિગેરે ખાવાની ચીજો બને છે.

રોટલી કરવાને માટે ઘઉંના લોટને ચાળી તેમાં જોઇતું પાણી નાખી કણક બાંધે છે, તેને ગુંદી રોટલી વણી લોઢી કે તાવડીમાં પકવે છે; ત્યારે રોટલી તૈયાર થાય છે.

રોટલી ખાવાથી શરીર જોરાવર થાય છે. જેને શરીરની મહેનત કરવી પડે છે; તે રોટલી ખાવા પર વધારે લક્ષ રાખે છે. રોટલી ઘી ચોપડ્યા વગર ખાવી નહિં. કારણ કે તેથી પેટમાં અપચો થાય છે.

ભાત.

ભાત એટલે ચોખા ડાંગરને ખાંડ્યાથી ચોખા નીકળે છે. તે ચોખા સુતરસાળ અને કમોદના કહેવાય છે. તે સિવાય રંગુની બાસી, જીરાશાઇ વિગેરે જાતના ચોખા આવે છે. તે ઉંચી જાતના હોવાથી મેંઘા મળે છે. જેથી પૈસાદાર લોકોજ ખાય છે.

ચોખાને પાણીથી ધોઇને રાંધવા. સારા બફાયા પછી થોડીવાર રહેવા દઇ ખાવાથી સારૂં પોષણ આપે છે. દાંત વગરનાં વૃદ્ધ અને માંદા માણુસો તથા બાળકોનો તો ભાત એજ મુખ્ય ખોરાક છે કારણ કે તે રોટલી કરતાં વહેલો પચી જાય છે. ચોખા સાથે સાકરને દૂધ ખાવાથી વધારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પણ તેથી ફક્ત શરીર જાડું થાય છે અને શક્તિનું કાંઇ પણ કામ થઇ શકતું નથી, ભાત દૂધને સાકર ખાનારાનાં શરીર રોગિષ્ટ રહે છે ને પળીઆં વહેલાં આવે છે. પૈસાદાર લોકો ભાતમાં દૂધને મીઠાઇ ખાય છે પણ ગરીબ ને મહેનતુ માણુસો તે ખાતા નથી. જાર, બાજરાના રોટલા કે મઠ, મગ વિગેરેની ખીચડીજ ખાય છે, તેમને રોટલી કે ભાતની જરૂર પડતી નથી.

પાઠ ૧૨ મો મધમાખ.

મધમાખીએ ઝાડ ઉપર, છાપરાંમાં, ઘરમાં અને ઘર બહાર આપણી નજરે ઘણી વખત જોવામાં આવે છે તે માખીઓ કરતાં જરાક મોટી હોય છે, તેને એક બાજુ ત્રણ અને બીજી બાજુ ત્રણ મળી કુલ છ પગ અને બ પાંખો હોય છે તેના શરીરમાં માથું પેટ ને જઠર પણ હોય છે ને તે ઘણીજ મહેનતુ ડાહી ચોકખા તથા આળસ વિનાની રહે છે. મધમાખની જાતનાં કરોળીઓ, મંકોડા, કીડીઓ રેશમના કીડા, અને પરવાળાંના જીવડાએ પણ ઘણાં ઉદ્યોગી જંતુઓ છે તે બીલકુલ પોતાનો વખત નકામો ગાળતાં નથી. આળસુ માણસોએ આ જંતુઓના દ્રષ્ટાંતથી સુધરી જઇ મહેનતુ થવું જોઇએ

મધમાખીઓ મધુપુડો બનાવે છે. એ મધુપુડામાં ત્રણ જાતની માખીઓ હોય છે. (૧) રાણી (મુખ્યમાખી) (૨) કામ કરનારી (૩) નર.

રાણી ઈંડાં મુકવાનું કામ કરે છે. મધપુડામાં બધે છ ખુણાવાળાં ખાનાં હોય છે; તેમાંનાં થોડાંક મોટાં અને બીજા નાનાં હોય છે એ નાનાં ખાનાંમાંજ રાણી ઇંડાં મુકે છે. તે ઇંડાંમાંથી જે પોતાના માફક રાણી થવા લાયક ઇંડાંઓ હોય છે તેમને મોટાં ખાનામાં મુકી બીજી માખીઓ પાસે સારી માવજતથી ઉછેરાવે છે. બધી માખીઓ રાણીના હુકમ બરાબર પાળે છે.

કામ કરનારી માખીઓ વગડાનાં ફુલોમાંથી રસ ચુસી લાવી મધપુડામાં ભરે છે, મધમાંથી મીણ બનાવે છે, ઇંડાંને ઉછેરે છે બચ્ચાંને ખવાડે છે, અને મધપુડાનું રક્ષણ કરે છે. આ માખીઓ

રાણીથી કાંઇક નાની હોય છે. ને રાણીની માફક તેમને પણ ડંખ હોય છે. તેનાથી તે મધપુડાનું રક્ષણ કરે છે.

આ સિવાય મધપુડામાં નર હોય છે, તેમનો પાછલો ભાગ જરા ગોળ વળેલો હોય છે, તેઓ કાંઇપણ કામકાજ કરતા નથી. ફક્ત આળસુ થઈ બેસી રહે છે. જેથી માખીઓ તેમને ત્રણ માસથી વધારે મુદત જીવવા દેતી નથી.

માખીઓ મધપુડા સ્વચ્છ રાખે છે. બીજા કોઇ જંતુને તેમાં પેસવા દેતી નથી.

મધપુડો જે ઝાડ પર કે જગાપર બાઝેલો હોય છે ત્યાં જઇ વાઘરી અને કોળી લોકો તેને ધુણી લગાડી દે છે એટલે ધુણીથી અકળાઇ માખો ઉડી જાય છે ત્યાર પછી તે મધપુડો ઉતારી તેને નીચોવી નાખી તેમાંથી મધ કાઢી વેચી ખાય છે.

મધના ભેગી ખાંડની ચાસણી નાખી તેને પણ મધ કહી વેચે છે માટે મધ લેતી વખતે પૂરે પૂરી સંભાળ રાખવી જોઇએ.

ચાસણી વાળું મધ માંદા માણસો ના ખાવામાં આવે તો ઘણું જ નુકશાન કારક છે. ચોખ્ખું મધ શિયાળામાં ખાવાથી શરીરને બહુ લાભ કરે છે.

મધપુડામાંથી મધ કાઢી લીધા પછી તેનું ખોખું તથા મીણ રહે છે મીણ ઘણા કામમાં આવે છે. અને ખોખાને વાદળી કહે છે તે વાગેલા જખમને ધોવા માટે ઘણા કામમાં આવે છે.

પાઠ ૧૩ મો બતક અને મરઘાં.

બતક અને મરઘાં એ પક્ષી કહેવાય.

જેને બે પાંખો, એક ચાંચ અને બે પગ હોય તે બધાં પક્ષી અથવા પંખી કહેવાય કેટલાંક પક્ષીઓ આકાશમાં ઘણે સુધી અગર થોડું ઉડે છે. કેટલાંક જમીન પરજ ચાલે છે ને કેટલાંક પાણીમાં પણ તરે છે. તેમ 'બતક' એ પાણીમાં તરતું પક્ષી છે. જલકુકડી પણ પાણીમાં તરતું પક્ષી છે.

'બતક'ની ચાંચ લાંબીને પહોળી હોય છે. તેને દાંત અને દાઢ હોતાં નથી તેથી તે આપણી પેઠે ખોરાકના કકડા કરીને ચાવી નથી પણ શકતી આખોને આખો ગળી જાય છે, તે અનાજ જીવડાં અને છોડની દાંડીઓ ખાય છે તેના શરીર ઉપર ધોળાં સુંદર અને ચીકણાં પીછાં હોય છે તેને હમેશાં તે પોતાની ચાંચવડે સાફ કરે છે. એનું શરીર ભારે અને પાંખ નબળી હોવાથી તે બહુ ઉડી શકતી નથી પણ તેના પગના આગલા ભાગમાં ચાર આંગળાં હોય છે તે પાતળી ચામડીથી જોડાએલાં રહે છે. જેથી તે પાણીમાં તરી શકે છે. તેનાં પીછાં ચીકણાં હોવાથી તે પાણીથી ભિંજાતાં નથી. એટલે તેના શરીરને પણ પાણી અડી શકતું નથી. અને કુકડાની માફક તે લગાર અવાજ તથા ખડખડાટથી સાવધ થઈ જાય છે બતક પોતાનાં ઇંડાં નદી-યા સરોવરમાં જ્યાં પોતે રહેતી હોય તેના કિનારા પર મુકે છે તે ઇંડાંમાંથી બચ્ચાં થાય છે. તે પાણીમાં ચાલ્યાં જાય છે.

મરઘાં. એટલે કુકડા એ જમીન ઉપર પગેથી ચાલનારાં પક્ષી છે. તેમનું શરીર બહુ ભારે હોય છે. અને પાંખો એ ટુંકી હોય છે. તેથી તે વધારે ઉંચે ઉડી શકતાં નથી. તેના પગનાં આંગળાં છુટાં હોય છે તેથી જમીનપર ઝડપથી ચાલી શકે છે. તેમની ચાંચ બતક જેવી પહોળી ને મોટી નહિં પણ નાની ને અણીદાર હોય છે. જેથી તે પોતાનો ખોરાક દાણા, ઝીણાં જીવડાં ઇયળો વિગેરે જલદીથી ઉપાડી શકે છે. બતકની પેઠે તે પણ પોતાનો ખોરાક આખોને આખો ગળી જાય છે.

બીજાં પંખીઓને પેઠે તે મનામાં પણ નર અને માદા હોય છે—' માદા ' ને 'મુરઘી' કહે છે તે ઇંડાં મુકે છે ને બચ્ચાંને ઉછેરે છે. તે જાતે બીકણ છે. જરા પણ ખડખડાટ થાય તો બચ્ચાંને પોતાની પાંખ તળે ઢાંકી દે છે. અને બચ્ચાંને જો કોઈ મારવા આવે તો તેનાપર ધસી પડતાં પાછી હઠતી નથી. મુરઘીનાં ઇંડાં ઘણા લોકો ખાય છે. જે લોકોને તે ખાવાનો શોખ હોય છે તેમના ઘર આગળ મુરઘી પાળેલી હોય છે.

' નર ' ને કુકડો કહે છે. તેને માંથે લાલ માંજર હોવાથી તે શોભિતો દેખાય છે. તેને ઉકરડા ખોતરવાની બહુ ટેવ હોય છે. કારણ કે તેનો ઘણો ખરો ખોરાક તેને ઉકરડામાંથીજ મળી આવે છે. તે સવાર થતાં પહેલાં પરોઢીઆમાં ' કુકરે કુક ' બોલે છે તેના બોલવાથી માણુસો સવાર પડયું જાણી ઉંઘમાંથી ઉઠી ધંધે લાગવા તૈયાર થાય છે. તે સિવાય બપોરે અને સાંજે પણ ' કુકરે કુક ' બોલે છે.

પાઠ ૧૪ મો. ચકલી.

'ચકલી' ઝાડ ઉપર ઘરના આંગણામાં અને રસ્તાઓપર ઉડતીને ચીચી કરતી ઘણી વખત જોવામાં આવે છે. તે આકાશમાં વધારે ઉડી શકે છે. તેથી ઉડતું પક્ષી કહેવાય છે. તે આપણી પેઠે એક પછી એક પગ એક પગ મુકીને ચાલતી નથી. પણ બન્ને પગ સાથે ઉપાડી ઠેકડા મારતી મારતી જમીનપર ચાલે છે. કોઇ કોઇ વાર તેને આપણા ઘરમાં પણ આમથી તેમ ઉડાઉડ કરતી જોઇએ છીએ.

તે રંગે ધોળી કે કાબરી હોય છે તે સિવાય કાળી પણ હોય છે. કાળી ચકલીને 'દુર્ગાચકલી' કહે છે. ચકલીનું શરીર બહુજ ન્હાનું હોય છે. તેની ચાંચ નાનીને અણીદાર હોવાથી દાણા અને જીવડાં તે જલદીથી પકડી ખાઇ જાય છે. તેને પગે પાછળ એક ને આગળ ત્રણ આંગળાં હોવાથી તે ઝાડની ડાળી મજબુત પકડીને બેસી શકે છે.

તે પોતાનો માળો ૨ તણખલાં, કરાંઠી ને એવી બીજી વસ્તુઓથી બનાવે છે. ઘણું કરીને ઝાડ ઉપર છાપરામાં કે કોઇ ખુણા ખોચરા સિવાય બીજે ઠેકાણે તે પોતાનો માળો રાખતી નથી. તેનો માળો બહારથી ઠીક દેખાતો નથી. પણ અંદરથી ૨. પીછાં, વાળ કે ઉન ગોઠવીને ઘણોજ સુંવાળો બનાવે છે.

તે વરસ બે કે ત્રણ વાર ઇંડાં મુકે છે. અને એકી ફેરે પાંચ છ ઇંડાં મુકે છે. તે ભુરા રંગનાં અને કાળાં ટપકાં વાળાં હોય છે. એ ઇંડાંમાંથી બચ્ચાં નીકળે છે. તેને સમડી, સાપ અને કાગડાનો ભય ઘણો હોય છે. તેઓ લાગ ફાવે તો બધાં ઇંડાં ભાગી

નાખે છે કે ખાઇ જાય છે બચ્ચાંને કેટલેક દિવસ પાંખો આવે છે. ત્યારે ચકલી તેમને ઉડતાં શીખવે છે ને ઉડતાં શીખે ત્યાં સુધી ચકલી તેમને ખવડાવે છે. ગામમાં અને સીમમાં રઝળી રખડીને જીવડાં, દાણા વિગેરે જે ખોરાક મળે તે વીણી લાવીને બચ્ચાંની ચાંચમાં ધીમે ધીમે મુકે છે.

ચકલીથી ખેડુતોને ઘણો ફાયદો થાય છે. ખેતરમાં એક જાતનાં ઝીણાં જીવડાં થાય છે કે જે ઉગતા છોડને તથા પાકને ઘણું નુકશાન કરે છે તે જીવડાંને ચકલી મારી નાખીને ખાઇ જાય છે. તેથી પાકને બહુ ફાયદો થાય છે.

પાઠ ૧૫ મો. ઘોડો.

'ઘોડા' સ્વારી કરવાના તથા ગાડીએ જોડવાના કામમાં આવે છે તથા લડાઇમાં પણ ઘોડાની જરૂર પડે છે. વિલાયતમાં તો ઘોડા હળ અને ગાડાં ખેંચે છે. તથા ખેતીનું કામ પણ કરે છે.

ઘોડાનો દેખાવ ઘણો મનોહર છે તેનું શરીર ભારે અને લાંબુ હોય છે. તેને ચાર પગ, એક પુછડું, બે ઉભા કાન, લાંબુ મોહું અને બે આંખો હોય છે. તેની ગરદન બહુ લાંબી હોય છે. ગરદન ઉપર સુંવાળા ચળકતા અને લાંબા વાળ હોય છે તેને **કેશવાળી કહે છે.**

ઘોડાના પગ પાતળા, પણ સાથળના થાપા, મહોળા જાડા, ને મજબુત હોય છે. પગને છેડે નક્કરને આખો દાબડો હોય છે તે કઠણ જમીનમાં ચાલતાં ઘસાય નહિં. માટે તેને નાળ જડાવે છે. તેથી સપાટ જમીન ઉપર ઘોડો ઝપાટાબંધ દોડી શકે છે

ઘોડાનું પુછડું બહુ હોય છે કારણ કે તેને છેડે લાંબા વાળ હોય છે તેનાથી તે મચ્છર અને ડાંસ, માખી વગેરે ઉડાડે છે. એ પુછડાનો વાળ મચ્છર કે ડાંસને વાગે તો તરત મરી જાય છે. કોઇ કોઇ માણસો શોભાને માટે પુંછડાના થોડા વાળ કાપી લઇ ટુંકું કરે છે એ વાળની ચમરીઓ સારી બને છે તે ચોમાસામાં મચ્છર ઉરાડવા કામ લાગે છે.

ઘોડાના **કાન** નાના ઉભા ને અણીદાર હોય છે. કાનની ઉપરની ટીસીઓ વધારે અણીદાર હોય ને તે બેની વચ્ચે થોડો મારગ હોય તે ઘોડો વધારે પાણીદાર ગણાય છે.

જે ઘોડાના **મોં** ઉપર બે કાણાં છે તે નસકોરાં કહેવાય છે. તે વડે સુંઘીને કોઇ વસ્તુ ખાય છે. મોઢામાં બે જડબાં છે. તેના આગલા ભાગના દાંત તીખા હોય છે તે વડે તે ખોરાક કાપે છે. અને પાછલા ભાગના દાંત ચપટા હોય છે તે વડે તે ખોરાક ચાવે છે. આગલા ને પાછલા દાંત વચ્ચે ખાલી જગા હોય છે તેમાં **લગામ** (ચોકડું) રહે છે. ઘોડા ઘાસ, ભુસુ, મઠ, ચણા, બાજરી વિગેરે ખાય છે. ઘોડામાં નર અને માદા બે જાત હોય છે. 'નર' ને ઘોડા તથા માદાને 'ઘોડી' કહે છે. ઘોડીને બચ્ચાં અવતરે છે તે **વછેરા કે વછેરી** કહેવાય છે.

ઘોડા ઘણી જાતના અને રંગના હોય છે. આપણા દેશમાં ઘણે ભાગે લાલ, ધોળા, અને કાળા ઘોડાજ જોવામાં આવે છે કાઠિઆવાડી, કચ્છી, તેજણ, અને અરબી, એ ઘોડાની જાત છે. તેમાં 'અરબી' ઘણા સુંદર, ગરીબ ને નિમકહલાલ હોય છે. અને પોતાના ધણી ઉપર બહુ પ્રીતિ બતાવે છે. તથા હુકમને તાબે રહે છે.

કોઈ ઠેકાણે ઘોડાની સરતો થાય છે ત્યારે ઘોડાઓ પાસે ટેકરીઓ અને પહોળા ખાડા કુદાવે છે. ઘોડો બહુ ઉપયોગી પ્રાણી છે. સવારીમાં. ગાડીએ જોડવામાં, અને લડાઇમાં તથા શિકારમાં તેના સિવાય ચાલે નહિં. ઘોડાને આપણે જેમ શીખવીએ તેમ શીખે એવું ચાલાક અને બુદ્ધિશાળી પ્રાણી છે. લડાઇના ઘોડાં કેળવાયલા હોય છે. અને એવા નિમકહલાલ હોય છે કે પોતાની જીંદગીના ભોગે પણ પોતાના માલીકને તે બચાવે છે. ઘોડાની જો સારી માવજત રાખવામાં આવે તો લગભગ ત્રીસ વરસ સુધી તે જીવે છે.

પાઠ ૧૬ મો. ઘોડાની જાતનાં પ્રાણી

ઘોડાને મળતાં પ્રાણીમાં ગધેડાં અને ખચ્ચર એ બે છે તે ખરી વાળાં જાનવર કહેવાય છે. ઘોડાને પગે ખરી હોય છે તેવી ગધેડા તથા ખચ્ચરને પણ હોય છે. તેઓ ઘણી ખરી બાબતે ઘોડાને મળતા આવે છે માટે ઘોડાની જાતનાં પ્રાણી કહેવાય છે. પણ તેમની અને ઘોડાની વચ્ચે ફેરવું છે તે ધ્યાનમાં રાખવું.

ઘોડા અને ગધેડા વચ્ચેનો તફાવત.

ગધેડાનાં કાન લાંબા ને મોટા હોય છે—ઘોડાના ટુંકાને અણીદાર હોય છે. ગધેડાની પુંછડીને છેડે વાળનો ઝુમખો હોય છે ને ટુંકી હોય છે. ઘોડાને તેમ નથી. ગધેડું નાનું અને બદસુરત છે. ગધેડું આખો દહાડો ભાર વહ્યાં કરે છે ને તેનો ધણી તેને જરા પણ બાબતમાં ડીફણાંથી મારે છે. ઘોડાને તેમ નથી. ગધેડાને મારીને કામ લેવાથી તે અડીઅલ ને ઠોઠ રહે છે. જો તેની સારી બરદાસ

લેવામાં આવે તો તે કબાગરૂં અને ચાલાક બને છે કારણ કે તે ઘણું મહેનતુ અને ધીરજ વાળું પ્રાણી છે. ગધેડું અડીઅલ, ઠોઠ, અને ધીમું પ્રાણી છે. ઘોડો ચપળ, ચાબાક ને ઝડપથી ચાલનાર છે. ગધેડું ભૂંકે છે અને ઘોડો ખોંખારે છે (હણહણે છે.)

ખચ્ચર એ ઘોડા કરતાં નાનું અને ગધેડા કરતાં મોટું હોય છે તેના કાન ગધેડાના કાન જેવા લાંબા હોય છે. ઘોડાની પેઠે તેને ગરદન અને પુંછડીપર લાંબા વાળ હોય છે. ખચ્ચરને ગાડીએ જોડવામાં આવે છે. તેને પગે પણ ઘોડા તથા ગધેડાની માફક દાબડા હોય છે. ખચ્ચર પહાડી પ્રદેશમાં ચાલવાને બહુ કામ લાગે છે. તે ઘણો વખત્ત કામ કરે છે છતાં થાકતું નથી.

ખચ્ચર અને ગધેડા સિવાય ઘોડાને મળતું એક પ્રાણી છે તેને ટટ્ટુ કહે છે, તે બાબતમાં તદન ઘોડાની જાતનું છે. ફકત ઘોડા કરતાં થોડું નાનું એટલોજ તફાવત છે.

પાઠ ૧૭ મો શરીરના ભાગ.

આપણા શરીરના મુખ્ય બે ભાગો છે (૧) ડાકું ધડ અને

(૨) ડાકાવાળા ભાગમા શું શું આવેલું છે તેઃ-

ડોકાના ઉપલા ભાગમાં માથું, ને માથા ઉપર વાળ હોય છે. તથા નીચે કપાળ હોય છે. કપાળ ઉપર વાળ હોતા નથી. કપાળ નીચે એટલે ડોકાના આગલા ભાગમાં બે આંખો હોય છે. આંખોપર કાળાં ભવાં અને તે પર પોપચાં છે પોપચાં પર વાળ હોય છે તે પાંપણો કહેવાય છે. ઝીણીરજ કે ઝીણાં જંતુઓને આંખમાં

પેસતાં પાંપણો અને પોપચાં અટકાવે છે ને આંખનું બધી તરફથી રક્ષણ કરે છે બંન્ને આંખોની વચ્ચે નાક હોય છે નાકમાં બે કાણાં હોય છે તેનાથી શ્વાસ લેવાય છે. આંખોને કાન વચ્ચે લમણા તથા મોંને કાન વચ્ચે ગાલ હોય છે. નાકની નીચેનો ભાગ મોઢું કહેવાય છે. તેમાં જીભ, ને દાંત હોય છે. તે બંન્ને હોઠ વડે ઢંકાય છે. હોઠની નીચેના ભાગને દાઢી કે ડાચું કહે છે.

ડોકાની અને ધડની વચ્ચેના ભાગને ગળું કે ગરદન કહે છે. ગળામાં આગળના ભાગમાં હડીઓ છે તે જો જરાપણ દબાય તો આપણો શ્વાસ બંધ થાય ને આપણે ગુંગળાઇને મરી જઈએ. ગળાની પાછળના ભાગને બોચી કહે છે.

ધડમાં શું શું આવેલું છે તે.

ધડની ઉપલી બાજુ પાસે બે ખભા છે. ખભાંની નીચે કોણી અને કોણીની નીચેના ભાગને હાથ કહે છે કોણી આગળથી હાથને જેમ વાળવા હોય તેમ વળી શકે છે. હાથમાં કાંડું. હથેલી અને આંગળા હોય છે. બે હાથ અને બે ખભાની વચ્ચે છાતી અને છાતીની નીચે પેટ છે. પેટની નીચે પેઢુ અને પેઢાની બે બાજુએ બે કેડો છે. બોચીથી કેડ સુધીના ભાગને બરડો કે વાંસો કહે છે. બરડાની વચમાં હાડકાની લાંબી લીટી જેવું દેખાય છે તેને કરોડ કહે છે કેડની નીચેના ભાગને સાથળ કે જાઘ કહે છે. બંન્ને સાથળોની નીચે ઘુંટણને ઢીંચણ આવેલા છે ઢીંચણમાંથી પગને ગમે તેમ વાળી કે ચલાવી શકાય છે. ઢીંચણની નીચેના ભાગને પગ કહે છે ઢીંચણથી પગની પાટલી સુધી સાંધા વગરનો આખો નળો છે. પાટલીની નીચે તળીઉને પાછળ એડી હોય છે.

પાઠ ૧૮ મો ઇંદ્રિયો.

આપણે કોઈ પણ વસ્તુ જોઇ શકીએ, જાણી શકીએ, ઓળખી શકીએ કંઈપણ હકીકત સાંભળી શકીએ, ટાઢું, ઉનું પારખી શકીએ, સ્વાદ બે સ્વાદ જાણી શકીએ વિગેરે બધું આપણે જેનાથી જાણવા પામીએ છીએ; તેને ઇંદ્રિયો કહે છે.

આપણા શરીરમાં **પાંચ** ઇંદ્રિયો છે.

(૧) આંખ (૨) કાન (૩) નાક (૪) જીભ (૫) ચામડી.

હરેક ઇંદ્રિના કામ.

(૧) **આંખથી** આપણે કોઇપણ ચીજ, પ્રાણી અને કુદરતી બનાવ જોઇ શકીએ છીએ ને તેનો રંગ, આકાર, વિગેરે સારી રીતે જાણી શકીએ છીએ.

(૨) **કાનથી** આપણે કંઇપણ વાત હકીકત સાંભળી શકીએ છીએ તથા બંદુક, તોપ અને જાનવરોના તથા બીજા કોઇ પણ અવાજ સારી રીતે સાંભળી શકીએ છીએ અને પારખી શકીએ છીએ.

(૩) **નાકથી** સુંઘી શકીએ છીએ અને સારી નરસી વાસનું ભાન થાય છે.

(૪) **જીભથી** આપણે સ્વાદ જાણી શકીએ છીએ ખારૂં, ખાટું, તીખું, ગળ્યું, કડવું તરતજ પારખી શકીએ છીએ આ દુનિયાંમાં બધી વસ્તુઓ આપણે ખાવા માટેજ નિર્માણ થયેલી નથી. કેટલીક ચીજો એવી છે કે તે ખાવાથી બે ભાન થઇએ અગર મરી જઇએ તે ચીજોને આપણે નાકથી સુંઘી અને જીભથી જાણી તેનાથી દૂર

રહીએ છીએ જો જીભમાં સ્વાદ પારખવાની શક્તિ ન હોત તો સાકર અને મીઠું સાથે ખાતનો પણ તેને આપણે ઓળખી શકત નહિં.

(૫) ચામડીથી આપણને કોઇ વસ્તુ અડકતાંજ ટાઢું, ઉનું, લીસું, પોચું, ખરબચડું પારખી શકીએ છીએ સૌ કરતાં આપણે કોઇ બી ચીજને આંગળી અડાડવાથી તરતજ માલમ પડી આવે છે.

પરમકૃપાળુ પ્રભુએ આપણને બધી ઇંદ્રિયોની બક્ષિસ સારી આપેલી છે તેને માટે તેનો પાડ માનવો જોઇએ કારણકે ઉપરની પાંચે ઇંદ્રિમાંથી એક પણ ઇંદ્રિની માણસને ખોડ હોય છે તો તેનું જીવન તદન નકામું થઇ જાય છે ને તે બહુ દુઃખી થાય છે.

પાઠ ૧૯ મો રંગ.

આ દુનિયાંમાં ફક્ત પાણી સિવાય દરેક વસ્તુનો કાંઇ પણ રંગ પ્રભુએ નક્કી કરેલો છે. રંગ વગરની ચીજોથી માણસોનાં દિલખુશી થતાં નથી. મૂળ રંગ લાલ, પીળો અને વાદળીએ ત્રણજ છે ને તેના મિશ્રણથી બીજા ઘણા રંગો બને છે.

કંકુ સુકાં મરચાં અને પોપટની ચાંચનો રંગ લાલ કહેવાય છે.

હળદર, કેસર અને સોનાનો રંગ પીળો કહેવાય છે.

ગળી, સીસું અને આકાશનો રંગ વાદળી કહેવાય છે.

આ ત્રણ મૂળ રંગોની સાથે બીજું મિશ્રણ કરવાથી ક્યા ક્યા રંગો બને છે તે જોઇએ.

લાલ અને પીળાનું મિશ્રણ કરવાથી નારંગી રંગ બને છે.

પીળા અને વાદળીનું મિશ્રણ કરવાથી **લીલો** રંગ બને છે.

લાલ અને વાદળી મળીને **જાંબુડો** રંગ બને છે.

નારંગી રંગ.

(૧) એક પ્યાલામાં લાલ રંગનું તથા પીળા રંગનું પાણી ભેગું કરી જરા હલાવી પછી ધોળું કપડું બોળવાથી કપડાપર નારંગી રંગ દેખાશે.

(૨) પીળા અને રાતો કાચ એક બીજાપર મુકીને જોવાથી પણ **નારંગી** રંગ જણાય છે.

નારંગી નામનું ફળ થાય છે તેનો જે રંગ તે નારંગી રંગ કહેવાય છે.

લીલોરંગ

(૧) પીળારંગના પાણીમાં વાદળી રંગનું પાણી નાખી તેમાં ધોળું કપડું બોળવાથી તેને **લીલો** રંગ ચડેલો જણાશે.

(૨) પીળા અને વાદળી કાચ એક બીજાના ઉપર રાખી જોશો તો પણ **લીલો** રંગ જણાશે.

ઝાડનાં પાંદડાં, લીલાં મરચાં, કેટલાંક **કાચાં ફળ,** ને **પોપટની પાંખ** એ બધાં લીલા રંગનાં છે.

જાંબુડારંગ.

(૧) વાદળી રંગનું પાણી અને લાલ રંગનું પાણી એક પવાલામાં ભેગું કરી કપડું ધોળું બોળવાથી તે કપડાને **જાંબુડો** રંગ ચડેલો દેખાશે.

(૨) વાદળી તથા રાતો કાચ એક બીજા પર રાખીને જોવાથી પણ **જાંબુડો** રંગ જણાશે.

'**જાંબુ**' નામના ફળની અંદરનો રંગ **જાંબુડો** કહેવાય છે.

ગુલાબીરંગ.

થોડો ખુલતો લાલરંગ લઈ તેમાં ધોળો રંગ નાખવાથી **ગુલાબી** રંગ થાય છે.

કીરમજીરંગ.

ખુલતો લાલરંગ લઇ તેમાં થોડો ઘેરો વાદળી રંગ મેળવવાથી **કીરમજી** રંગ થાય છે તે **પાઘડી, સેલાં,** અને બૈરાંઓના **સાલુપર** ચઢાવે છે.

કેશરીરંગ.

પીળા રંગમાં ખુલતો લાલરંગ મળવવાથી **કેસરીઓ** રંગ થાય છે તે કેસરના રંગને મળતોજ હોય છે.

કત્થાઇરંગ.

નારંગી અને લીલો રંગ મેળવી તેમાં તપખરી અને નારંગી તથા જાંબુડો રંગ ભળવવાથી કત્થાઇ રંગ બને છે.

રાખોડીરંગ.

ધોળોરંગ લેઇ તેમાં થોડો કાળો રંગ મેળવી રાખોડીરંગ બનાવે છે.

ભુરોરંગ.

ધોળારંગમાં વધારે કાળો રંગનું મિશ્રણ કરવાથી ભૂરોરંગ થાય છે.

પોપટીઓરંગ.

ઝાંખા વાદળી રંગમાં થોડો ખુલતો પીળોરંગ નાંખવાથી **પોપટીઓ** (પોપટના જેવો) રંગ બને છે.

ઉપર પ્રમાણે રંગરેજો મૂળરંગો ઓછા વત્તા લેઇને બીજા અનેક રંગો બનાવી શકે છે.

પાઠ ૨૦ મો. લુગડાં.

લુગડાં પહેર્યા વગર માણસને બીલકુલ ચાલી શકે નહિં.

લુગડાં પહેરવાથી ટાઢ, તડકો ઓછાં લાગે છે. શરીર શોભિતું દેખાય છે. અને સારૂં જાતન થાય છે.

લુગડાં ઘણી જાતનાં બને છે **સુતરાઉ** લુગડાં, **રેશમી** લુગડાં ઉનનાં લુગડાં. શણુનાં લુગડાં, ને જનાવરનાં ચામડાનાં લુગડાં.

સુતરાઉ કપડાં કપાસના ખેતરમાંથા કાલા વીણી લાવી કપાસ કાઢે છે. તેમાંથા ચરખાની મદદ વડે કપાશીઆ જુદા પાડી રૂ કાઢે છે. કપાશીયા ઢોરને ખાવાના કામમાં આવે છે અને રૂને કાંતીને સૂતર કરે છે. તેમાંથી **ખાદી આદરપાટ, મલમલ,** શેતો, **જગન્નાથી, ડુવિલ,** વીગેરે ઘણી જાતનાં કાપડ બનાવે છે તે કાપડનાં પહેરવાનાં લુગડાં બને છે. સુતરનાં કપડાં દોશીવાણીઆઓની દુકાને **છીંટ બારતો, સેલાં, જામદાની, ખાદી** વિગેરે વેચાય છે.

રેશમી કપડાં એક જાતના રેશમી કીડાઓ રેશમ બનાવે છે તેના તાંતણા ભેગા કરી લુગડાં વણે છે તેને રેશમી લુગડાં કહે છે. તે ઘણુંજ મોઘાં મળે છે. તેથી ગરીબ લોકો તેનો ઝાઝો ઉપયોગ કરતા નથી. વાર તહેવારે અને જમણવારે ઘણાં ખરાં ઉંચી નાતના લોકો રેશમી કપડાં પહેરે છે.

ઉનનાં કપડાં. ઉન ઘેટાના શરીર ઉપર થાય છે. ચૈત્ર તથા ભાદરવા મહીનામાં ભરવાડ તથા રબારી લોકો તે કાતરી લે છે. ને તેનાં લુગડાં વણે છે તે ઉનનાં કપડાં કહે છે. ઉનનાં કપડાંથી ટાઢ કે સરદી લાગતી નથી જેથી તે શિયાળામાંજ પહેરાય છે.

'કાસ્મીર' નામના દેશમાં 'અંગોરા' બકરાં થાય છે તેન શરીર પરથી પણ ઉન ઉતરે છે, તેની સાલો બને છે.

શિયાળાની મોસમમાં કાબુલી લોકો તે શાલો વેચવા સા આવે છે તે ઘણી મોઘી મળે છે. જેથી રેશમી કપડાંના જેવોજ તેને ઉપયોગ થાય છે.

શણના લુગડાં—કંતાનનાં કપડાં તેજ શણનાં લુગડાં કહેવાય છે. શણના છોડમાંથી રેસા ઉતારીને તેને કાંતી પછી તેનાં લુગડા વણે છે ફક્ત ગરીબ લોકોજ તેનો ઉપયોગ કરે છે.

જનાવરનાં ચામડાનાં લુગડાં—

બહુજ ગરીબને જંગલી લોકોને ઉનકે સુતરનાં કપડાં પહેરવાને મળતાં નથી તે લોકો જનાવરના ચામડાનાં કે ઝાડની છાલનાં લુગડાં બનાવી પહેરે છે. અને વગડાનાં ફળ મુળ ખાય છે

આપણને માણસોને પ્રભુએ અક્કલ આપેલી છે જેથી ઉપર પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન કપડાં તૈયાર કરી પહેરી શકીએ છીએ ને પશુ પંખાઓને તેમાંનું કશું કરવું પડતું નથી દયાળુ પ્રભુએ તેમને પણ શરીરનું ઢાંકણ આપેલું છે. તેમના ડીલપર વાળ રૂવાંટી અને પીછાં આપેલાં છે તેથી તેમને ટાઢ કે તાપ ઝાઝાં લાગતાં નથી. જળચર જનાવરોને પણ તેવીજ સગવડતા કરી આપી છે. પાણીમાં માછલાંઓ હોય છે તેમના ડીલપર ભીંગડાં કરેલાં છે તે તેમના શરીરનું ઢાંકણ છે. મહાન્ પ્રભુએ જેને જેવું જોઇએ તેવું આપેલું છે માટે તે જગત કરતારનો આભાર માની તેની અંતઃકરણ પૂર્વક ભક્તિ કરવી એ પ્રાણી માત્રનું જરૂરનું કર્તવ્ય છે.

લી. ગવરીશંકર આશારામ માસ્તર,
અમદાવાદ.